

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Kasım 1985 • Sayı: 252 • 300 TL (KDV Dahil)

Yöntem Sorunları

Habip H. Erdem
Ercan Eren
Hurşit Güneş
Ertuğrul Tokdemir
Ufuk Uras

DERIVCO

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. SABRİ ÜLGNER VE YÖNTEM SORUNLARI (Ercan Eren)	3
TOPLUMSAL BİLİMLERDE BUNALIMIN KÖKENLERİ ÜZERİNE (Habip H. Erdem)	13
TÜRKİYE'DE BAŞLICA İKTİSADİ VERİLERİN GÜVENİLİRLİĞİ SORUNU (Ertuğrul Tokdemir)	19
YAPISALCILIK ÜZERİNE (Ufuk Aras)	29
KİT'LER NEDEN SATILAMAZ? (Hürşit Güneş)	38
GELENEKSEL İKTİSAT CEPHESİNDE NELER OLUYOR? (IX): PIYASALAR SIKIŞINCA	42

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Esin Kuyulu

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
Nail Satlıgan

Kapak Düzeni : Ömer Ülkenciler

YÖNETİM YERİ :

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

Eksik sayılarınızı 300 TL.'lik posta pulu karşılığı adresimizden sağlayabilirsiniz.

ABONE KOŞULLARI

Yıllık 3.600 TL. (Öğrenci 2.600 TL.)
6 Aylık 1.800 TL. (Öğrenci 1.300 TL.)

Yurt Dışı :

Yıllık 4.600 TL. (Öğrenci 3.600 TL.)
6 Aylık 2.300 TL. (Öğrenci 1.800 TL.)

Banka Hesap No :

AKBANK Taksim Şb. (4700)
Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şb. (4678)

REKLAM TARİFESİ

Arka Kapak : 150.000 TL.
Ön Kapak İçi : 100.000 TL.
Arka Kapak İçi : 75.000 TL.
İç Sayfalar : 50.000 TL.

Basıldığı yer :

YENİLİK BASIMEVİ
Tel: 143 55 72 — 145 32 48

Banyonuza bir banyo daha katın.

Flotal kristal aynayı koyun banyonuza. Işıltılar dolsun, genişlesin duvarlar. Bir tek fayans bile oynatmadan büyüsün, derinlik **kazansın** banyonuz. Buhardan, sudan etkilenmeyen, yıllarca aynı **nitelikte**, aynı güzellikte kalan Flotal kristal ayna ile banyonuza bir banyo daha katın.

FLOTAL®
ETOLVİ
"KRİSTAL AYNA"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat 4-8
Şişli, İstanbul Tel: 146 11 30

Cam Pazarlama A.Ş. Türkiye Şişli ve Cam Fabrikaları A.Ş.'nin bir kuruluşudur.

Prof. Dr. Sabri Ülgener ve Yöntem Sorunları

Ercan EREN

Dr. Eren, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesinde yardımcı doçenttir.

Prof. Dr. Sabri Ülgener, «İktisat» dışındaki toplumsal bilimlere, din ve felsefeyle ilgilenen, onların birbirlerinden bütünüyle soyutlanamayacağını belirten az sayıdaki iktisatçı-bilim adamından bir tanesidir. (*) Bu yaklaşıma bağlı olarak, Max Weber'in geliştirdiği, dini temel alarak (Kalvinizm) Kapitalizmin oluşumunun açıklanmasını İslâm'da değerlendirirken, Weber'e katkı niteliğinde değerli çalışmalar yapmıştır. Ülgener'in Türkçeyi çok iyi bilme ve kullanma özelliği ile birleşen bu çalışmalar, gerçekten okunmasına doyum olmaz niteliktedir. Her cümlesinin, birşeyler öğrettiğini belirtmeden geçmeyeceğim.

Ülgener üzerinde yaptığım bu deneme, Ülgener'in «Zihniyet» çalışmalarını değerlendirmek değildir. İsteğimiz, Ülgener'in yöntemini incelemek ve elden geldiğince değerlendirmektir.

Hemen belirtelim ki, Ülgener'in yöntemle ilgili «Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler» kitabındaki bazı makaleler (özellikle Maksizm ve Aydınlar «Bilim, İdeoloji ve Marksizm») (1) dışında doğrudan konuyla ilgili değildir. Genellikle Max Weber'de ifadesini bulan ideal tipler model yöntemini kabul eder (rasyonellik, tam rekabet, homojenlik, tam mobilite varsayımlarında ve bunlardan kalkılarak inşa edilen modeller (teori) de olduğu gibi, Ülgener'de rasyonellik). Sözgelisi, Weber örneğinde kalvinizm ve kapitalizm (rasyonellik) ilişkisi. Çalışmamızda Weber'e (ve Ülgener'in Weber'le ilişkisine) de değinmeyeceğiz (2). Bizi daha çok Ülgener'in «ideal tipler» konusundaki kendi yaklaşımı ilgilendirecektir.

Son olarak belirtmek istediğim bir nokta, yöntem tartışmalarına ilişkindir. Özellikle 1970'li yıllardan bu yana (3) yöntem konuları yoğun olarak tartışılmaktadır. Çalış-

(*) Bu makaleyi okuyan Doç. Dr. Ali Yaşar Sarıbay'a eleştirileri için teşekkür ederim. Eksik ve hatalardan kendim sorumluyum.

mamızda bu tartışmalara girmekten kaçınacağız. Amacımız daha çok Ülgener'in yöntem tartışmalarındaki yerini belirtmek olacaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk önce, Ülgener'in iktisatçı olarak «insan»a bakışına kısaca değineceğiz. Özellikle Ülgener'in Marxizm ve Neo-klasik iktisatın insana bakışı konusundaki görüşlerine ağırlık vermeye çalışacağız. Daha sonra, Ülgener' de ifadesini bulan ideal tipler-model ilişkisini, tanımladığımız model-teori zinciri çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız. Bu bölüm, çalışmamızın ana bölümünü oluşturmaktadır. Son bölümde çok kısa olarak Ülgener'in sosyal (bazen daha geniş olarak manevi ilimler anlamında) bilimlere bakışını ve bilim-ideoloji ilişkisi üzerine görüşlerini özetlemeye çalışacağız.

İKTİSAT VE İNSAN

Ülgener, iktisatta insanı ön plâna çıkarıyor. İnsan, düşüncesi, ahlâkı, inancı ve onların belirlenmesi ile ön plânda bulunmaktadır. İktisadi yapılar bunların üzerine kurulur. İnsan gerçeğine bağlı olarak, Ülgener iktisat teorisini eleştirmektedir:

«İktisadi analizde zayıf bir tarafımız olmalı: İnsanı çoğunlukla devre dışı bırakarak olup birine sadece mal ve para akımı gözü ile bakmayı alışkanlık haline getirmişiz. Dizi dizi rakamlar, formüller, göz doldurucu gösteri ve göstergeler! Hepsi iyi ve hiç birine hiç bir diyeceğimiz yok! Ancak bütün bu dizileri ve matematik bağlantıları temelde ruh ve mana tarafı ile doldurup canlandıracak unsuru —insanı— hiç yokmuş gibi düşününce işin rengi değişiyor. **Ekonomik düzenin son kertede insan davranışımızla belirlenmiş olacağını kolaylıkla gözden geçiriyoruz.** Aynı usuller, aynı teknoloji bir yerde istenileni verirken bir başka yerde tam aksi sonuçlara varıyorsa, farkın usul ve âletlerden çok onları kullananın vasıflarından gelmiş olabilece-

ği bugün bile yeterince anlaşılmış denemez» (4). (Siyahlar bana ait)

Ülgener, amprizme karşı çıkan bu yaklaşımını bir başka yerde şu şekilde açıklamaktadır: «... İlimimizde insanı ve onun müdahalelerini tecrit edecek olursak elimizde ne kalacak, hiç bir şey» (5).

İktisattaki, «insan» yaklaşımı iktisat tarihi içinde geçerlidir:

«O kadar ki, bugünün iktisat tarihçisi sırf teknik veya hukuki açıya bağlı kalan tetkik çerçevesinin nefes tıkayıcı darlığını adetâ adım adım başından hissetmekte ve uzak problem ülkelerine açılan kapıları sık sık zorlamaktan kendini alamamaktadır» (6).

İktisadi yaşayışı, **insanı** anlayabilirsek gerçekten bilebiliriz:

«İktisadi yaşayış sözün kısası, **nerede ve hangi yüzyılda olursa olsun** (siyahlar bana ait), yalnız dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyası değildir. Bütün o yığınların altında ve gerisinde kendisine has tavır ve davranışları ile **insan** gerçeği yatar. Kapitalizmi, sözgeşi, kapitalizm yapan yalnız dış görünüşü ile para, sermaye akımı, ya da o akımların gövdeleştirdiği kuruluşlar değil, aynı zamanda belki daha önemli ölçüde çağın tipik insanın davranış biçimi, tercihleri ve bütün bunların toplam ifadesi olan yaşayış normlarıdır» (7).

Ülgener, mevcut iktisat (ve iktisat tarihi!) teorilerinin **insan** gerçeğini anlamakta çok yetersiz oldukları kanısındadır. Fakat mevcut teoriler içinde bir değerlendirme gerekirse **faydacı** torinin **insan** gerçeğini daha iyi anladığı kabul edilmektedir. Ülgener'e göre, maddeci tarih anlayışında bu mümkün değildir:

«İç dünya dediğimiz değerler toplamının bir an için maddeci tarih anlayışını en fazla tatmin edecek kaba bir tahminle **«derivé»** hislerden ibaret oldukları farzedilse bile, böyle bir düşünce hiç bir zaman **«müessir»** yanında **«eser»**i

tarihi bir varlık saymamayı ve araştırma dışı bırakması haklı çıkarmaz. Kaldı ki hisler ve duygular tarihin akışını zaman zaman bir «eser»den daha fazla bir varlık, bazen gerçek bir «müessir» olarak katılmışlardır». (8).

Ülgener, **maddeci tarih** anlayışını eleştirirken, neo-klasik teorinin de **insan** gerçeğini gerektiği gibi anlamadığını teslim etmektedir:

«Derin psikolojik tahlillere en ziyade kıymet veren nihai fayda mektebinde dahi insan, işbâ hadisesi kanunlarına uygun olarak muayyen ve muntazam reaksiyonlarda bulunan basit ve mekanik bir varlıktan, bir «abstractum» (Soyutlama)dan ileri gidememişti» (9).

Ülgener, «yalnız dış ve dıştan görüldüğü kadarı ile değil, his ve istekleri, değer ve tercih ölçüleri ile gerçek ve dolu insan!»ı (10) temel olarak tarihi ve bugünün anlaşılabilirliğini belirtiyor. Ülgener'e göre «gerçek ve dolu insan»ı anlamanın yolu manevi-dini faktörlerden geçer. Osmanlıdaki «tevekkül ve teslimiyet», kapitalizmdeki «rasyonellik», ancak manevi-dini faktörle açıklanabilir. Manevi dini faktörlere önem, Ülgener'i çağın iktisadi yaşamının ancak iktisat ahlâkı ve iktisat zihniyetinin tasviri ile anlaşılabilirliği düşüncesine götürmektedir.

Ülgener, hemen hemen bütün yapıtlarında iktisat zihniyet ve iktisat ahlâkından ne anladığını açıklayarak tezini tekrarlamaktadır: «Biri (iktisat ahlâkı, E.E.) uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi! öbürü gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançlarının toplamı!» (11). Ülgener'e göre iktisat zihniyetinde «iç ve öz malı» olma, iktisat ahlâkında «davranışımızın üstünde» olması önemlidir. İktisat ahlâkında «...gündelik tavır ve davranışlarımız üzerine —doğrudur veya eğridir yolla— yargılayıcı değer hükümlerinin söz ve deyim halinde ifadelendirilmiş bütün»

söz konusudur (12). «Tavır ve davranışlarımızın» üzerinde olma iktisat ahlâkına yerine göre emredicilik özelliği kazandırmaktadır: «Zihniyet, fiil ve hareketimizin iç ve öz malı olarak dokusu dışında değil, içindedir. İktisat ahlâkı ise belli bir hareket kuralının takipçi, yerine göre emredici faktörü olarak davranışımızın üstünde ve karşısında demektir. Birinde ayrılık gayrılık diye bir şey yok; öbüründe bir karşı karşıya geliş, bir çelişme, en azından bir diyalog!» (13).

Ülgener'de iktisat ahlâkının çıkış noktası din olmakla beraber birebirlik ilişkiden kaçınmak gerekmektedir. İktisat ahlâkında «herşeyden önce aldığımız tariflerde ağırlık noktasının madde halinde dondurulmuş âmir ve bağlayıcı hükümlerden çok telkin ve motifler tarafına kaydırıldığı dikkat çekmiş olmalıdır» (14).

Ülgener'de iktisat ahlâkı ve iktisat zihniyeti ilişkisi şu şekilde gerçekleşmektedir:

«Altta, temel değerleri ve politik yapısı ile «ortaçağlaşmış» bir dünyanın iktisat ahlâkı! ve zamanla onun üstüne gelip oturacak olan ikinci bir tabaka : çözülme devri zihniyeti!» (15).

Bir başka deyişle iktisat ahlâk ve zihniyet dünyasının kendi içinde ahlâk alt yapıyı oluştururken, zihniyet üst yapıyı oluşturmaktadır. Zaman içinde, «bugünün» iktisat zihniyetinin, yarının iktisat ahlâkına dönüşmesi veya iktisat ahlâkını kısmen (veya bütünüyle) değiştirmesinden bahsedebiliriz.

Ülgener, zihniyete verdiği öneme bağlı olarak, şu soruyu sormaktadır: «Zihniyet sadece gövde ve yapıya eşlik eden bir gölge hadise midir; yoksa gövde ve davranış şekillendirmede ayrıca pay sahibi bir etken olduğu düşünülemez mi?» (16). İkinci soruya evet cevabı vermeye yatkın olmakla beraber Ülgener, zihniyetin iktisadi gövde ve davranış yaratması konusunda kesin ve kesirme bir çözümünden kaçınmaktadır.

«Tarih sırası ile öncelik ve sonralığı değil, yan-yanalığı tesbit edebiliyoruz. Böyle bir yaklaşım, istenirse, a causal görüş demek de mümkündür. Bu, hemen ilâve edelim ki, sadece ilk sebebi bulmaktan uzak durmak manasında kullandığımız bir deyimdir. ... Önceki yazılarımızda da açıklandığı üzere, belli bir faktörler kombinezonunda sonuç dediğimiz olay kendinden sonra gelenler üzerinde muhtemel etkileri ile pek âlâ sebebi gözüyle bakılabilir» (17).

İDEAL TIPLER VE İDEAL YAPILAR

«Zihniyet, iktisadi gövde ve davranış» ilişkisini açıklamakta, daha doğrusu anlamakta kullanılan yöntemde olduğu gibi, ideal tipler-ideal yapılar ilişkisi de Max Weber'in kullandığı yöntemden kaynaklanır. Daha öncede belirttiğimiz gibi «ideal tipler-ideal yapılar» yaklaşımını tartışmayacağız. Fakat, kısaca F. Machlup'da ifadesini bulan, «teoriler ideal yapılarıdır» tanımını biraz açmada fayda umuyoruz.

Neo-klâsik iktisadi alalım; tam rekabet, tam mobilite, tam haber alma (information), bölünebilirlik, rasyonellik v.s. Bunlar temel varsayımlar (Postülalar) dır ve ölçülemezler. Ölçülmelerine de gerek yoktur. Bu varsayımlara bağlı olarak önermede bulunulacaktır;

«Eğer tam rekabet varsa marjinal maliyetin marjinal hasılatı eşit olduğu noktada kâr maksimum olur.» Önergeler koşullu (eğer) dur ve koşul ve önermenin içsel tutarlılığı önemlidir. Bu yaklaşım, M. Friedman'da bir başka biçimde ifadesini bulmaktadır; önemli olan varsayımların doğruluğu değil, hipotezlerin öndeyilerinin doğruluğudur (18).

Bu çerçevede, Ülgener'in «ideal tipler-ideal yapılar» konusunda yaklaşımını özetlemek istiyorum.

İktisat ahlâkı ve zihniyetine bağlı olarak ideal bir «ortaçağ» ve «kapitalizm» anlayışı. Özetle, «orta çağ'ın hayat anlayışı,» «Précapitalist» devirlerde mutad olduğu gibi, ma-

nasını ve hedefini henüz maddeleşmemiş bir dünya görüşü etrafında sıralanmakta bulur. Maddeleşmemiş demekle şunu anlatmak istiyoruz : Gündelik hayatın her türlü hareket ve faaliyet şekillerini iktisadi düşünceden gayri saiklere göre ayarlanmış görmek isteyen bir cemiyet anlayışı» (19) ve rasyonelliğin hakim olduğu kapitalizm: «Rastgele kazançları (siyasi politik şansları, irrasyonel spekülasyon yollarını v.s.) düşünmeden, münhasıran iktisadi faaliyetlerin hesaplı, objektif bir işletme sonunda getireceği kâra bel bağlamak» (20).

Ülgener, Max Weber'in kullandığı yöntemi izleyerek basitlik sağlamak amacıyla bazı faktörleri soyutlayıp, dine bağlı olarak altta iktisadi ahlâk, üstte iktisadi zihniyetten oluşan beraberlikleri ile belirlenen iktisadi yapıyı (ortaçağ, kapitalizm-ideal tip) ve bunların ilişkisini tutarlı olarak sunmaktadır (Model). Buraya kadar hiç bir sorun yok. Sorun modelin gerçeği bilgi olarak temellük edip etmemesiyle (teorileşme!) başlıyor. Kanımca Ülgener'in bu konudaki yaklaşımını iki başlıkta incelemek mümkündür; a) Kendi tutumu, b) eleştirel tutumu. Birincisinde, ideal tipler üzerine inşa edilen modelin gerçeğe yaklaştırılması, **gerçeğin bilgi olarak temellüküne** (teorik test), ikincisinde ideal tipler üzerine kurulan modelin (teorinin) içsel tutarlılığına (entellektüel deney) (21) önem verilmektedir.

Ülgener'de model-teori ilişkisini ele almadan önce, model-teoriden ne anladığımızı kısaca açmaya çalışalım :

«Bir olayı belirleyen çok sayıda etkenin neler olduklarını ve olayı ne ölçüde ve nasıl etkilediklerini bildiğimiz oranda o olayı anladığımızı gördük. Bu ise, ilk adımda, söz konusu etkenlerden bazıları analiz dışı tutup bir (ya da birkaç) etkeni ele alarak onların etkilerini saptaması gerektiriyor. Daha önce de, bu işlemin adının **soyutlama** olduğu söylendi. Soyutlama sürecinde, belirleyici etkenlerin fiilen (gerçekte) tecrit edilmesinin söz konusu olmadığını sadece mantıki olarak (insan düşüncesinde) birbirlerinden ayırd edildiklerini tekrar vurgu-

lamakta yarar var. Bilimsel yöntemin az sayıda belirleyici etkenin analiz edildiği yüksek soyutlama düzeylerinden hareketle, adım adım diğer etkenlerin analize sokulması ile en sonunda somuta (gerçeğe) tekabül eden düşünülmüş somutu üretmek, yani gerçeği bilgi olarak temellük etmek anlamına geldiğini de belirtir. Bu şekilde kurulan soyutlama düzeyleri hiyerarşisine **teori** diyoruz. İşte model kavramı, bir soyutlama düzeyinin bir bütün olarak eklenmiş biçimini özümleyor: düzeyi hatasız tanımlamayı sağlayan **varsayımlar**; bu varsayımlardan hareketle kusursuz bir **tümdengelim mantığı**; bu mantıkla elde edilen sonuçlar. Teori ise, birinden diğerine geçişliliği olan bir modeller zinciri oluyor. ... Sonuçların önemi (ve değeri) modelin bir modeller zincirinin (teorinin) ara ya da son halkası kabul edilmesine bağlı olarak değişecektir. Toplumsal bilimlerde çoğu kere bu ayırım gözden kaçırılır ve ara halkalar son halka zannedilir. Eğer model üst bir soyutlama düzeyinde ise, sonuçların bir alttaki soyutlama düzeyinin varsayımlarını belirler. Böyle olunca, analizin bu anında elde edilen sonuçları gerçeğe karşılaştırarak sınıma olanağı yoktur» (22).

Bu nedenle, «gerçekle karşılaştırmada ağırlık, teorinin sonuçlarından varsayımlarına kayıyor. Sinama, modelin varsayımlarının ne ölçüde açıklanması amaçlanan olayların gerçekten belirleyen etkenlerini soyutladığını araştırarak yapılıyor» (23). (Teorik test).

Ülgener'deki model-teori yaklaşımını, yukarıdaki tanımlama çerçevesinde inceleyeceğiz. Ülgener'in «kendi tutumu»nda bu tanımlamayı kabul ettiğini görüyoruz. «İktisat teorisi» yönteminde ise, entellektüel deney yaklaşımı ön plândadır. İlk önce, birinci yaklaşımı görelim;

«Sürdürülen metot yabancıdır değildir. Tarihi-kültürel kompleksleri önce yığın haldeki heterogen unsurlarından soyup ayıklayıp «iç yapılarında en fazla tutarlı (consequent) unsurlarına ağırlık vermek suretiyle inşa edilmiş tipler (ideal tipler)» halinde takdim etmek! Ama yine Weber'e göre incelenen olayı ikinci bir adımda yaşanan gerçeğe yaklaştırmak, aradaki mesa-

feyi kapamak gerekirdi. Modeli pür ve ideal çizgileri ile gerçeğin dışına taşıran sebepleri gün ışığına çıkarmakla ayağımız bir yerde sağlam bir zemine bastırılmış olacaktı. Max Weber'in metod bahsinde büyük bir açıklık ve ustalıkla sürdürdüğü bu ikili işlerin, ayrı din ve kültür çevreleri söz konusu olunca, ilk etaptan ileri götürülmediği, yarım bırakıldığı gözden kaçmıyor. Yapılan iş, model inşasına ait pür ve ideal çizgileri gerçeğin kendisi imiş gibi görmek ve göstermekten pek de ileri gitmiştir denemez» (24).

Ülgener'in Max Weber'e Ideal tipler konusundaki eleştirisi bir sonraki sayfada daha açık olarak ifadesini bulmaktadır :

«Tarih boyu karmaşık sosyal gövdeleri (çoğunun peşine birer de «izm» takılmış halde) ideal-tip çizgileri ile model olarak yontup sıvırlıktan sonra her birine gerçeklik sıfatı vermek ve hele kendileri gibi yine model olarak inşa edilmiş başka tiplerle karşılaştırarak pratiğe dönük bir takım sonuçlar çıkarmak batılı tarihçi ve araştırmacılar tarafından da haklı olarak eleştirilmiştir» (25).

Ülgener, bir önceki soyutlama düzeyine ait çıkarsamaların, (ideal tipler), teorinin çıkarsamaları olarak kullanılmasına şu şekilde karşı çıkmaktadır (Bu varsayımların gerçekliliği ile de ilgilidir) :

«Öyle olduğu halde, renk karışımına ve çeşitliliğine gereken dikkati gösterecek yerde kendimizi çoğu kez tip (ideal-tip) inşasının net, açık görünümüne kaptırdığımız oluyor. Yapılan işin bir yerde tip karşılaştırmalarından ibaret olduğunu unutarak her birini yaşanan gerçeğin ta kendisi imiş gibi görmeğe başlıyoruz. Değerlendirmemiz çoğunlukla, zaman akımından alınmış tek bir kesit üzerine —öncesini ve sonrasını bırakarak— kafamız içinde yakıştırdığımız sıfatları getirip oturtmaktan ileri gitmiyor. Her defasında iç çelişkisi olmayan kapalı mantığı bütünlere varmayı hedefliyoruz» (26).

Ülgener'in «iç çelişkisi olmayan kapalı mantığı bütünlere» (ideal tipler) yaptığı eleş-

tiri, Akat'da entellektüel deney kavramında ifadesini bulmaktadır :

«Laboratuvar deneyinin (ya da tekrarlanabilir gözlemin) zorluğu toplumsal bilimlerde mantiki deneylerin daha çok kullanılmasına yol açar. Bu şekilde kurulan soyut yapılar, bir dizi gerçekten bağımsız (hatta keyfi) olarak seçilmiş varsayımdan hareketle, bunların mantiki sonuçlarını bulmayı amaçlarlar. Bu şekilde, mevcut teorilerin içsel tutarlılıkları hakkında ya da hangi sonuçların hangi varsayımlar tarafından nasıl etkilendiğini tesbit etmekte önemli ipuçları sağlanır. Ancak bunlar teori değildir, teorisin yerini tutamazlar» (27).

Yukarıdaki görüşlerin tarih teorisi açısından olduğu kadar, iktisat teorisi için de geçerli olduğunu zannediyorum. Bu açıdan ideal tiplerin (mantiki yapıların) içsel tutarlılığı sağlanacak şekilde gerçek yapılara dönüştürülmesi gerekir.

Ülgener'in iktisat teorisinde yöntem konusuna doğrudan ilgilendiği çalışmalarında, yaklaşımı yukarıdaki görüşlerden biraz farklılık göstermektedir. Birinci yaklaşımdan farklı olarak teori, modele indirgenmektedir :

«Teorik İktisadın ve genellikle her türlü çalışmanın temelinde (siyahlar bana aittir) yattığını bildiğimiz soyut model tekniği ile yaşanan gerçeği karıştırmaktan gelen yanlış bir teşhis ve değerlendirme karşındayız. Tüketici ve üretici sıfatıyla kişi rasyonel olarak tercihlerini fayda ve kâr maksimizasyon peşinde yürütür denildiği için bundan hemen onun su katılmamış bir kapitalist olarak düşünüldüğü sonucunu çıkarmak çok acele ve yanlış olur. Yapılan şey...: Tesadüfleri ve bozucu etkenleri bir an için gözden silip seçilen faktöre veya faktörler dizisini, büyüteç altına getirilmişçesine, iri ve kalın çizgileri ile gözünüze sermek! Bu basit bir metot uygulamasından ibaret; yoksa seçilen faktör dizisi lehine bir değer yargısı değildir... Göze daha rahat görünsün diye belli çizgileri haddinden fazla sivriltilip vurgulamakla meydana getirilen modele —«ideal tip»e— gerçeklik sıfatı verip arkasından işte suçluyu yakaladım diye sevinç çılgınlıkları koparmanın, esa-

sında üstüne bir takım soyut kavram ve ilişkilerin giydirildiği bir modeli, isterseniz bir mankeni suçlu diye kucaklayıp yola düşülmekten farkı yoktur» (28).

Ülgener, aynı sayfanın dipnotunda (41 nolu) görüşünü biraz daha açmaktadır :

«Model ile gerçeği karıştırmamızın sonuçlarını kitapta yer yer görebiliyoruz. Sahife 161'de (S. Divitcioğlu, Değer ve Bölüşüm, E.E.) şöyle deniyor: «Neo-klasikler Kurguladıkları bu dünyayı öyle bir matematik ağıtla sergilemişlerdir ki bu ağıtın mükemmelliği tartışılmaz. Fakat yine de bir ağıt onları öyle bir açmaza sokmuştur ki, temsilcilerinden en ünlüleri «biz modeli soruşturuyoruz, gerçek dünyayı değil» diyebilmişlerdir». Bize göre, soyut düzeyde model tekniği ile çalışan bilim adamı için yerden göğe kadar doğru bir söz! İktisatçı elindeki pür analiz aletleri ile ilk adımda elbette gerçek dünyası değil, modeli karşısına alıyor, onu soruşturuyor. Belli davranış türlerinin saf ve öz mantığına o yoldan varacağını bildiği için! Bir açmaz değil, tek açar ve çıkar yol» (2).

Teori ve modelin aynı anlamda alındığını daha açık olarak görebiliriz :

«Sosyal ilimlerde karmaşık ve girift olayları öz varlığı ile tanımak isterken başvurduğumuz yol, her birinin pür ve ideal çizgilerini bir araya getirerek kafamızda bir model kurmaktan öteye gitmiyor. O sayede yabancı heterogen unsurlarından arındırılmış bir portre meydana getirerek incelenen olay üzerine ilk yaklaşım olarak açık seçik bir bilgi edinme fırsatını kazanıyoruz. Fakat hiç bir zaman kurulan modelin böyle bir yaklaşım ötesinde gerçeğin tam yerini almış olacağını hatırimızdan geçirmeyerek!» (30).

Ülgener'de model ve teori aynı anlamda kullanılıyor derken, Ülgener'in bunu özellikle yaptığını söylüyoruz. İlk adım olarak alınan ideal tipler, gerçeğe yaklaştırılmazlarsa, teorisin evrenselliği tartışma konusu olmaz mı? Yüzyıldan fazla bir geçmişe sahip Neo-klasik teorisin (modelin!) ilk adımı aşması gerekmez

miydi? (31). Bu konu Ülgener'de sorgulanmamaktadır :

«Tip ve daha genel olarak kavram teşkili aslında zihnimizin karmaşık vaka ve konular karşısında başvurduğu bir kısaltma işleminden (bir çeşit «zihin ekonomisi»nden) ibaretken ve aslında öyle olması gerekirken, işin o yanını görmezlikten gelip kısaltılmış modeli gerçeğin tam ve dört başı mamur kopyası imiş gibi düşünebiliyoruz» (32).

Bu yaklaşımda, gerçeğe yaklaşımdan ziyade, içsel tutarlılık daha önemlidir; Çünkü «mühim olan, sistemin mantıkî örgüsünü içinde basit unsurların birbirine bağlanışını (Interdependence) izleyebilmekten ibarettir» (33). Bir başka deyiş ile «iktisat teorisi nihayet bir düşünce tekniğinden ibarettir» (34).

Özetle belirtmek gerekirse, kanımca Ülgener'de birinci ve ikinci yaklaşım arasında önemli fark vardır. Birinci yaklaşımda, evrensel tarih teorisinin gerçeğe (düşünülmüş somut) daha çok yaklaşılarak elde edileceği belirtilirken, iktisat teorisinde, teorisinin (modelin) ideal tiplerden oluştuğu belirtilmekte ve içsel tutarlılığına ağırlık verilmektedir. Bu yaklaşımla teoriyi sınamak mümkün değildir. Sosyal bilimlerde önermelerin **koşullu** önermeler olduğunu kabul ediyoruz. Ama, bu önermelerin çıkarsamalarının kabulü koşulların gerçekliliğine bağlıdır. Aksi takdirde, koşullar gerçeğin değil, **olsaydının** yerini tutar. Bu da mantıkî tutarlılıktan başka bir şey sağlamaz!

DOĞAL VE SOSYAL BİLİMLER AYRIMI VE BİLİMİN NESNELLİĞİ

Ülgener'de doğal ve sosyal bilimler (35) ayrımı doğal bilimlerin **açıklayıcı**, sosyal bilimlerde **insan** gerçeğinin ön plâna çıkmasından dolayı (36) **anlayıcı** yöntem kullan-

ması açısından önemlidir. Nedir açıklayıcı, anlayıcı yöntem?

«Tabiat ilimlerinin ayrı ayrı unsurlarına bölünüp, parçalanarak dışarıdan doğru tesbiti ve sayılması mümkün veriler üzerine açıklayıcı metoduna karşı manevi ilimlerin hadiseyi dağıtıp bölmeden mana ve espri yanı ile içten anlayıcı metodu» (37).

Ülgener'e göre manevi ilimlerin anlayıcılığı ona doğal bilimlere karşı üstünlük sağlamaktadır. Çünkü;

«İlkinin (doğal bilimlerin, E.E.) dışa dönük ve tek katlı açıklama tekniğine karşı ikincinin sağladığı ikili yaklaşıma bir yerde hakkını vermeden geçmemek lâzımdır: Karşımıza aldığımız sosyal fiil veya kuruluşu dış dokusu ile görebildiğimiz kadar doku altındaki ruh ve mana tarafı ile de yaklaşmak ve derinleşmek imkânına sahibiz. Bir küme gezegeninin belli bir yörüngede dönüp dolaştığını dış verileri ile görüp «kayıt» ediyor ve açıklayabiliyoruz. Fakat ne maksatla ve ne gibi bir motifle kümelenediklerini sormak hatırımızdan geçmiyor. Çünkü geçtiği anda ayağımızı metafizik alanına basmış olacağımızı biliyoruz. Buna karşılık bir miting alanına toplanmış, ya da mescit saflarına dizilmiş kalabalığın dış görünüşünü «kayıt ve tescil» edebildiğimiz kadar hangi maksat ve motifle oraya toplandıklarını da biliyoruz ve «anlıyoruz»» (38).

Açıklayıcılık ve Anlayıcılık dışında doğal ve sosyal bilimler arasında başka ayrılıklar da sözkonusudur. Ülgener'e göre bunlardan en önemlisi, sosyal bilimlerin sloganlaşmaya açık olmasıdır :

«Sosyolog, tarihçi, iktisatçı v.s. olarak sloganlaşmaya son derece açık ve duyarlı bir zemin üzerinde yol almaya çalıştığımız artadadır. Bu aşırı duyarlılık ve istidad başlıca iki kaynaktan besleniyor: Önce tabiat ilimlerinin (Fizik, kimya, astronomi vs.) kullandıkları terimlerin herkesin harcı olmayan sayut sembollerden ibaret olup sloganlaşmaya haliyle elverişli olmadıkları halde sosyal ilimlerde meramımızı hep-

mizin ortak malı olan kelime ve cümlelerle dile getiriyoruz (39). İkincisi ise şu, incelenen olay, ... zaman içinde hızla değişiyor. Bilindiği üzere, ilimde genellikle hammaddesini dışarıdan aldığımız verileri kafamızda içe dönük bir işleme tabi kılarak az çok muntazam bir kavramlar bütününe varmaya çalışıyoruz. Bu kapalı, içe dönük işlem —hangisi için olursa olsun— ilim yapmanın başta gelen şartıdır. Bu bakımdan tabiat ilimleri ile sosyal ilimler arasında derin bir fark da yoktur. Tek, fakat önemli fark bildiğimiz kadar şundan ibarettir: Tabiat ilimlerinde dış dünya ile ilişkiyi kesip kafa içinde tahlil sürecine yöneldikten sonra dışımızdaki objenin kolay değişmeyeceğini hesaba katabiliriz. Sosyal ilimlerde ise incelenen olay yalnız boy, bos, ve ağırlık olarak değil, türü itibari ile de son derece oynak ve çok çabuk değişmeye elverişlidir» (40).

Ülgener'e göre sosyal bilimlerde sloganlaşmayı önlemenin bir yolu; «terim ve deyimler, başından beri sabit ve sınırları belli bir manaya angaje olmakta devam ediyorsa, kelimelerin sloganlaşmış olarak boşa yüzüp durmalarına pek de fırsat» (41) verilmeyecektir.

Ülgener'de bir diğer nokta, bilim-ideoloji ilişkisi üzerinedir. Bilimin, özellikle sosyal bilimlerde, değer yargılarından (ideoloji) ayrı düşünülemeyeceği, bilimsel çıkarsamaların aynı zamanda ideolojik çıkarsamalar olduğu görüşü (42) Ülgener'de pek taraf bulmadığı görülmektedir. Çıkış noktasında değer yargıları sözkonusudur ve olmaması mümkün değildir. Fakat daha sonra teori değer yargılarından bağımsız hale gelir :

«Adına ister «vision» (Schumpeter) diyelim, ister «çıkış pozisyonu», ayağımızı bastığımız somut gerçek, anlaşılıyor ki, bizi kafamızda bir takım sorularla donatılmış olarak yaşanan dünya karşısına çıkarıyor (Soru dürtüsü-Frageantrieb diyor Theodor Geiger). Şayet baştaki bu dürtme etkisi aynı zamanda konu üzerine ifade biçimini ve muhtevayı dahi istenen yöne itme ve iletme (Aussage-steuerung) noktasında da etkinliğini sürdürüyorsa, işte o vakit

ideolojiden söz etmenin zamanı gelmiş sayılır. ... Fakat bilim (yerine göre teori) bir kere hayata gözlerini açtıktan sonra bir an gelir, kendi kendisinin yaratıcısı olmaya başlar; artık soyut bir «boşlukta yüzen, katı zemin ile ilişkisini kesmiş» bir fikir ve mantık dizisi halinde hayatını sürdürür. Bilim olsun, teori olsun, çıkış noktasında bir «impuls»e dayalı olmakla daima dışı açık ve dönüktür!» (43)

Ülgener'de yöntem sorunları üzerine yaptığımız denemeyi bitirirken son söz; Ülgener amprizme fazla taraftar görülmemektedir. Son yıllarda «tekrar» yoğun olarak tartışılmaya başlayan «iktisatta yöntem» sorunlarında, daha çok ideal tipler, ideal yapılara önem veren ve V. Hayek'de ifadesini bulan «sosyal bilimlerde gerçekler yorumlarımızdır» görüşüne daha yakın olmakla, Ülgener'i yöntem açısından çağdaş Avusturya okuluna (Hayek, F. Machlup) yakındır diye noktalayabiliriz.

NOTLAR

- (1) Ülgener, son makalelerinde yöntem tartışmalarına daha fazla ağırlık vermiştir. Bu ağırlık gerçekte «doğrudan» yöntem tartışmalarından çok, (sosyal) bilimlerde sloganlaşma, izm'ler, (Neo-)klasik iktisadın ideolojik yanlılığı ve argonun bilimsel yazınlara girmesi doğrultusundadır. Ayrıca «Kısmen» yönteme ilişkin görüşleri ve eleştirileri de sözkonusudur. Özellikle Sencer Divitcioğlu, Yalçın Küçük eleştirilmektedir.

Çalışmamda, Ülgener'in bu konudaki tartışmalarına girmeyeceğim. Bununla beraber, birkaç noktayı belirtmek gerekmektedir; herşeyden önce, eleştirilerin çoğu birkaç sorun dışında öze yönelik olmaktan ziyade biçimsel kalır. Veya öze yönelik gibi görünen eleştiriler kanımca biçimseldir. Ülgener, Neo-klasik iktisada, özellikle Sencer Divitcioğlu ile getirilen eleştirileri (bunların belli başlıları sermaye teorisi ile ilgilidir) cevaplamaktan ziyade, bu yazarların bazı batı Marxistlerinde olduğu gibi, **ağırbaşlı** olmadıklarını ortaya çıkarma kaygusuyla davrandığından biçimsel kalmaktadır. Bu eleştiriler, genellikle kullanılan dilin argoya kaçtığı, yabancı dillerden çevrilen bazı kelimelerin sloganlaşmaya ağırlık verilecek doğrultuda

kullanıldığı (vulgar-bayağı örneğinde olduğu gibi) noktalarında yoğunlaşır. Ayrıca, «ideolojik-yanlı»lığın belirtilmesi (Divitcioğlu) ve «bilim sınıf için yapılır» (Küçük) gibi öze yönelik görüşlerin eleştirisi'de bulunmaktadır. (Küçük'e bu konuda başka bir açıdan bir diğer eleştiriyi Nuri Yıldırım yapmıştır. Bkz: Nuri Yıldırım 1977).

Bir not; Divitcioğlu «Değer ve Bölüşüm»ün ikinci basımında, birinci basımında yer alan önsözü çıkarmıştır. Divitcioğlu gerekçe olarak, ideoloji-bilim ilişkisinin metodoloji tartışmaları ışığında bakılması gerektiğini belirtmektedir: «1970'lerden beri Marx, Popper, Kuhn ve Lakatos kökenli olup, bir çığ gibi gelişen iktisat biliminde metodoloji konusu ise apayrı bir bilim dalı oldu. Böyle olunca, ciddi bir önsöze sığmayacak ya da lâyıkıyla hakkı verilemeyecek olan bu tür konuların işlenişini ilerdeki çalışmalarına erteledim. Elbet bir gün başarınız».

- (2) Yöntem bilimle de ilişki kurularak, bu şekilde bir değerlendirme için bkz. Aydın Uğur (1983). İdeal tiplere bağlı olarak teorilerin inşası ve «teorilerin ideal yapılar» olduğu yaklaşımı son yıllarda da tartışılan bir konudur. «İdeal tipler» herşeyden önce varsayımları tartışma konusu yapmamaktadır. Bir başka deyimle, varsayımların gerçek olup olmamasından öte, teorinin test edilebilirliği, (öndeyiler yoluyla) ön plâna çıkmaktadır. Yani doğrudan test yerine dolaylı teste ağırlık verilmektedir. İdeal yapılar üzerine, bkz. Fritz Machlup (1978) içinde çeşitli makaleler. Machlup'un kendisi de Weber'ci yönetime bağlı kalarak «teorilerin ideal yapılar» ve temel varsayımların (Postülaların) ideal tipler olduğu savunusunu yapmaktadır. Varsayımların gerçekliği üzerine, bkz. F. Görün (1982).
- (3) Galiba, yöntem tartışmalarının iktisatçılar arasında alevlenmesi ile iktisadi bunalım arasında bir bağlantıdan söz edilebilir. 1870'li, 1930'lu ve 1970'li yıllarda yöntem tartışmalarının ön sıraya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Başka bir deyişle yalnız bilimin kendisi değil (Kuhn'cu anlamda normal bilim) yöntemi de tartışma konusu yapıyor. 1870'li yıllar ve sonrası tartışmalar için bkz. P. Deane (1983).
- (4) Ülgener, 1983, s. 15.
- (5) Ülgener, 1984, s. 4.
- (6) Ülgener, 1981a, s. 11.
- (7) İbid, s. 12-13.
- (8) İbid, s. 13.
- (9) 1984, s. 4.
- (10) 1983, s. 18.

- (11) 1981 a, s. 21.
 - (12) 1981 b, s. 23.
 - (13) 1983, s. 21.
 - (14) 1981 b, s. 24.
 - (15) 1981 a, s. 21-22.
 - (16) 1983, s. 21.
 - (17) İbid, s. 22.
 - (18) M. Friedman (1953). Friedman'daki bu ifade (ve diğer yöntem sorunları) çok tartışılmış ve tartışılan bir konudur. Friedman'ın lehinde ve karşısında bir çok görüş vardır. F. Machlup, Friedman lehinde görüşlere yakın görünmektedir. Bu konudaki son zamanlarda yapılan iki yaklaşım için bkz. F. Görün (1982) ve Enstrümantalizm çerçevesinde K. Popper, Friedman ilişkisi için W.J. Frazer ve L.A. Boland (1983).
 - (19) 1981 a, s. 53.
 - (20) İbid, s. 169. Tanım Max Weber'e aittir.
 - (21) Kavram Asaf Savaş Akat'a aittir.
 - (22) Asaf Savaş Akat (1980), s. 11-13. Benzer bir model, teori ilişkisi için bkz. T.J. Koopmans (1957).
 - (23) İbid, s. 14. Model ve teori (kuram) ayırımı iktisatta sık sık biri diğeri yerine kullanıldığı için önemlidir. Fikret Görün'ü izleyerek, model ve teori ayırımı daha açık olarak belirtilebilir: Kuram, 'tümünden gelimci' mantık içinde, birbirleriyle tutarlı, uygulanabilirlik koşulları belirlenmiş, önermelerden oluşan bir ifadeler takımı olarak tanımlanabilir.
- Model terimi, özellikle iktisatta çoğu zaman kuramla eş anlamda kullanılıyor. Terim olarak, tümünden gelimci mantık bakımından ilişkisi kurulmuş, ama uygulanabilirlik koşulları hiç belirlenmemiş bir ifadeler takımını ifade etmektedir (1982, s. 433-434.) Bu bakımdan Popper'ci anlamda modelde evrensellikten bahsedilemez. Ancak teoride mümkün olur. Teorinin evrenselliği, onun yanlışlanamayacağı değil, şu anda daha iyi teori olmadığı anlamındadır. Bu anlamda, model ve teori birbirinin yerini alabilir. Fakat teorinin geçiciliği, onun evrenselliğine hâle getirmez. Model ise, daha üst bir soyutlama düzeyine özgüdür ve tanım gereği, evrensel olma gibi bir iddiada bulunulamaz.
- (24) 1981 b, s. 50.
 - (25) İbid, s. 51.
 - (26) İbid, s. 124.
 - (27) Akat (1980), s. 7.
 - (28) 1983, s. 127-128.
 - (29) İbid, s. 127.
 - (30) İbid, s. 160.
 - (31) Neo-klasik teorinin, toplumda iktisadi yaşam-

da) olup bitenleri, açıklamak veya öndelemek gibi bir iddiası varsa (vardır) gerçeğin (düşünülümüş somut) kopyası olması gerekir.

(32) İbid, s. 161.

(33) İbid, s. 116.

(34) İbid, s. 117. Orijinali Schumpeter'e aittir. Bkz. History of Economic Analysis, s. 383 ve devamı.

(35) Ülgener'de sosyal bilimler yerine daha geniş anlamda kullanılmak üzere genellikle manevî ilimler kavramı tercih edilmektedir.

(36) Açıklayıcı ve anlayıcı yöntem arasındaki ayrımı Almanya'da 20. yy.'ın başında W. Dilthey gündeme getirmiştir. 19. yy.'ın materyalizmine karşı 20. yy.'ın başında beliren Fransa'da Bergson, İngiltere'de W. James, Almanya'da Brentano, Husserl gibi temsilciler yetiştiren bu akımın en belirleyici özelliği dini küçümsemesi, hatta felsefeyi ve her türlü düşünceyi bile dinin bir türü olarak görmesidir. Dilthey dinin de bir zihin (Geist) uğraşı olduğunu, kültür dünyasına onun da katılması gerektiğini savunmuştur. Onun yöntemi zihinsel olduğu için açıklamakla yetinen bilimsel yönetime karşı, yani akılcılığa karşı inceleneni anlamak gerektiğine dayanır. Kısacası ona göre kendini suje, başkalarını obje olarak almak yanlıştır (aynı yöntem, Weber'de de söz konusudur). Bu çıkmazı çözmek için Husserl Inter Subjectivite (öznelarası) kavramını öne sürmüştür.

(37) 1983, s. 27.

(38) İbid, s. 28.

(39) Doğal ve sosyal bilimlerin kullandıkları terimler konusundaki Ülgener'in anlayışına taraftar olmak mümkün değildir. Doğal bilimlerdeki terimleri anlayabilmek ve kullanabilmek için konuya hakim olmak gerekir. Konuyla ilgilenenlerin kullandıkları kavramlar ve kavramların içeriği hemen hemen aynıdır. Bu şunu getirmez zannediyorum; «Sosyal ilimlerde merakımızı hepimizin ortak malı olan kelime ve cümlelerle dile getiriyoruz». Sosyal bilimlerdeki kavramların «ortak malı» oması bana fazla mümkün görünmüyor. Sosyal bilimlerde daha çok, kavramların içeriği konusunda anlaşılmazlık söz konusu. Aynı kavramdan, biri diğerinden başka anlamlar çıkarabiliyor. Bir diğer noktada, herhangi bir eleştiride «o» kelimeyi şu anlamda kullandım gibi cevapların yaygınlığı.

(40) İbid, s. 148.

(41) İbid, s. 149.

(42) Bu durum, özellikle doğa ve toplumsal bilim-

lerdeki özne ve nesne arasındaki ilişkilerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bir diğer deyimle «Doğanın kuralları, bizim bu kurallar hakkındaki bilgimizden bağımsız olarak işlerler; halbuki toplum hakkında ürettiğimiz bilgi bizzat o bilginin nesnesi olan toplumun bir parçasıdır, yani toplumun belirlenişinde önemli bir etkidir. Üstelik, bilgiyi üreten de (özne: birey), hakkındaki bilgi ürettiği karmaşık bütünün (nesne: toplum) bir üyesidir. Bu nedenle toplumsal bilimlerde sık sık «olan» ile olması «arzulanan» iç içe bulunur. Toplumsal bilimlerde ideolojik unsurların sahip olduğu özgül ağırlık bu nesnel yapının bir sonucudur» Akat (1980), s. 5.

(43) İbid, s. 107.

K A Y N A K Ç A

Akat A.S.: İktisadi Analiz, İ.Ü.İ.F., 1980.

Deane P.: «The Scope and Method of Economic Science», Economic Journal, March 1983, s. 1-12.

Divitcioğlu S.: Değer ve Bölüşüm, 1975, Üretim, Değer ve Bölüşüm, 1982.

Frazer W.J. ve Boland L.A.: «An Essay on the Foundations of Friedmans Methodology», American Economic Review, March 1983, s. 129-144.

Friedman, M.: Essays in Positive Economics, Chicago University Press, 1953.

Görün F.: «M. Friedman ve İktisatta Varsayım Sorunu», ODTÜ, Gelişme Dergisi, 9 (3-4), 1983.

Koppmans T.J.: Three Essays on State of Economics, McGraw Hill, 1957, Newyork.

Kuhn T.: Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Alan Yayıncılık, 1982.

Machlup F.: Methodology of Economics and other Social Sciences, Academic Press, Newyork 1978.

Savran S.: «Siyasal İktisadın Eleştirisi», Birikim Mart 1979.

Uğur A.: «Alman Tarih Felsefesi ve Sabri Ülgener», Toplam ve Bilim 23 (1983).

Ülgener F. Sabri: İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, Der Yayınları, 1981 a.

Zihniyet ve Din «İslâm, Tasavvuf ve Çözüme Devri İktisat Ahlâkı, Der. Yayınları, 1981 b.

Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler, Mayaş Yayınları, 1983.

Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti, Mayaş Yayınları, 1984.

Yıldırım Nuri: «Bilimlerin Sonu ve Bilimin Doğuşu»: Bilimin «Laubaliliğe Tahammülü Yoktur.» Toplum ve Bilim, Güz 1977.

Toplumsal Bilimlerde Bunalımın Kökenleri Üzerine

Habip H. ERDEM

Habip H. Erdem, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi eski araştırma görevlisidir.

Toplumsal bilimlerde bir 'bunalım'dan söz edilmektedir. Gerçekten de, özellikle son elli yıllık dönemde 'kitlesele hacimlere' varan olgu ve olay derlenip, toparlanmış; bir dizi 'araştırma tekniği' geliştirilmiş olmasına karşın, bilimin kendisinden beklenen görevi yerine getirmediği görülmüştür. Bu durum, özellikle, toplumsal bilimlere olan güveni sarsmış, küçümsenmesine yol açmıştır.

Bütün bu olumsuzluklara karşın, 'bunalım'ın saptanmış olması sevindiricidir. Çünkü, bir sorunu çözebilmenin ilk koşulu sorunun saptanmasıdır. Kuşkusuz nedenler konusunda değişik görüşler ileri sürülecektir, ama en kötüsü böyle bir sorunun olmadığına inanmaktır. Nitekim bizdeki 'resmi bilimsel çevreler' (1) in bu tür sorunları yoktur. 'Medrese' geleneğinin yeniden canlandırıldığı 'üniversite'lerimizde değerli 'hoca'larının 'düşünme'ye ne olanakları ve hatta ne de niyetleri vardır.

Ne var ki, bunu şimdilik bir yana bırakıp konumuza dönersek, bunalımın nedenlerine ilişkin birtakım açıklamaların yapıldığını görürüz. Ancak bu yazıda, sözkonusu alandaki tartışmaları özetlemek yerine, kimi tezlerimizi ileri süreceğiz. Yeri geldikçe de tartışmacı taraflara göndermede bulunacağız.

BİLİM VE FELSEFE

Epistemoloji (2), a-neyi b-nasıl ve c-ne kadar biliriz sorularına yanıt arıyor genel olarak. Böyle olunca da, bilim adamlarından çok, felsefecilerin çalışma alanına girdiği sanılıyor. Oysa ilk ve son soruyu bir yana bırakarak bile, 'nasıl biliriz', 'bilme sürecinin yapısı nedir?' sorusunu sormayan, sorup da yanıtlayamayan bir bilim adamının bilim yaptığını, bilimsel düşünce ürettiğini düşünmek bile fazla.

Kanımızca, bilim adamının kendi biliminin felsefesini yapması kaçınılmazdır. Buna kar-

şın, kimi bilim adamı, bu tür bir girişimin felsefecilerin işi olduğunda ısrar etmektedir. Oysa tam tersine «bu aslında çok yerinde bir davranıştır» diyor bir felsefecimiz. Ve ekliyor: «çünkü kendi biliminin felsefesini hiç kimse bilgin'in kendisi kadar doğru yapamaz» (3).

Yöntem gibi, bilimsel faaliyetin canalcı bir alanında ülkemizdeki kargaşanın (4) 'vehamet'i (5) görmezlikten gelinecek gibi değildir. Öte yandan, «bilim adamlarımız kendi alanlarındaki yöntemden -kazara- haberdar olsalar da, felsefe alanındaki yöntem sorunundan, giderek yöntem kavgasından habersiz durumdadır» diye ekliyor Server Tanilli pek haklı olarak. Oysa tek tek bilimlerin kendi alanlarındaki yöntem kadar önemli olan bir başka konu da «bütün bu özgül yöntemlerin bağımlı olmak zorunda bulundukları evrensel felsefe yöntemidir. Çünkü her bilim dalının kendine özgü yöntemleri, evrensel yasaların dile getirilmesi demek olan genel felsefe yöntemine bağımlı kılınmazlarsa yanlış sonuçlara varırlar. Bizde çok görülen de budur» (6).

İşte yöntem konusuna girmek, kaçınılmaz olarak felsefe alanına girmeyi gerektiriyor. Çünkü «her yöneme bir öğreti ya da felsefe aramak gerekir. Hiçbir yöntem kendi kendine doğup insan içine çıkmaz. Tersine, yöntemleri felsefe ya da öğreti denilen doğurgan analar doğururlar. Descartesci yöntemin arkasında koskoca Descartes felsefesi vardır. Skolastik, bir yöntem olarak Aristoteles felsefesinin türetmesidir.. Bacon yöntemi, bilimsel düşünce yöntemi olarak Bacon felsefesinin bir yüzüdür» (7). Hatta hiçbir yöntemi kabul etmemek bile bir noktada belli bir felsefe yapmak demektir. Sözelimi Feyerabend genel yöntem kurallarının olamayacağını ileri sürerken göstere göstere 'anarşist felsefe' yapmıyor mu?

Kısaca, yöntem konusunda anarşist bile olursa, yöntemsiz olunamıyor. Çünkü yön-

tem, bilgiye giden yoldur, bilgi edinmenin yoludur. Peki ama bilgi nedir?

BİLGİNİN KAYNAĞI

Çevremizde olup biten şeyleri gördükleri gibi algılamamız ile onlara belli bir yölla yaklaşarak tanımamız arasında büyük bir fark olduğu besbellidir. Birincide 'görüldüğü gibi gerçek'in (phenomene) bir tür fotoğrafını çekeriz; ikincisinde, birinciye aşarak onu kavramaya çalışırız. Kuşkusuz her iki durumdada nesne hakkında bir bilgi ediniriz. İşte doğrudan tanımaya **kendiliğinden bilgi**, belli bir yolu katederek tanımaya da **bilimsel bilgi** diyoruz.

Kendiliğinden bilgi ya da salt pratik düzeyde kalan betimsel bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki farkı yadsımak, bilimi yadsımağa eş: «eğer d ş görünüş ile şeylerin özü doğrudan çıkmıyorsa bilime gerek kalmazdı» çünkü.

Demek ki, bilimsel bilgiyi elde etmek ya da üretmek, olgu ya da olayların özünü kavramak, onları 'görüldükleri gibi' değil de, 'oldukları gibi' kavramak ve açıklamaktan başka bir şey değildir. Buradaki kavramak sözcüğü ile zihnin nesneyi ilk anda bütünüyle algılaması (gestalt) ve algısal bilgiden ussal bilgiye sıçramasını kastediyoruz. Çünkü, algısal bilgiden ussal bilgiye geçiş, bir çözümleme ve bireşim süreci olup, bu süreç sırasında öze ilişkin olan dış görünüşe ilişkin olandan, genel ise özel olandan soyutlanarak, mantıksal kategorilere dayanan kavramlara ulaşılır (8). Yani, bilgimizin kaynağı ne ampiristlerin savunduğu gibi **duyumlar**, ne de çağrışımçıların savunduğu gibi **algılardır** (9). Köken olarak algıdan sözedilebilirse de, us algıyı dönüştürerek, ussal bilgi haline getirir. Gerçekten de, 'us'a düşen görev, diyor Piaget (10), düşünmek değil, dönüştürmektir. Ve insan usunun mekanizması, temelde işlemsel bir mekaniz-

madır. Bu işlemler, içselleştirilmiş ve kümesel yapılarda eşgüdümlemiş eylemlerden oluşur. İnsan usunun bu işlemsel yönü, sadece algılamak değil, eylemin kendisidir».

Piaget eylemi de ampirik eylem ve mantıksal-matematiksel eylem diye ikiye ayrılarak, ikincisi için şunları söylüyor: «nesnenin nitelik ve ilişkilerini sürdürmekle birlikte, kümeleme, sıralama, karşılıklı getirme, sayma ya da ölçme sistemleriyle bu nitelik ve ilişkileri eklemektir». Bu işlem ile, «insan, zihni şeyleri sınıflara, gruplara ayırıyor. Dikkat ve melekeler fiilleri ile bir piramidin basamaklarından çıkar gibi yükselen dereceli sentezler yapıyor. Sentezlerin mertebelenmesi sınıflamayı doğuruyor. Buradan da, cins, tür, fasıl vb. genel kavramlar meydana çıkıyor.. onunla da biz, açıklayıcı rasyonel bilimi kuruyoruz. Somut şeylere bakıyor, benzerlerini seçiyor, gruplara ayırıyor, başka şeyler ve olayların benzerlerini de bir grup haline koyuyoruz. Böylece fertlerden türlere, türlerden cinslere, cinslerden cinslerin cinslerine yükseliyoruz» (12). Bunun içindir ki elde edilen kavramlar, algısal bilgiden daha zengin ve daha nitelikli oluyorlar.

Bu kapsamlılığın, bu zenginliğin nedenlerinden biri «kavramın sadece algısal bilgiyi dönüştürmekle yetinmeyip, aynı zamanda ve özellikle çoğu kez, bu algısal bilgiyi **düzeltilmesidir**. İkincisi de, eylemin algıya ekledikleriyle, kavramın daha zengin oluşudur» (12). Dolayısıyla kavram, algısal bilgilerden yapılacak soyutlama ve genelleştirmelere indirgenemez. Ampirik bilginin kısırlığının nedeni budur. Kavram, ortak yanların soyutlamasıyla değil, kurguya yolaçan genelleştirmelerle ve kurgulardan doğar. Yani kavramlaştırma denince, hemen soyutlamadır denilip geçilemez. Bu noktayı çoğu soyutlamacıların kaçırdığından kuşku duyulmaamıdır. Oysa, bilim adamı ya da düşünürün tüm 'sezgi' ve 'yaratıcılık'ını ortaya koyabileceği nokta, soyutlamanın bu aşamasıdır.

Kuşkusuz, ele alınan nesnenin belli yönlerini zihinde canlandıran tek tek kavramların, gerçekliğin bütün çeşitliliğini, devinim ve gelişimini yansıtmaması beklenemez. Dolayısıyla, nesnelerin iç yasalarını ve temel bağıntılarını tek tek kavramlarla değil, bir kavramlar dizgesiyle ortaya koymak olanaklıdır. Örneğin «sabana çeken öküz, nasıl bir ekonomik kategori değilse, makine de değildir. Makine yalnızca bir üretici güçtür. Makinenin uygulanmasına dayanan modern atelye ise, toplumsal bir üretim ilişkisi, bir ekonomik **kategoridir**» (14).

Yani biz tek tek kavramlarla değil, daha çok bir kavramlar dizgesi olan kategoriler yardımıyla gerçekliğin özüne inebiliyoruz.

O halde, insanın bilincinin dışında nesnel bir gerçeğin varlığın konutundan (postüla) hareketle denilebilir ki; nesneden çıkan uyarıların (fiziksel olay) duyu organları tarafından beyine ulaştırılması (fizyolojik olay) ve us'un bu algısal bilgiyi daha önceki bilgilere göre düzelterek kavramlaştırması (sosyolojik etki altında psikolojik olay) süreci, '**somuttan soyuta**' denilen süreçten başkası değildir.

Rakat hemen vurgulanması gereken nokta, hemen hemen hiçbir zaman bu süreçte baştan başlanmadığıdır. Çünkü söz konusu süreç, bir kimsenin ilk kez gördüğü nesne karşısındaki davranışına örnektir. Oysa çevremizde adını bilmediğimiz nesne, kavramlaştırılmamış bir olgu yok gibidir. Hele biraz okuyup-yazmışlığımız varsa, kavramların etimolojik kökenlerine değin inmemiz işten bile değildir. Ne ki, sorun da bu noktada başlamaktadır.

Althusser'in 'kuramsal pratiğin hammaddeleri' ya da Kuhn'un 'örtük bilgi' dediği kavramlar, kategoriler, nosyonlar hele bir de dizgeleşmiş iseler, artık içinden zor çıkılır bir 'hapishane' olur. Gerçekten de, «kavramlar, diyor Maggee (14), düşüncemizin yapısal birimleridir ve tabii ki biz yalnızca yapısal bi-

rimlerden değil, yapılardan da yararlanırsınız. Bunlara genellikle 'model' denir». Oysa bu, sözcüğün tam anlamıyla ideolojidir. Yani kişinin yetiştirme ve eğitim süreci boyunca edindiği dinsel, ahlaksal ve 'bilimsel' bütün bilgi ve değerlerdir. «örneğin, toplumdan söz ederken, diye devam ediyor Maggee (15), bazı kişiler onu belli görevleri yerine getirmek için insanlar tarafından oluşturulmuş, birbirine belli biçimlerde bağlanmış çeşitli hareketli parçaları olan bir makina olarak görürler. Bazıları da, bir organizma olarak... Kişinin toplumu bir tür makina olarak veya organizma olarak kabul etmesi çok önemli pratik sonuçlar doğuracaktır.» Yani, kişinin geçmişle ilgili olduğu kadar, değişme ve gelecek de olan her konuda aldığı tutum ve davranışlarını, benimsediği ideoloji yönlendirecektir.

İşte gerçek bir bilimsel araştırma, bilim adamının içinde bulunduğu çevreye egmen olan 'model'in oluşturulmasıyla başlayabilir ancak. Engels, Kapital'in 2. cildinin önsözünde «Marx, diyor, bütün kendisinden önce gelenlere tamamen karşıt bir görüş benimsedi. Onların **çözüm**, diye baktıkları şeye, o sadece bir **sorun** diye baktı» (16). O halde, bilimsel araştırmanın ilk koşulunun, var olan ve hatta tartışılmaz olarak kabul edilen bütün açıklamaları kuşku ile izlemek ve sorgulamak olduğunu söyleyebiliriz. İdeolojinin basiskısından kurtulmanın dogmatizme düşmemenin biricik koşulu budur.

KURAM ve GENEL KURAM

Eski Yunanca'da 'teoria' sözcüğü, 'seyre dalma' ve özellikle 'gökyüzünü seyre dalma' anlamında kullanılıyordu. Kuşkusuz bu davranışta bir derin düşünme, bir kurgu vardır. Kuramın bugünkü anlamında da aynı öğeler varlığını sürdürmektedir. Yani kuram, kö-

ken olarak kurmaktan kurgulamaktan gelmektedir.

Öte yandan her kuramın bir amacı vardır. Her ne kadar kuramların amaçları betimlemek, açıklamak ve öndeyide bulunmak biçiminde gruplandırılıyorsa da (19), kanımızca **açıklamak** amacı diğerlerini de kapsamaktadır. Çünkü açıklamanın yapılabilmesi için, önce açıklanacak şeyin betimlenmesi gerekir. Ayrıca, hiçbir kuram açıklama düzeyinde kalmaz. Açıklamanın ışığında eyleme yol gösterip, geleceğe ilişkin öndeyide bulunur. Eğer bir kuram bu üç koşulu yerine getiremiyorsa, kuramdan söz etmenin, kurulması için çaba göstermenin anlamı kalmaz.

Bununla birlikte, kuramsal düzeyleri ayırt etmenin yararı büyüktür. Sözgelimi kuramın a — betimleme, b — yöntemlilik, c — açıklama d — öndeyide bulunma ve e — soruşturma-temellendirme aşamalarından sözedilebilir (20). Ne var ki, her kuramın herhangi bir düzeyinde irdelenmesi sözkonusu olsa bile, düzeylerinin bütünselliğinden ödün verilemez. Kuram sözkonusu düzeylerin bütünselliği içinde varlık kazanır. Betimleyici kuram olamayacağı gibi, öndeyide bulunucu kuram da olmaz. Yani kuram, hem betimler, hem açıklar ve hem de öndeyide bulunur.

Öte yandan kuramlar, kuram ve genel kuram diye ikiye ayrılırlar: doğa, toplum ve düşüncenin bütünlüğü çerçevesinde genel kuram felsefi dizgeye karşılık gelir. Tek tek bilimler sözkonusu olduğunda ise, ilgili bilimin nesnesini bütünsel olarak dizgeleştirme çabalarına denk düşer. Çünkü her kuram bir dizgedir. Bilimsel araştırmaların bulgularının eşgüdümlü ve kendi içinde tutarlı ifadeleridir. Bugünü inceler, düne bakar ve yarını kestirir. Tek kelimeyle kuram bilimdir.

Ancak Manheim için 'utopia'dan başka birşey olmayan kuram, kimi çevrelerce aynen benimsenmiştir. Buna dayanak olarak da, çoğu kez kuramsal olanın gerçekten

Duvarlarınıza saten giydirin.

Şimdi yepyeni bir boya var.
CBS Saten. Gerçekten silinebilir,
mum parlaklığında sentetik boya.

Modern dekorasyon anlayışı
doğrultusunda geliştirilmiş
pastel tonlarda, birbirinden çekici 25 renk.
Duvarlarına saten giydirmek isteyenler için
artık CBS Saten var.

CBS
Saten

VARI MAT SENTETİK BOYA

15 yıldır Paranızın tam karşılığı Bugün yine Aygaz buzdolabı

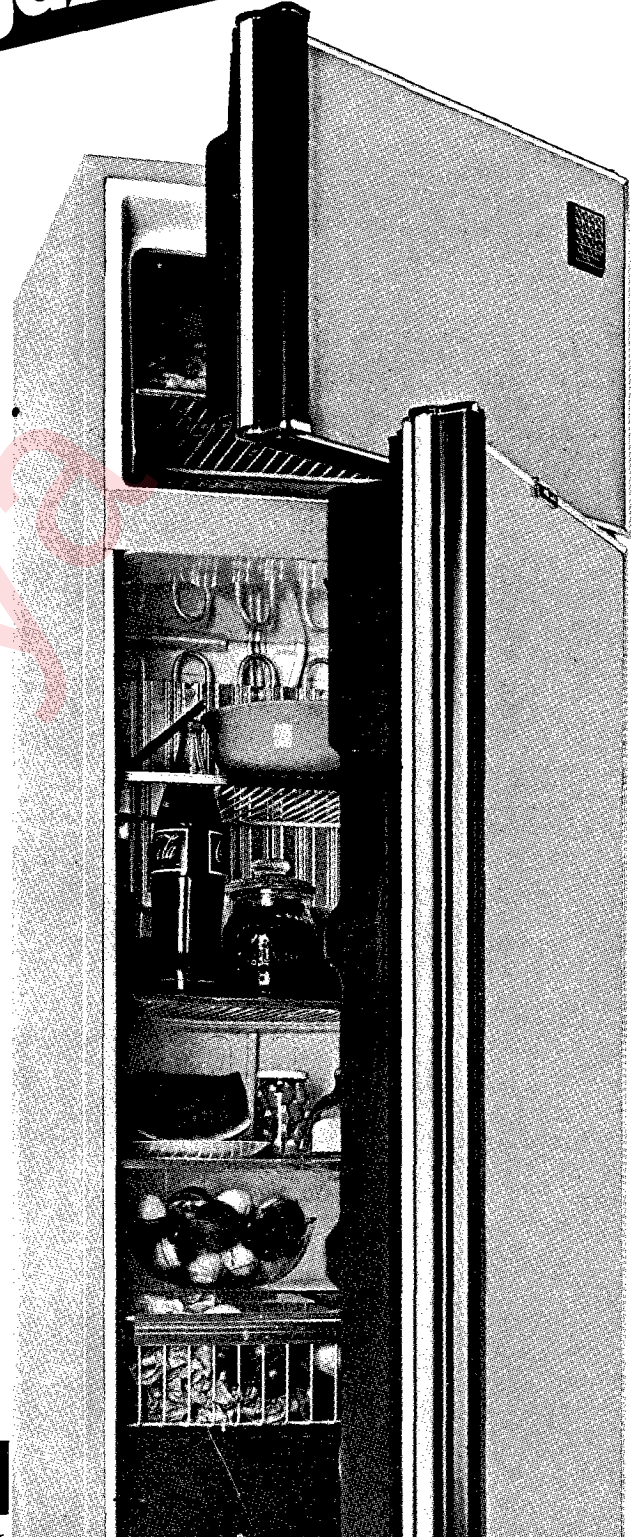
15 yıl önce, Aygaz buzdolabı
pekçok markadan biriydi.
O markalardan pek azı bugüne kaldı.

15 yıldır Aygaz buzdolabı
kullananlar, bugün yine Aygaz'ı
tavsiye ediyorlar.

Şimdi yeni modellerinden
bir Aygaz buzdolabı seçin.
Yıllarca "buzdolabı" kullanın.

AYGAZ *buzdolabı*

"Bir kere alın tam alın"

uzaklaştığı savı ileri sürülmektedir. Oysa bilimin görevi kuramı gerçeğe yaklaştırmak ya da başka deyişle gerçeği olduğu gibi yansıtmak değil de nedir?

Böylece bilimin bunalıma girmesinin kökenlerinden biri daha günışığına çıkmış bulunuyor: toplumsal bilimlerin araştırmalarının kısır kalmalarına yolaçan olgu, bu araştırma sonuçlarının bir genel kuram çerçevesinde örgütlenmemeleri ya da var olan biricik kuram bağlamında ele alınmamalarıdır. Bu biricik 'cosmogony' yadsındığı sürece ya da onun yerini alacak bir başka genel kuram kurulamadığı sürece, bunalımdan çıkış yolu bulunamayacaktır (21).

Gerçekten de, bilim tarihi, bütün bilimsel bunalımların temelinde yeni olguları 'açıklayamama' sorununun bulunduğunu göstermektedir. Ancak günümüzün bunalımı, olaylara 'at gözlüğü' ile bakmanın sonucu gibi görünüyor bize. Dolayısıyla, bunalımından çıkmanın ana koşulu, toplumsal bilimlerin bir genel kurama sahip olup olmadıklarının enine boyuna tartışılması ve bu at gözlüğünün çıkarılmasıdır.

Oysa bugün yapılan bunun tam tersidir. Söz konusu genel kuram baştan yadsınmakta, bilim ile felsefenin ilişiği kesilerek, bilimsel yöntem yerine araştırma teknikleri ikame edilmektedir. Özellikle matematiksel tekniklerin gözcü karmaşıklığı ve düşünmeye engel olucu mekanikliği bilimin kendisi gibi sunulmaktadır. Toplumsal bilimlerin kuruluşunda daha çok felsefecilerin rolü olmasına karşın, günümüz toplumsal bilimlerine tamamen matematikçiler egemen olmuş durumdadır.

Matematiksel tekniklerle ancak 'model' kurulabilir. Model ise hiçbir zaman 'kuram'ın yerini alamaz. Çünkü model, herşeyden önce temsil ettiği şeye biçim olarak benzeme demektir. Yani bir modelden sözede bilmek için, modeli çıkarılacak bir şeyin olması gerekir. Bu anlamda kuramın modele indirgenmesi, ya da modelin kuramdan türetilmesi

doğaldır. Daha doğrusu model kuramın uygulanması, «asıl uygulamayı olanaklı kılan bir ara durumdur» (22). Ne var ki, kuramdan kaçıp hatta kuramı yadsıyıp, modellerle bilim yapan, bilim yaptığını sananların model anlayışı bu değildir. Hemen hemen bütün pozitivistlerin, matematikçilerin ve bu arada yapısalcıların model anlayışı birdir: modeli ampirik gerçekten türetmek.

Kısa, hem bilimi bunalıma itip hem de bundan yakınanlar, yöntem yerine tekniği, kuram yerine de modeli koyanlardır. Dolayısıyla, yöntem ile araştırma teknikleri arasındaki fark belletilene değin yinelenmeli, kesinlikle öğretilmelidir (23). Bu fark anlatılabilirse, kuram ile model arasındaki farkın açıklanması daha da kolaylaşacaktır. Çünkü, teknik modele yöntem ise kurama götürür bilimadamını.

NOTLAR

- (1) 'Resmî bilim çevreleri' derken başta üniversiteler olmak üzere DpT, DİE gibi kuruluşları kasdetmekteyiz.
- (2) SENCER M(1981) «Düşüncenin diyalektiği: gerçekçilik ve düşüncülük» **Bilim Sanat**, no: 5.
- (3) HIZIR N(1981) **Felsefe Yazıları**, Çağdaş Yay. 2. bası, 1st. s. 51.
- (4) GÜVENÇ B(1977) «Kavram Kargaşası», in **Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler**, (KARABAŞ-YEŞİLÇAY Der:) ODTÜ Yay.
- (5) Konunun önemini ülkemizde, bildiğimiz kadarıyla, ilk kez vurgulayan Doğan Ergun olmuştur. Bkz. ERGUN D(1977) «Toplumsal bilimlerde Yöntem ve araştırma teknikleri arasındaki farklar ve bu farkların açıklığa kavuşturulma zorunluluğu» **Türkiye'de...** A.g.e., içinde. Ayrıca bkz. Ergun D(1982) **Sosyoloji ve Tarih** (sosyolojide yöntem sorunu), Der Yay, 1st.
- (6) TANİLLİ S(1981) «Yöntem sorununun neresindeyiz?» **Bilim ve Sanat**, no: 1 TANİLLİ S(1984), **Aydan Aya** dergisindeki söyleşi, no: 2.
- (7) TİMUÇİN A(1983) «Yapısalcılığın felsefesi çağdaş tarih bilimine ters düşer», **Varlık**, no: 913.
- (8) THOMSON G(1979) **İnsanın Özü**, (Çev: C. Üster), Payel 2. bası, 1st. s. 50.

- (9) Bilginin kaynağının duyularımız olduğunu ve onu ancak deney aracılığıyla elde edebileceğimizi ileri süren **ampirisizm** ile bilginin kaynağının algılarımız olduğunu ve onu usla elde edebileceğimizi ileri süren **ussalcılık** felsefe tarihinin iki ana eğilimini oluşturmaktadır bu konuda.
- (10) **PIAGET J(1980) Epistemoloji ve Psikoloji**, (bir bilgi kuramına doğru), (Çev: S. Cılızoğlu), Havass, İst. s. 68-70.
- (11) **ÜLKEN H.Z(1983) Bilim Felsefesi**, Ülken Yay, 2. Bası, İst. s. 164.
- (12) **PIAGET J. A.g.e., s. 72.**
- (13) **MARX K(1979) Felsefenin Sefaleti**, (Çev: A. Karadam), Sol Yay. 3. Bası Ankara, s. 141.
- (14) **MAGGEE B(1979) Yeni Düşün Adamları**, (Çev: M. Tunçay), MEB Yay. İst. s. 41.
- (15) **MAGGEE B, a.g.e. s. 44.**
- (16) **MARX K(1976) Kapital, C. II.** (Çev: A. Bilgi), Sol Yay. Ankara.
- (17) **RAPPOPORT A(1983) «Teorinin çeşitli anlamları», TUNÇAY M(1983) Bilineceği bilmek**, Alan Yay. İst. içinde.
- (18) **Örneğin Miriam Glucksman'a göre bu düzeyler a — epistemoloji, b — felsefe ya da genel olarak dünya görüşü c — teori düzeyi d — metodoloji ve e — betimleme düzeylerinden Bkz. BELGE M(1977) «Marksizm ve Yapısalcılık», Birikim, No: 28/2.**
- (19) **HIZIR N(1977), Bkz. Felsefe Kurumu Seminerleri, I-II-III, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara, s. 136.**

Gündeminizde,

Politika, işçi sorunları, çevre, silahsızlanma, barış, insan hakları, toplum, insanlar, ekonomi, kültür ve sanat varsa,

YeniGündem de vardır...

EKLER'de

Demokrasiler'de

Siyasi partiler, bürokrasi, özgürlükler, yargı, ceza

YeniGündem

15 GÜNLÜK SİYASİ DERGİ

İletişim Yayınları Klotfarer Caddesi İletişim Han
Cağaloğlu Tel: 520 14 53/54/55

Türkiye'de Başlıca İktisadi Verilerin Güvenilirliği Sorunu

Ertuğrul TOKDEMİR

Dr. Tokdemir, İTÜ İşletme Fakültesinde
öğretim üyesidir. Yayınları arasında
Türkiye'de İç Ticaret Hadleri Üzerine (1982) var.

Bir ulusal ekonomide, ister ekonominin tümü açısından, isterse belirli bir kesim ve ya altkesim düzeyinde olsun, herhangi bir inceleme ve araştırma yaparken, ya da çeşitli alanlarda belirli gelişme doğrultuları saptayan politikaları oluştururken, hep bir takım verilere dayanmak zorunluğu vardır. (*) Bu verilerin kesinliği ve güvenilirliği gözlem ve uygulamalardaki başarı oranını daha başlangıçta etkileyecek —bir bakıma ekonomi dışı— bir durumdur. Ekonomi-dışı diye nitelememizin nedeni, konunun iktisadi etkenlerle tamamen ilgisiz olması değil, bu etkenlerin yanlış ya da eksik gözlenmiş ve ölçülmüş olmasıdır. Ancak, olanı eksik görmek ya da yanlış ölçmenin onu değiştirmeyeceği, dolayısıyla iktisadi mekanizma ve faaliyetlerin kendi işleyişlerini sürdüreceği akla gelebilir. Gerçekten özellikle piyasa kurallarını temel alan ekonomik sistemler için bu söylenebilir. Fakat günümüzde artık piyasa ekonomileri, ekonomik yaşamda iniş çıkışları ve hatta ekonominin bütününde veya belirli alanlarında başgösteren bunalımları, ekonomi hakkında sahip oldukları bilgi ve göstergelere dayanarak önceden tahmin ile önlemeye çalışmakta, bizim gibi ülkeler de merkezi planlamaya dayanmadığı halde, ister ülkenin tarihsel-toplumsal evrim koşulları, ister birçok azgelişmiş ekonomidekine benzer şekilde kalkınma ve gelişme amacına yönelik nedenlerle olsun, iktisadi yaşamda devletin rolüne ihtiyaç duyulduğu ölçüde yani değişik nedenlerle ve yine değişen oranlarda devlet müdahalesine sahne olmaktadır.

Bu sahne oluş, Türkiye'de ötedenberi genel olarak aydınların ve özel olarak da iktisatçıların gözünden kaçmamıştır. Yalnız,

(*) Bu çalışmayı okuyan ve açıklık getiren Prof. Dr. Ayhan TORAMAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Doğal olarak, çalışmanın eksikleri yazarına aittir.

son yıllarda, özellikle planlı dönemin başlamasıyla, sanayileşmeyi devlet programlarına bağlamış olmak, iktisatçıları, müdahalenin konu olarak çok geniş alanları içermesi ve etki olarak da çeşitli faaliyetleri çok yakın bir denetim altına alması üzerinde durmaya yöneltmiştir. Konunun çok eskilere uzanabilecek literatürünü burada ele almanın olanaksızlığını dikkate alarak, 1970'li yılların sonlarıyla başlayan bunalımlarla ve 1980'le gelen istikrar tedbirleri ile devlet müdahalesi olgusunun çeşitli görüş açıları için bir ilgi ve tartışma merkezi olduğunu belirtmekle yetineceğiz.

Gelişmiş veya bizim gibi gelişme yolundaki ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de, devlet ekonomiye müdahale etmekte, ekonomik ve ticari hayatla ilgili çeşitli resmi makamlar ellerindeki veri ve değerlendirmeleri esas alarak, ekonomiye yön vermeye çalışmaktadır. Gelişmiş ülkelerde iktisadi yaşamla ilgili verilerin doğruluğu ve kesinliği, iktisadi yaşamı yönlendirmedeki isabet ve başarı derecesini yükseltmektedir. (1) Buna karşılık Türkiye gibi bir ülkede devletin ekonomiye ilişkilerinde hem ekonomik faaliyetleri gözleme ve hem de onlara yön verme alanlarında, yani birbiriyle yakından ilişkili olan bu iki aşamada, zincirleme bir güçlük söz konusudur. Hatta bu güçlük, resmi ve uygulamaya dönük bir yönü bulunmayan, sırf ekonomi ile ilgili tahlil ve incelemeler yapanları da etkilemekten geri kalmayacaktır.

Bu güçlüğü daha açık bir şekilde şöyle tanımlayabiliriz: Türkiye'de devlet, bir yandan çeşitli ekonomik alanlarda bizzat girişimci olarak yer aldığı gibi, bir yandan da çok geniş ve girift bir kurallar ağı ile, birçok ekonomik işlem ve faaliyet denetimi hatta güdümü altında tutmaktadır. Bu güdüm, daha başka bir deyimle devlet girişimciliğine ek olarak bu bürokratik düzenleme, paradoksal bir biçimde, uyulması gerekli yasal

iktisadi uygulama kurallarından sürekli sapmalara yol açmaktadır. Birçok konuda **tahditler ve tahsisler**, (2) birçoğunda da yasakçı ve narhçı uygulamalar, (3) iktisadi işleyiş rekabete açık olmayan ve resmen korunan ayrıcalıklarla yürüyen bir hale sokmakta, böylece iktisadi faaliyetlerin değer, fiat, miktar, gerçekleşme ya da uygulama düzeyi şeklindeki bütün veriler bu bürokratik çarpılma sürecinden geçmiş ve temsil niteliği bulunmayan veriler haline gelmektedir. Bütün istatistiki derlemelere, indekslere, bunlara dayanılarak erişilen değerlere ve miktarlara yansıyan bu eksiklik, ister istemez **bunlardan hareketle**, ilgili kuruluşların ekonomiyle ilgili olarak aldıkları kararlara yansımakta, ekonomiyle ilgili hesapları yanlış çıkarmaktadır. (*) Böylece bütün ileri ekonomilerde, ekonomik işleyişteki yetersizlikleri veya dalgalanmaları hafifletmek, ekonomiye toplum ihtiyaçları doğrultusunda yön vermek için derlenen ve değerlendirilen iktisadi veriler, Türkiye'de bu amaca hizmet edebilecek kesinlikte ve doğrulukta olmadığı gibi, zaman zaman ekonomiyi yanlış yönlere sürükleyebilmektedir. Bizde «1960-1980 deneyiminin de gösterdiği gibi, fiat göstergelerinin yanlış ve yetersiz bilgiler taşıdığı bir ekonomide, planlama örgütü gereksiz ayrıntılar içinde kaybolarak bütünü gözden kaybedebilmekte ve sonunda piyasa mekanizmasının yapabileceğinden çok daha vahim hatalar yapılmaktadır.» (4)

Biz burada, verilerdeki güvenilirliğin öneminde ayrıntılara inmekten çok, Türkiye Ekonomisi açısından sapmaların kısmen ne-

(*) Bunun açık örneği, 1979 yılında yağ kıtlığı nedeniyle kuyruklar alabildiğine uzadığı halde, ilgili kurmay kuruluşların hâlâ ekonomide bir üretim açığının farkına varamaması; daha sonraki dönemlerde ise buğday üretiminin Türkiye'de ihracat bağlantılarına gidecek şekilde tahmin edilmesine karşılık çok geçmeden ithalat zorunluluğunun doğmuş olmasıdır.

denleri, daha çok da boyutları üzerinde durmak istiyoruz.

Ekonomik veriler neden ekonomik gerçekleri yansıtmıyor sorusunu bütün yönleriyle cevaplamak konunun sınırlarını aşabileceği gibi, gerçekleri yansıtmama derecesi de iktisadi gelişme ile artan, ancak ideal düzeye herhalde erişemeyen bir olgu olmalıdır. Biz, kendi örneğimiz olan Türkiye Ekonomisi'nde, yukarıda değindiğimiz gibi, verilerin temsil niteliği olmamasına, başka bir deyişle, belge ve istatistiklerin yasal düzenlemeyi, buna karşılık ekonomideki gerçek işleyişin hoşgörülen bürokratik müsaadeye uygunluğu yansıtmamasını bir gözlem olarak saptıyor ve bundan şu sonuca ulaşıyoruz: Ekonomik hayat, her aşaması ile yasal düzenlemenin, mevzuatın içerisinde. Bu yasal çerçeve, ekonomiye yön veren çeşitli unsur ve faaliyetlerin etkisi altında belli bir değişime resmi makamların zımni onayı ile uğramaktadır. Bu onayın beraberinde getirdiği zorunluluk ise bu şekilde fiili durumun yani gerçek ekonomik işleyişin yerine, iktisadi verilere sadece yasal çerçevenin yansıtılmasıdır. **Böylece bütün belge ve kaynaklar, fiili çerçeve yerine yasal kuralları yansıttıkları oranda bir yandan bürokratik mekanizmayı bir yandan da ve özellikle özel kesimde yer alan iktisadi faaliyet birimlerini temize çıkarmış olmaktadır.**

Ötedenberi üzerinde durulmakla birlikte, son yıllarda daha iktisadi deyimlerle ifadesine çalışılan ve bugün daha geniş çevrelerce benimsenen, bürokratik düzenleme sonucunda iktisadi kurallardan sapılması ve bunun gelir bölüşümüne de etki ederek «rantları» (5) ortaya çıkarması olayı da bu olgunun ışığında açıklanabilir. Şöyle ki «rantlar», piyasa mekanizmasının yanlış yönlendirilmesinden kaynaklandığı ve varlığını yasalara, mevzuata aykırı bir işleyişe borçlu olduğu için, bunların belgelendirilmesi ve yasal veriler arasında yer alması düşünül-

emez. Örneğin bir malın piyasa fiyatı, resmi makamlarca saptanan düzeyden —geçmişte demir ve çimentodan kamyonu (6) kadar çeşitli örneklerde— yüksek olursa, aradaki fark nedeniyle kazanılacak rantın belgelenmesi, düşünülemez. Bu, rantın, piyasada karşılaşılan talep artışı nedeniyle, yasal ya da olağan fiatın üzerinde bir fiat oluşması, ancak maliyetlerin değişmemesi nedeniyle daha çok gelir elde edilmesi tanımına uygundur. Verilere ilişkin olgu ise, daha yüksek fiat uygulamasına, fiilen müsaade edilmesine rağmen, idari olarak belgelenmesine imkân verilmemesi veya sağlanamamasıdır. (7)

Birkaç noktadan yola çıkarak açıklamaya çalıştığımız verilerin belirsizliği konusu, uygulamada çok çeşitli görünümde, farklı mekanizmalarla ortaya çıkmaktadır. (8) Kuşkusuz, ülkemizde ekonomik verileri derleyen birim ve kurumlar bu eksikleri telafi edici yöntemler kullanarak gerçeğe yaklaştırmaya çaba göstermektedirler. Ancak, verilerin niteliğine ve tahminlerin kolaylık veya güçlüğüne bağlı olarak bu telafi edici yöntemin isabet derecesi farklı olacaktır. (*)

Konunun bütün bir ulusal ekonomiyi ilgilendirmesi, onun ne derece güç ve karmaşık unsurlarla dolu olduğuna yeter bir kanıt oluşturmaktadır. Ancak bizim bu yazı çerçevesindeki girişimimiz, soruna eğilimde bir başlangıç, Türkiye'de ekonomik verileri kul-

(*) G. Kazgan, Türkiye Ziraatında Arz Fonksiyonu (1927-1957), İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul, 1962, eserinde (s.117) Tarımsal fiatların geçerliliği konusunu tartışırken «...indekslerin gerçek fiat artışlarını ne dereceye kadar aksettirip aksettirmediklerini kontrol de mümkün değildir. Zira, elimizde mevcut bulunan taptan eşya fiatları bu indekslerin hazırlanmasına esas teşkil edenden başka rakamlar değildir» şeklinde bir itirazda bulunulabileceğini belirtmektedir. Bu, gerçekten, bir kez derlenmiş fiatlarla hazırlanan indeksleri başka türlü kontrol etmenin imkânsızlığı konusunda açık bir örnektir.

lananları, ö verilerin kaynakları ve derlenmesi aşamalarında bir irdeleme ve incelemeye çağrı şeklinde sayılmalıdır. Şimdi, başlıca iktisadi verilerdeki belirsizlikleri ana hatlarıyla sunmaya çalışacağız.

FİYAT VE ULUSAL GELİR VERİLERİNDE GÜVENİLİRLİK SORUNU

Mal ve hizmetlerin fiatları bir yandan ulusal gelirin hesaplanışında temel oluştururken, bir yandan da nisbi fiatları veya tek başına bir kesimdeki, bir maldaki fiat eğilimlerini gösterir. Biz önce sadece fiatlar üzerinde kısaca durup, daha sonra buradan kaynaklanabilecek sorunlara değineceğiz.

A — Fiat Verileri

a) D.İ.E. Fiat Derlemeleri

D.İ.E. 1950 yılından beri Türkiye'de ulusal gelir hesaplama işlevini de üzerine alan bir kuruluş olarak, ekonomide yaratılan mal ve hizmetlerin miktar ve fiatlarını saptayarak üretim değerlerini tahmine çalışmaktadır. Bu çabanın, Türkiye gibi henüz gelişme yolunda olan ve piyasa ekonomisinin bütün kurumlarıyla yerleşmediği, daha doğru bir deyimle, ekonomide genelliğe ve bütünlüğe erişilmediği bir ülkede birtakım güçlüklerle karşılaşacağı açık ve doğaldır. Ne var ki, sorunların hangi noktalarda ve ne ölçüde kendini gösterdiği, konuyla yakından ilgilenenlerce açıklanır ve tartışma konusu edilirse, yapılan çalışmalar daha büyük bir kesinlik kazanacaktır. D.İ.E. nin, milli gelir hesaplarında kullandığı verilerdeki belirsizlikler konusunda, çok ayrıntılı olmasa da birtakım değişimler yok değildir. 1947-1954 yılları arasında İstatistik Umum Müdürlüğü görevini yürüten Şefik Bilkur, konuyla ilgili makalesinde (9) tarımsal üretime ait rakamların

hatalı olduğunu ve bu hatanın, kimi bölgeler için az kimileri için yüksek bulunduğunu, buna karşılık sınai üretime dair tahminlerde tarıma oranla daha büyük zorlukların başgösterdiğini belirtmektedir. Kuşkusuz, yazarın sözünü ettiği güçlüklerde genel anlamda birçok faktörün rolü vardır. Ancak bizim üzerinde durduğumuz fiyat verileri de bu hatalarda veya eksik tahminde önemli bir yere sahiptir. Gerçekten Türkiye'de tarımsal üretimin çeşitli alanları için saptanmış olan fiyatların temsil edebilirlik yeteneği değişen ölçülerde şüphe konusudur. Tahminleri yapıp merkeze bildiren ziraat memurlarının, ellerinde bu saptamayı kolaylaştıracak hiçbir olanak olmadığı halde, bütün soruları ayrıntılarıyla kâğıt üzerinde cevaplayabilmektedirler. (10) Böylece fiyatlar, çeşitli şekillerde iller ve ürünler için alınabilecek ortalamalardan ayrılmaktadır. İl merkezindeki cari fiyatların esas alınması, üretici fiyatını yansıtmayacaktır. Diğer bir güçlük, tarımsal ürünün ne kadarının yerinde ve bizzat üretici tarafından tüketildiği ve ne miktarının pazara sunulduğu noktasında toplanmaktadır. Böylece fiyatların, pazarlanan miktar, çiftçinin eline geçen fiyat ve yılın çeşitli zamanlarındaki düzey bakımından tam ortalamasının bulunması sorunları, Türkiye Ekonomisinin sürekli bir yapısal değişim içinde oluşu ve henüz bu değişimi tamamlama aşamasına gelmemiş olması nedeniyle, bugün de (11) bir oranda geçerliliğini koruyor olmalıdır. Zira D.İ.E. nin bu konudaki çabasını destekleyecek, kendi merkez örgütü dışında ona yardımcı olarak ülke çapında donanımlı geniş bir kadrolaşma olmadığı gibi, vergileme, yatırım ve üretim tahminleri vb. ekonomide kurumlaşmayı destekleyecek kalıcı gelişmeler de henüz tamamlanmış değildir. Tarımsal fiyatlarda karşılaşılan bir diğer sorun da, üretici fiyatlarına erişmedeki güçlülüdür. Merkeze ulaşan fiyatlar genellikle bu üretici fiyatlarının üzerinde olmaktadır.

Geleneksel ve kendine özgü yapısal özellikleri nedeniyle yukarıdaki belirsizliklerin doğal sayılabileceği tarım kesimi yanında, tarım dışı alanlarda da fiyatlarla ilgili birçok belirsizliklere ve sapmalara rastlamak mümkündür. (12) Sanayi ve hizmetler kesiminde yaratılan mal ve hizmetlerin değerini ve buna esas olan fiyatları doğrudan gerçek haliyle edinmenin güçlüğü, ilgililerin beyanlarına bağlı kalınması zorunluğu yüzünden aşıkârdır. Bunun nedenine bu kısa çalışmanın girişinde özet olarak değinmiş bulunuyoruz. (13) Piyasa güçlerini serbestçe işletme öneri ve politikası ile gelen 24 Ocak istikrar Programı ile sağlanan kısmi değişiklik dışında, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde ikili fiyat uygulamasının, kalıcı olması nedeniyle âdeta yapısal bir görünüm kazandığı söylenebilir. Bu görünümün dayanakları, kamu kesiminde üretilen birçok mal ve hizmetin piyasa değerinin altında bulunan fiyatlardan arzedilmesi, serbest mesleklerde denetimin yeterli olmaktan uzak kalışı vb. ile imalat sanayiinin birçok dalında her türlü rekabetin ortadan kaldırılmasına karşılık, fiyatların talep seviyesine bağlı olarak ve eksik rekabet koşullarında oluşacağı gerçeğinin gözardı edilmesi gibi faktörlerdir. Bu sapsmaların varlığı ve belirtileri artık bilinen gerçekler olduğu için üzerinde daha fazla ayrıntıya girmeden, şimdi de, fiyatları ulusal gelirin hesaplanması gibi dolaylı konular için değil, indeksler düzenlemek biçiminde doğrudan bir araç olarak kullanırken ortaya çıkabilecek belirsizlikleri değineceğiz.

b) Fiyat İndeksleri :

Türkiye’de fiyat indekslerinin oldukça uzun bir tarihsel gelişimi vardır. (14) Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu özellik indekslerin güçlü ve olumlu yönünü değil de zaman içinde gerekli değişiklikler ve uyar-

lamalar yapılamadığı için zaafını göstermektedir. Az sayıda da olsa yapılan çalışmalarda bu nokta üzerinde durulduğu gibi, Tопtan Eşya Fiyatlarının hazırlanmasında rolü olan Ticaret Bakanlığı görevlileri ile aynı Bakanlıkta bu faaliyeti denetleme mevkinde olan yetkili kişi ve kurulların da bu olgunun büyük ölçüde farkında oldukları tarafımızca gözlenmiştir. Yine Ankara İstanbul ve daha birçok ilimiz için düzenlenen geçinme indekslerinin de büyük bir zaaf içine düştüğü gittikçe artan bir ilgi konusudur.

Geçinme indeksleri bir ekonomik gösterge olarak toptan eşya fiyatları indekslerine oranla daha dar kapsamlıdır ve sadece «...tüketiciler tarafından tüketim malları için ödenen nihai fiyatlardaki değişimleri göstermek amacıyla düzenlendiğinden, ara mallarının ve yatırım mallarının fiyatlarındaki değişimleri göstermez.» (15) Bununla birlikte hanehalkını, geniş tüketici kitlelerini yakından ilgilendirdiği, doğrudan doğruya paranın satınalma gücünün bir ölçüsü olduğu için iktisadi işleyişteki önemi küçümsenemez.

Ne var ki, ister Konjonktür Dairesi veya İstanbul Ticaret Odası’nca Ankara ve İstanbul memur veya ücretliler Geçinme İndeksi olsun, isterse D.İ.E.’nin tüketici indeksleri olsun, hepsinde karşılaşılan sorun, bu indekslerin fiyatlardaki değişimi temsildeki yetersizliğidir. (16) Zira, İktisadi gelişme ve şehirleşmeyle birlikte, tüketicinin kullandığı mal ve hizmetlerin hem bileşimleri değişmekte, yani eskiden kullanılması söz konusu olmayan birtakım mallar artık aile bütçesi içinde yer almakta veya ötedenberi kullanılanlar eskiye oranla daha az veya daha çok kullanılmakta, hem de doğrudan doğruya gelir grupları veya bizzat fiyatlar arasındaki ilişki ya da hiyerarşi dönüşüme uğramaktadır. Gerçekten bugün, geçinme indekslerinin bir bütün olarak gözden geçirilmesiyle, bu sakinlerin hemen hemen tamamıyla karşılaşt-

mak mümkündür. (*) Buna ek olarak, geçinme indekslerine giren kalemlerin fiyatları, ya temsili niteliği olmayan yer veya pazarlardan toplanmakta veya hiç bir denetim veya sınamaya tabi tutulmadan doğruluğu pek kesin olmayan veriler işlenmektedir. Her iki durumda da perakende fiyatların derlenmesi aşaması dahi, geçinme indekslerini geçersiz kılacak düzeydedir.

Toptan eşya fiyatları indekslerine gelince, bunlar yatırım malları ve ara malları piyasalarını da kapsadıkları için, geçinme indekslerine göre daha genel niteliktedir. Türkiye'de Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi ve İstanbul Ticaret Odası tarafından farklı temel yıllara dayalı birer toptan eşya fiyatları indeksi yayınlanmaktadır. Bu iki indexten Konjonktür Dairesi'nce yayınlananı, iktisadi analiz açısından daha anlamlıdır. Çünkü İstanbul Ticaret Odası'nda düzenlenen indekse giren maddelerde 1956 ve 1965 yıllarında yapılan değişiklikler onun devamlılığını bozmuştur. Öte yandan, birkaç madde dışında, bu indekse dahil olan fiyatlar, İstanbul piyasasından toplanmaktadır ve indeks tartışızdır. (17) Bu niteliklerinin, İstanbul Ticaret Odası toptan eşya fiyatları indeksinin Türkiye'deki toptan eşya fiyatları konusunda güvenilir ve kullanılabilir bir gösterge oluşturmasını engelleyeceği tabiidir.

Bu noktalar Konjonktür Dairesi indeksi için mevcut değildir. Bu «indeksin tartı temeli 1938'dir ve 1942 yılından beri yayınlanmaktadır. Mukayese temeli birkaç kez değiştirilmiştir. Cari mukayese temeli 1963 yılıdır. Tartılar 1938 den beri aynıdır.» (18) Aslında yurtiçi tüketim değerlerinin hesabında ve ortalama fiyatların bulunmasında 1933-1936 Türkiye millî gelir ve dış ticaret istatistiklerinden yararlanılmıştır. Böylece Cumhuriyet

Dönemi Türkiye Ekonomisi'nin, henüz kuruluş dönemindeki tüketim bileşimini yansıtan bu indeksin, aynı ağırlık setiyle günümüze kadar kullanılmış olması, yetersizliğini tek başına açıklamaya yetecek bir etkidir. Gerçekten 1963 yılı için bu indeksin temsil yeteneğinin belirlenmesi konusundaki bir çalışma, 20 yıl öncesinde dahi, onun Türkiye'deki verilerden ne kadar uzaklaştığını göstermektedir. Aşağıdaki tabloda bu farklılaşma yakından izlenebilir:

MADDELER	AĞIRLIKLAR %	
	1938	1963
Hububat	22,7	19,5
Bakliyat	0,9	1,7
İthalat Maddeleri	1,2	2,1
Diğer Nebati Gıda Maddeleri	11,4	16,1
NEBATİ GIDA MADDELERİ TOPLAMI	36,2	39,4
Hayvanlar	6,4	5,5
Hayvan Mahsulleri	11,7	7,2
Hayvan Yemleri	8,2	4,7
GIDA MADDELERİ VE YEMLER TOPLAMI	62,5	56,8
Yakacaklar	7,9	5,4
Madenler	4,7	8,9
Dokuma Maddeleri	11,7	14,4
Deri'ler	2,9	0,8
Kimyevi Maddeler	1,4	0,5
Sınai Yağlar	3,6	8,2
Kâğıtlar	1,7	1,5
Yapı Malzemesi	3,6	3,5
SINAI HAMMADDELER VE YARI MAMULLER TOPLAMI	37,5	43,2

Kaynak : Sevil Korum, a.g.e., s. 12.

Tablodan alt grupların tartılarında önemli değişmelerin olduğu hemen göze çarpmaktadır. Yine aynı eserde, değişimin maddeler itibarıyla çok daha önemli oranlara eriştiği gözlenmiştir. Çeyrek yüzyıllık bir zaman dilimi içinde, maddelerin yerlerini ayırmak zorlaşmıştır.

(*) İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksinde kiranın ağırlığı % 137,62 dir ve Eylül 1982 itibarıyla kira kalemi 6.600 TL. olarak görülmektedir.

Öte yandan, indeks içinde ağırlıkların değişmesi yanında, üzerinde durulabilecek bir ikinci konu, indekse dahil olan maddelerin, 1963 yılı tüketim değeri içindeki yeridir. Gerçekten indeks, 1963 yılında yurtiçinde tüketilen maddelerin ancak % 52.3'ünü ithalatın sadece % 11.2 sini, ihracatın % 47.8'ini kapsıyor, ayrıca yurtiçi üretimde önemli payları olan birtakım sektörler indekste ya hiç yer almıyor ya da çok eksik oranlarda yer alıyordu. (19)

Böylece indeksin daha 1963 yılında yurt içinde tüketilen maddelerin tamamını içermediği gibi, kapsamındaki maddelerde ekonomideki nisbi önemlerinin tartılara tam yansımaması şeklinde ikili bir eksiklik taşıdığı görülüyor.

Bu nesnel yetersizliklere eklenebilecek ve aynı derecede önemli olan birçok temel hata, onun güvenilirliğini tümüyle ortadan kaldırabilir.

Bir kere bugün, Toptan Eşya Fiyatları İndeksinin, 1963 yılından beri, Türk Ekonomisinin gerçekleştirdiği ilerleme dikkate alınır- sa, yurtiçi tüketim değerinin % 50 sinin çok daha altında kalan bir kısmını temsil edebileceği ileri sürülebilir.

Öte yandan, indekse dahil olan maddelerin fiyatlarının derlenmesi aşamasında belirsizlikler vardır: Cari toptan eşya fiyatları indeksinde yer alan 94 maddenin tam olarak cinslerinin neler olduğu ve yine fiyatlarının da nelerden nasıl toplandığı konusu da tartışılabilir. Ayrıca bu maddelerin temel yıl olan 1938 den bu yana aynı sıra içinde yer almadığı, herhangi bir gerekçe olmadan yerlerinin değiştiği, sözgelişi Konjonktür Dergisinin Ekim 1947 sayısında yer verilen toptan eşya fiyatları şemasının daha sonrakilere uymadığı görülüyor. Bunun yanında, derlenen fiyatlar her zaman piyasayı yansıtmamakta, bazen masa başından bildirilmekte, bazı durumlarda ise sınırlı bir alandan toplanmakta —mesela çavdarda fiyatlar sa-

dece Konya'dan toplanıyor— bir başka maddede pirinçte hangi çeşitlerin dahil olduğu ve fiyatların nasıl derlendiği bilinmemektedir.

İndekste 94 maddeden 29 unun fiyatı İstanbul Ticaret Odası tarafından, 44 ü ülkeyimizin çeşitli bölgelerinde yer alan 27 borsadan ve geriye kalanı da çeşitli kuruluşlardan sağlanmaktadır. Bu sırada kendini gösterecek sorunlar şöyle belirtilebilir: İstanbul Ticaret Odasıncı sağlanan fiyatların gerçeği yansıtmama derecesi —bu fiyatlar, yerinde bir denetime tabi olmadığı için— tamamen tartışmaya açık bir konudur. İkinci olarak borsalardan gelen fiyatlar vardır ki bunların doğruluğu kesin olsa bile, bu borsalar dışında da mal alışverişi yer alacağından, fiyatların temsil niteliği azalabilir. Çeşitli kuruluşların, piyasaya arz ettiği ürünlerinin toptan fiyatları konusunda verdikleri bilgilere gelince, burada o kuruluşların konuya verdikleri önem, ilgili görevlinin bu konudaki bilinci ve daha temel olarak da kuruluşun uyguladığı toptan fiyatların ilgili mevzuata uygunluğu önemli rol oynar. Ayrıca bilgilerin gizliliği konusunda kendilerine verilen yasal güvencenin doğru fiyat bildirmeleri için bu kuruluşlar açısından yeterli olacağı kuşkuludur. Ayrıca bu işin belirli aralıklarla yerine getirilen bir formalite oluşu, onu bir şekil unsuru durumuna kadar indirgeyebilir. (*)

Konjonktür Dairesince hazırlanan toptan eşya fiyatları indeksinin yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan eleştiriler, sonunda, 1963 yılını temel alan yeni bir toptan eşya fiyatları indeksi hazırlanmasına neden oldu. Uzun çalışmalar sonunda ortaya çıkan ve 1974'den

(*) Konuyla ilgili somut bilgilerimiz, başka bir araştırma için Ticaret Bakanlığında belge çalışması yaptığımız sırada, Konjonktür Dairesi yetkilileri ile yine aynı Bakanlığın denetim kademelerinde bulunan yetkililerinden edinmiş olduğumuz sınırlı açıklamalara dayanmaktadır.

İtibaren altı ayda bir yayınlanan ve genel fiyat düzeyini daha iyi temsil eden bu «Yeni Toptan Eşya Fiyatları İndeksi»nin bugün ne durumda olduğu bilinmemektedir. Zira D.İ.E. nin 1981 yılığında böyle bir indeksten artık hiç söz edilmemektedir.

B — Fiyatların Ulusal Gelir Hesapları Üzerindeki Etkileri :

Fiyat verilerindeki hataların ulusal geliri, önce GSMH düzeyinde etkilemesi tabiidir. Ulusal gelir fiyat ve miktar gibi iki etkene bağlı olunca bu etkilenmede fiyatlar yanında miktarlardaki hatalar da rol oynayacaktır. Yakın dönemlerde sıvı yağlar, buğday vb. maddelerin üretim miktarları tahmini gibi, fiyat verilerine oranla ekonomik açıdan çok daha nötr olan bir alanda ortaya çıkan yanılgılar aslında üretim değerlerinde de yanılgı olabileceğine bir belirti sayılabilir. Bununla birlikte toplam rakamlardaki oynamalar, ya ulusal gelirin alt kesimleri içinde fazla ve eksik hesapların birbirini gidermesi ya da bazı tahminlerle hafifletilebilir. Ayrıca şu veya bu orandaki bir yanılgının, Türkiye ulusal gelirini veya onun kesimler arasındaki dağılımını, ülkenin bugünkü az gelişmiş niteliğinden kurtaracak ve tümüyle farklı biçimlerde yoruma imkân verecek bir düzeyde olduğunu ileri sürmek güçtür. Bununla birlikte, ulusal gelir hesaplarındaki eksikliklerin, bilinen çeşitli sonuçlarına ek olarak, bir tahlil aracı biçimde kullanılınca başka birçok yanlış yoruma da yol açacağı kuşkusuzdur. Dolayısıyla, ulusal gelir verileri, ister bir bütün olarak, isterse kesimler ve alt kesimler itibarıyla alınsın, kullanıldıkları bütün alanlarda ve içerdikleri yanlışları oranında, eriştiğimiz sonuçları etkilemek durumundadır.

Bu alanda ayrıntılara girmek zorunlu olsa bile gerekli bilgilerden yoksunuz. Ancak, düşüncelerimizi destekleyecek birkaç temel

konu üzerinde durulabilir: (20)

Bunlardan ilki inşaat kesimidir. İnşaat kesiminde yaratılan katma değerın hesabında özellikle özel kesim inşaatları için izlenen yolun, gerçek değerlere erişmede yetersizliği, beyan edilen verilere veya verilen ruhsatıyelere dayanılmasından kaynaklanmaktadır. 1980'li yıllara gelinceye kadar, bu kesimin iktisadi faaliyetler arasındaki önemli payı hesaba katılırsa, DİE'ce belirlenen sektör katma değerının ne derece düşük kaldığı, hele başlıca şehirlerimizde şehir nüfusunun büyük bir bölümünü barındıran «gecekondu» inşaatların ruhsatsız oluşu nedeniyle hesaplara hiç girmeyişi ile sembolik bir düzeye indiği aşikârdır. Böyle olunca, sektör katma değer rakamlarının güvenilir bir tahlil aracı oluşturması güçtür.

İmalat sanayii, anketlere verdiği cevaplarda her zaman gerekli özeni göstermediği ve zaten iş yerleri Türkiye'de istatistiğin önemine henüz tam inanmadığından cevapları tutarlıktan uzak olduğu gibi, vergiden kaçınma endişesi de onları, maliyeye yaptıkları beyanlarını, bu kez DİE için de tekrarlama durumuna getirmektedir.

Ticaret kesiminde daha önce doğrudan doğruya kaçakçılık için bir marj bırakılırken, daha sonra diğer kesimlerde üretilen mal ve hizmetlere belirli bir ticaret payı eklenmekteydi. Bugün hesapların nasıl yapıldığını bilmediğimiz gibi, geçmişte de bu marjların enflasyon eğilimlerine ve piyasa gerçeklerine uygun olarak sık sık değiştirilmediğini söyleyebiliriz.

Kesimlerdeki üretim değerleri böylece eksik hesap edilmiş olunca, bu olgu, kesimler arasındaki mübadele veya ticaret hadlerine de yansiyabilir. Nitekim ulusal gelir verilerine dayanarak oluşturulan tarım, sanayi veya tarımdışı kesim fiyat indekslerinin oranlanması sonucunda, Türkiye için iç ticaret hadleri serileri elde edilmiş ve araştırmalarda fiyat makasının hep tarım lehinde

geliştiği savunulmuştur. (21) Başka bir deyişle, Türkiye'de kabaca 1950-1980 dönemindeki gelişmede tarımdışı kesimlerin, fiyat gelişmelerinde, tarımı geriden izleyerek onu finanse ettikleri ileri sürülmüş, bu kesimlerin nereden finanse edilmiş olabileceği ise hiç tartışılmamıştır. Bu sonuç, sektörel fiyat indekslerinin oranlanmasıyla ortaya çıktığına göre, sorumlusu, doğrudan ulusal gelir hesaplarına temel olan fiyat verileridir. Biz dolaylı birçok veri ve gözlemlerden yola çıkarak ve bu sonucu yine Türkiye'de tarımda üretici fiyatlarının tek başına yüksek olmadığı, ancak aracı kesimdeki büyük kâr marjları nedeniyle yükseltildiği konusundaki geniş literatürle çelişkili bularak yaptığımız çalışmalar ile yukardaki olguyu sektörel fiyatların gerçeği yansıtmadaki zaafı ile açıklamaya çabaladık. Ne olursa olsun, bu hesaplarda, ithal ikamesine ve dolayısıyla himayeyle dayalı bir sanayi sektörünün, enflasyonist ortam içerisindeki fiyat gelişmeleri doğru biçimde yansıtılmadığı ölçüde ve sürece güvenilirlik söz konusu olmamalıdır.

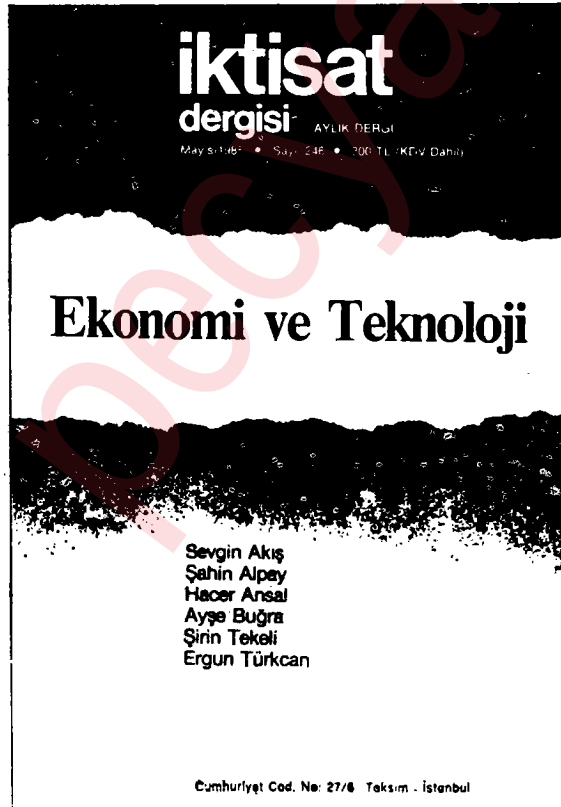
NOTLAR

- (1) Oskar Morgenstern, *Précision et Incertitudes des données économiques*, Dunod Paris 1972.
- (2) Ertuğrul Tokdemir — Gülay Günlük, Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan içinde İstanbul 1982, s. 298.
- (3) Asaf Savaş AKAT, *Alternatif Büyüme Stratejisi*, İstanbul, 1983, s. 111.
- (4) Asaf Savaş Akat, a.g.e., s. 111.
- (5) Zeyyat Hatiboğlu, *An Unconventional Analysis of Turkish Economy*, İstanbul, 1978.
- (6) Mustafa Aysan, *Otomotiv Sanoyii ve Bunolımı* Milliyet 21 Kosım 1977.
- (7) Pratikte beyanı engelleyen tek hatta esas faktörün, resmî fiata uymama gibi soyut bir eylemde değil, vergiden kaçınmakta yattığı açıktır. Bu konuda bkz. Kenan Bulutoğlu, Türkiye'de Vergi Kaybı ve Önleme Çareleri, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Türkiye'de Vergi Koybı ve Önlenmesi Yolları, İstanbul, 1978 içinde.
- (8) Mesela vergiden kaçınmak için maliyat, hasılat, satış fiyatları vb. verilerde nasıl gerçek dışı beyanlara gidildiği Kenan Bulutoğlu, a.g.m. de ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.
- (9) Şefik Bilkur, Türkiye'de Milli Gelir Tetkikleri ve İstihana Dair Yeni Tedbirler, İktisat Fakültesi Mecmuası, Ekim - Ocak, 1950-1951, Cilt 12, sayı 1-2, sayfa 101-119, Bu konuda ayrıca bkz. Osman Okyar, Türkiye'de Milli Gelir Hesabı Münasebetiyle Zuhur Eden Teorik ve Pratik Meseler, İktisat Fakültesi Mecmuası, Ekim - Temmuz, 1954-1955, Cilt 16, Sayı 1-4, s. 167-175.
- (10) İbid., s. 109. Bu eleştiri 20 yılı aşkın bir ara ile Milli Gelir Ulusal Kollokyumu, Ankara, 1972, I. Cilt, s. 34 de yine ileri sürülmüştür.
- (11) 1960 öncesi dönem için Gülten Kazgan, o.g.e.-de çeşitli nedenlerle tarımda fiyat endekslerine bir bütün olarak veya alt gruplar itibariyle değinmekte ve eleştirilere yer vermekte, ancak çalışma konusu açısından belirleyici olmadığını bildirmektedir. Buna karşılık tarımda üretim faktörlerinden işgücü konusunda «bütün istihsal faktörleri içinde, elde yeter veri yokluğu dolayısıyla hesaplanması en güç olan işgücüdür. Nüfus istatistiklerinde verilen rakamların kesin görünmesine rağmen, foal nüfusun ne nisbetinin ziraatte çalıştığını kimsenin tam olarak bilmediği anlaşılmaktadır.» o.g.e., s. 124. Benzer bir belirsizlik kanımca işgücünün katılma oranları konusunda 1950-1980 dönemi için kendini göstermektedir.
- (12) Alımlarını büyük ölçüde Doğu ve Orta Anadolu'da gerçekleştiren Et ve Balık Kurumu gibi esas itibariyle tarım dışı olanda yer alan bir kuruluşun uyguladığı fiyatların İstanbul ve Ankara canlı hayvan borsa fiyatlarını aştığını ve kanımızca bu çelişkili durumun araştırmaya değer bulunduğunu daha önceki bir araştırmamızda belirtmiştik: Ertuğrul Tokdemir, Türkiye'de İç Ticaret Hadleri Üzerine, İ.T.Ü. Kütüphanesi Yayını, İstanbul, 1982, s.
- (13) Daha geniş bilgi için bkz. E. Tokdemir, a.g.e., D.İ.E., Milli Gelir Ulusal Kollokyumu, Ankara, 1972, Cilt 1,2.
- (14) Cumhuriyet'ten önceki dönem için istatistiki kaynakların geniş bir dökümü, Vedot Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1970 de yer almaktadır. Buna karşılık, Cumhuriyet dönemi açısından kaynaklar daha sınırlı görünüyor: Genel bir açığatma içeren Holuk Cillov, İktisadi İstatistikleri-

mizde 50 yıllık gelişmeler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 30, (1970-1971) s. 27-46 ya ek olarak bu konuda Safi Yorulmaz, Konjonktür ve Yayın Dairesi, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, A.Ü.S. B.F. Yayınları, Ankara, 1968, Ke-Sevil Korum, Türkiye'de Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1968, Kemal Göçmençelebi, Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, Teori ve Son Uygulama, İstatistikçiler Derneği Dergisi, Cilt 2, Özel Sayı, Ankara 1974; Nazif Ekzen, Türkiye'de Kullanılan Fiyat İndeksleri ve Ekonomik Anlamlılıkları, Maliye Tetkik

Kurulu, Maliye Dergisi, Ocak - Şubat 1977, s. 90-110 (Oldukça kapsamlı olan bu çalışmada dipnotu bulunmuyor); Sabiha Güzel, İndeksler ve Ülkemizde Uygulanması, İ.T.O. Mecmuası, Temmuz - Eylül 1979, no: 7-9.

- (15) Sevil Korum, a.g.e., s. 3.
- (16) Toptan eşya fiyatları ve tüketici indeksleri konusunda geniş bilgi için bkz. Nazif Ekzen, a.g.m.
- (17) Sevil Korum, a.g.e., s. 4.
- (18) Kemal Göçmençelebi, a.g.e., s. 14.
- (19) Sevil Korum, a.g.e., s. 20.
- (20) Bu konuda bkz. E. Tokdemir, Türkiye'de İç Ticaret Hadleri Üzerine, İstanbul 1982.

Yapısalcılık Üzerine

Ufuk URAS

Ufuk Uras'ın «Sorgulanması Gereken Bir Diskur:
Doğayı Koruyalım mı / Sömürelim mi?»
başlıklı katkısı, dergimizin 250. (Eylül 1985)
sayısında yayımlandı.

«İnsan bilimlerinin son hedefi insanı oluş-
turmaktır değil, onu eritmektir.»

L. Strauss

«İnsan' mevcut değildir. Ben insanları de-
ğil, sadece işçiler, burjuvalar ve aydınlar
görüyorum.»

K. Marx

Yapısalcılık çerçevesi içerisinde toplum-
sal olguların bilimsel incelemesinin zorunlu
koşulu sayılan belirli yöntemsel ilkeler bulu-
nur. Bu ilkeler doğrultusunda da çağdaş bi-
limsel düşünce ondokuzuncu yüzyılın evrim-
ciliğinden ve tarihselciliğinden (historicism)
ana çizgileriyle ayrılır.

Bu temel ilkeler / özellikler ana hatla-
rıyla şöyledir:

1. Ele alınan nesnenin «kendi başına ve
kendisi için» incelenmesi,

2. Nesnenin kendi öğeleri arasındaki
bağıntılardan oluşan bir «dizge» olarak ele
alınması,

3. Söz konusu dizge içinde her zaman
işlevi göz önünde bulundurma ve her olguyu
bağlı olduğu dizgeye dayandırma zorunlulu-
ğunun sonucu olarak, nesnenin art süremlilik
içinde değil, eş süremlilik içinde ele alınması,

4. Bunun sonucu olarak, köken, geli-
şim, etkileşim vb. gibi artsüremsel sorunlara
ancak nesnenin elden geldiğince eksiksiz
bir çözümlemesi yapıldıktan sonra ve bunla-
rın da eşsüremsel olgular gibi dizgisel ola-
rak ele alınmalarını sağlayacak yöntemler ge-
liştirildiği ölçüde yer verilmesi,

5. Nesnenin «kendi başına ve kendisi
için» incelenmesinin sonucu olarak, «doğa
ötesel» değil, «özdekçi» bir yaklaşım biçi-
minde tanımlanmasıdır. (1)

Sıralanan özelliklerden yapısalcılığın bir
«açıklama» değil, bir «açıklama yöntemi» ol-
duğu açık bir şekilde gözüküyor.

Yapısalcı yöntem ancak bir alan tahsis
edildiğinde, yani geçerlilik sınırları belirlen-

diğinde, pozitif bir yöntem ve verimli bir eleştiri aracı olabilir. Her şeyi açıklayan kuram hiç bir şeyi açıklamıyacaktır. Bilimsel bilinci belirleyen, aracının sınırlarının bilincinde olmasıdır. (2)

Yapısalcılığın kaynaklarını 1. Saussure 2. Rus biçimciliği 3. Prag dilbilim topluluğu olarak üç alanda toplamak mümkün. (3) Bu üç alana bu yazı çerçevesinde ayrıntılı olarak girmeyeceksek de dilbilim / yapısalcılık ilişkisine ileride değineceğiz.

Yapısalcılar için, incelemenin «yapı» düzeyinde yapılması doğal olarak son derece önem taşıyor. Bu yapılmadığı sürece de «dış görünüşlerle yetinmek, birbiriyle ilişkisiz öğelerde takılıp kalmak kaçınılmaz bir sonuç oluyor. Dolayısıyla araştırmacının düzensiz, karmaşık bir olaylar yığını altında ezilmemek, önemliyi önemsizden, belirginini belirsizden ayırabilmek için yapısalcı olması bir tür zorunluluk içeriyor. (4) Yapının iç düzenine yönelmek, dışta kalan etkenlerden incelemeyi ilk anda arıtmak, gerekirse bunları sonradan yapının gerektirdiği yönde değerlendirmek, sürede olsun, uzamda olsun bağımsız bütünüle yetinmek başlıca tutarlılık ve geçerlilik ölçütü oluyor. (5)

Gerçeği kavramayı amaçlayan bütün yaklaşımlar gibi, yapısalcı yaklaşım da ikincil olarak nitelendirdiğini, yani «dolaysız biçimde gözlenebilen», somut, özel olguları ya da nesneleri çıkış noktası olarak benimser: Yapıya varmak için olaydan, dile varmak için sözden, izgeye varmak için bildiriden yola çıkılır. Fakat gerçek sürekliliği kavrayabilmek için, nesnelerin yüzeysel sürekliliğini açmak gerekir. (6) Örneğin Greimas'a göre, farklılığı algılamak, şu ya da bu düzeyde, ama aynı anda var olan iki nesneyi (en azından iki nesneyi), bunun sonucu olarak da bu nesneler arasındaki bağıntıyı kavramak, bunları şu ya da bu biçimde birbirine bağlamaktır. Yapı kavramı temel anlamını burada bulur: «iki terimin ve ikisi arasındaki

bir bağlantının varlığı.» (7) Öte yandan iki nesnenin birlikte kavranabilmesi için, ortak bir yanları bulunması, yani belli bir açıdan benzer ya da özdeş olmaları, birbirinden seçilebilmesi için de şu ya da bu biçimde farklı ya da karşıt olmaları gerekir. Bu da her iki terimin ortak paydası, anlamlarının belirlediği düzlem olan bir «anlam eksenini» varsa-yar. (8)

Böylece, daha şimdiden, anlama ulaşmak amacıyla, belli bir ölçüde nesnenin kendisinden uzaklaşılarak hem bir soyutlamaya, hem de bir indirgemeye yönelindiğini görebiliriz. İşte yapısalcı yöntemin karmaşık olguların açıklanması ve varsaydıkları dizge ya da yapının ortaya çıkarılması için başvurduğu «ayırma» ve «yeniden kurma» işlemlerini bu gözlem temellendirmektedir. (9)

Marx'ın «şeylerin dış görünüşüyle özlere çakışsaydı, bütün bilim gereksiz olurdu.» derken açıkça ortaya koyduğu gibi gördüğümüz olayların dış görünüşü ile bu olayları derinden belirleyen yapıların varlığı bize konunun ipuçlarını da veriyor. Yine Marx'dan bir örnek verecek olursak, «artık-değer» kavramını ele alabiliriz. Marx'ın artık-değer bulgusu somut gerçeklikte olan bir şey olmayıp, düşüncede kurulmaktadır. (10)

Öte yandan yapı bir dönüşümler dizgesidir de. Öğelerinin salt bir toplamından ibaret değildir. Bu dönüşümler belli yasaları içermektedir. Kısacası yapı kavramı üç anahtar düşünceyi (tasarımı) kapsamaktadır: 1. Bütünlük düşüncesi 2. Dönüşüm düşüncesi 3. Özkurallama düşüncesi. (11)

Yapısalcılığın, öğeler ya da bütünü değil de, öğeler arasındaki bağıntıları inceler (benimser) derken önemli bir soruyla karşılaşırız. Acaba bu bileşik bütünlükler hep bileşik midir? Diğer bir deyişle yapılar oluşumu mu gerekserler yoksa yalnızca bir çeşit öncesiz (ezeli) öncel-oluşum'la mı bağdaştırılabilirler? (12)

Ya yapısız bir oluşla ya da oluş sürecin-

den geçmemiş bütünler ya da formlar ile karşılaşıyoruz. Birincisi emprizmin atomizmine, ikincisi de Husserl'in özleri, Platon'un formları (idealar) ya da Kant'ın bireşimin o priori formları gibi kuramlara götürür bizi. (13)

Kimileri de yapıların oluşu sorununun ortaya konamayacağını, çünkü yapının kendi doğası gereği zamandan bağımsız olduğunu öne sürer. Nitekim Saussure hem eş-zamanlı karşıtlık yasalarını hem de eş-zamanlı dengeleme yasalarını kapsamak üzere tek bir «dizge» sözcüğünü kullanmaktadır. (14)

Bütün yapılar aslında (matematiksel kümelerden, akrabalık dizgelerine kadar) dönüşüm dizgeleridir. Ama dönüşümün zamansal bir süreç olması gerekmez: 1 + 1, 2 «eder»; 3, 2'yi izler dediğimizde kastedilen «etmek» ve «izlemek», zamansal süreçler değildir, fakat öte yandan, dönüşüm zamansal bir süreç de olabilmektedir: örneğin evlenmek «zaman alır.» (15)

Godelier'in de «yapıların incelenmesinin, yapıların tümünün ya da evriminin incelenmesinden önce gelir.» demesi ve Marx'ın kendisinin Das Kapital'i değer kuramıyla başlatmakla, bu yolu izlediğini kaydetmesi aynı anlamdadır. (16)

Garaudy, yapısalcılığın bugün kazandığı çekiciliği, Sartre'ın varoluşçuluğunun insan bilimlerini kurtarmakta gösterdiği güçsüzlükten doğan kuramsal düş kırıklığı ile ilgi kurarak açıklıyor. Aynı zamanda kitle iletişim araçları, basın, reklamcılık, radyo, televizyon, sinema, ekonomik, siyasal ve ahlaksal amaçlarla bireyin gelişimini koşullandırmak doğrultusunda bu araçları kullanan kurumların gücünün de bu fiili durumu yarattığını söylüyor. (17)

Halbuki yapısalcılığın çözümleme (analiz) işlemlerini bir yöntem düzeyinde ele aldığı, bununsa bir dünya görüşüne gönderme yaptığına ilişkin ilk ciddi eleştiri, Sartre'dan gelmiştir. Yapısalcılığı diyalektik yöntemin

karşısına analitik yöntemi koyduğu için eleştirir. Sartre (insan edimlerinin) praxis'in yerine belirlenmiş yapıların konduğunu öne sürüyordu. Sartre'ın yapısalcılığı, dayandığı dilbilimsel temelleri sorgulayarak, kuramsal düzeyde eleştirdiği söylenebilir. Sartre, düşüncenin dilbilimsel yapıca belirlendiği konusundaki yapısalcı tavrı «abartılı» bulmuş, dilin düşüncenin aracı olduğu konusundaki geleneksel yaklaşıma büyük tepki gösterdiklerini düşünmüştür. Ona göre, ortada bir aşırıktan ötekine gitmek vardı. Geleneksel yaklaşımda dilin düşüncenin aracı olduğu savunulurdu, diyor Sartre. Şimdi de yapısalcılar düşüncenin dilin aracı olduğunu söylüyorlar. Sartre, dili insanın bütünselleştirici eyleminin bir ürünü sayıyor. Dilin iki düzlem var ona göre: Birincisi söz edimlerinin (speech acts) bütünselleşmesi, ikincisi de, practico-inert yapıda kalması. Sartre, yapısalcıların, dilin practico-inert düzlemi üzerinde durduklarını, ve kökeninde Dil'i ortaya çıkaran insan pratiklerini (praxis) hiçe saydıklarını söyler. Bu da ona göre bir «tarihsizleştirme» işlemidir. (18)

Saussure dersinin başından başlamak üzere, dilbilimin nesnesinin, öznenin günlük işlemi olan söz değil, «dil», yani kodu paylaşanların birbiri ile iletişimini sağlayan gösterge sistemi olduğunu belirtir. (19) Saussure dile getirdikleri veya temsil ettiklerinden çok, birbirine benzeyen iki göstergenin (signe), psiko'ojik bağlamlarından ve referans bağlamlarından bağımsız olarak birbirleri aracılığı ile incelenebileceklerini gösteriyor. Bu da yapısalcılığın ilk ve en önemli uygulamalarının yapıldığı dilbilimde üç temel kurala yol açıyor. 1. Dil bir eylem değil, tek tek öğeler ve göstergelerden çok, göstergeler arasındaki ilişkilerin anlamlandırıldığı bir sistemdir. 2. Dil, öğelerinin tarihsel evrimi içerisinde değil, her türlü «artsürem» (diachronie) dışında, tarih dışı «eşsürem»sel (synchronique) bir ilişkiler sistemi olarak

göz önünde bulundurulmalıdır. 3. Bilinçli bir özne gerektiren sözden farklı olarak, dil ve dilbilim kuralları, Freudcu anlamda değil, yapısal bir bilinç altı düzeyine işaret ediyorlar: Konuştuğum zaman kullandığım dilin yapısal kurallarının bilincinde değilim; dil bilinç altı bir sistemdir. (20)

Ricouer'in dediği gibi, yapısalcılığa eleştirel bir bakış ilkin onun dilbilimsel temellerinin sorgulanmasını gerektiriyor. Dilbilimin (Saussure'cü), örneğin antropoloji alanında neden geçerli olduğunu, bu geçerliliğin nerede ve nasıl ortaya konabileceğini sorguluyorsak, bu sorgulama yapısalcılığı bir **kuram** olarak ele aldığımızı gösterir. Yok, eğer dilbilimin verilerinden yola çıkarak ne gibi sonuçlar alındığını, ya da dilbilim dışındaki öteki alanlarda dilbilim kavram ve uygulamalarının neler ortaya koyduğunu sorguluyorsak, bu sorgulama, bizim, bu kez yapısalcılığı bir yöntem olarak onayladığımızı gösterir. (21)

Önceleri dilbilim alanında bellibaşlı dilbilimsel yönelimler temelinden yetersizdi. Dilbilimciler, tarihsel araştırmalara karşılaştırmalı dilbilime, kökenbilime ağırlık vermekte, bunu yaparken de dil olgusunun kendisinden önce, tekil olgular üzerinde durmayı doğal bulmaktaydılar. Yararları ne olursa olsun, bu tür çabalar «kuramsal kaygılara yer bırakmaz»: dil olgusuna «nesnel bir gerçekmiş gibi», doğrudan ulaşılabilirliğini, onun «kendi başına varolan, yalın ve tümüyle kavranabilecek bir nesne» gibi ele alınabileceği varsayılır. (22)

Unutmamak gerekir ki aslında artsüremlilik boyutu eşsüremliliklerin üst üste gelmesinden de başka bir şey değildir. (23) Saussure'nün ünlü satranç benzetmesi burada geçerlidir: İşlevleri değişmediği sürece, satranç taşlarının değişmesi şu ya da bu biçimde, şu ya da bu nesneden yapılmış olmaları oyun düzeninde bir değişikliğe yol açmadığı gibi, dildeki artsüremli değişimlerde dilsel dizgeyi değiştirmez, işlevler ve bağıntılar aynı kal-

dığı sürece, hep aynı dizge söz konusudur. Dilin belli bir anda sunduğu dizge de bu dilin tarihiyle özdeş değildir. Öyleyse dilin kendi başına ve kendisi için incelenmesi, eşsüremsel yaklaşımı zorunlu kılar (24) Prag dilbilim çevreleri de bir ögenin işlevi ancak bu düzlemde kavranabileceği için de «eşsüremsel çözümlemenin zorunlu olduğunu» savunurlar. (25)

İnsanlar-arası ortama özgü olgular, fiziksel ya da dirimbilimsel olguların aksine, hiç bir zaman «yalın» olgular olarak nitelenemezler, çünkü hep «başka bir şeye bağlanır», başka bir şeye gönderir, «çiftli» bir nitelik gösterirler. İşte dilin bu temel özelliği, yani kendinden önce kendi dışındaki verilere göndermesi, varlığının hep kendi dışındaki şeylerde aranmasına neden olmuştur. «kendi başına ve kendisi için» ele alınmasını alabildiğince geciktirmiştir. Ama en sonunda gerçek niteliği ile, yani bir dizge, bir yapı olarak ele alınmasının nedeni de bu özelliğidir. (26)

Dilbilimden aldığı esinle yapısalcı yöntemi antropoloji alanında uygulayan L. Strauss bu alanda önemli bir devrimi gerçekleştirmeyi başarır. Antropoloji başlangıç itibarıyla sömürgecilik döneminin parlak günlerinde doğmuştu. Bu alanda yapıtlarını ilk ortaya koyanlar, çeşitli nedenlerle sömürgelerde bulunan batılı aydınlar ya da misyonerlerdi. (27)

Fransız bilim adamı Lucien Lévy-Bruhl Afrika yerlileri (özellikle, Bororo kabilesi halkı) ile ilgili incelemelere dayanarak bu toplulukların 'ilkel' bir zihniyete sahip oldukları genellemesine varmıştı. Lévy-Bruhl bunların düşünce sistemini, mantık-öncesi olarak nitelendirmekte, 'ilkel' insanın, batılı 'uygar' insandan çok gerilerde kaldığını öne sürmekteydi. (28)

Lévy-Bruhl'ün gösterdiği yolda gidenler, sömürge halklarını 'ilkel' görmeyi yeğliyorlar, onların bilinç durumlarında yansıyan

Küçük ve orta boy motorların dev ismi: **Lombardini**

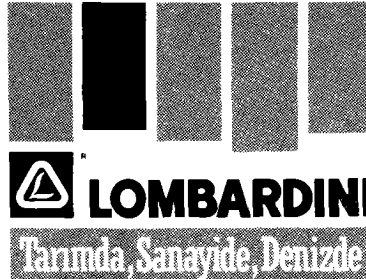
Uluslararası
bir üne sahip
Lombardini
motorları 1972'den
beri ülkemizde
%90'a varan bir
yerlilik oranıyla Çelik
Montaj tarafından
üretilmektedir.

Yüksek gücü
ve verimliliği, kolay
taşınabilmesi,
tarımda, sanayide
ve denizde geniş
kullanım olanakları,

Lombardini'nin
hemen akla gelen
özellikleridir.

Lombardini ayrıca
285 yetkili servis,
310 bayi ve 455
yedek parça
satıcısıyla sürekli
servis hizmeti
vermektedir.

Bütün bunlar,
Lombardini'yi
küçük ve orta boy
motorların tek ismi
yapmaktadır.

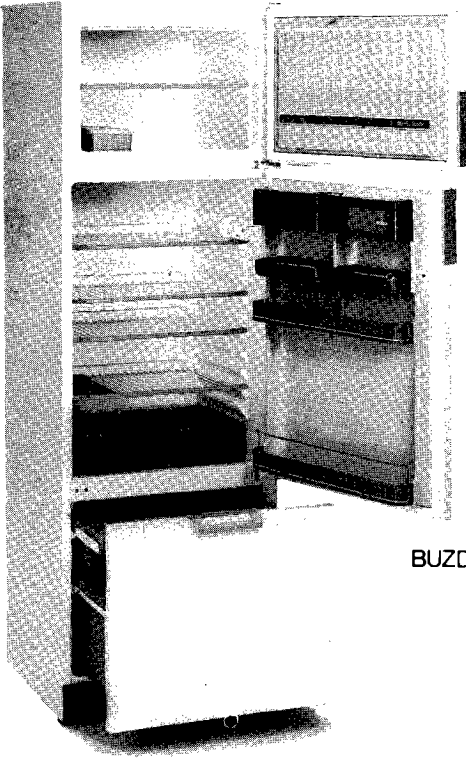

An-Pa Anadolu Pazarlama ve Dağıtım Tic. A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. 319/2, Oyak İş Hanı Kat:2, Salıpazarı - İstanbul
Tel: 149 09 70-143 57 74 - 145 28 34 Teleks: 24 361 Lomb.tr.

Çelik Montaj Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Ankara Asfaltı Üzeri, Kartal - İstanbul
Tel: 353 80 80 (6 Hat) Teleks: 22 594 Moto.tr.

BUZDOLABI

BOSCH

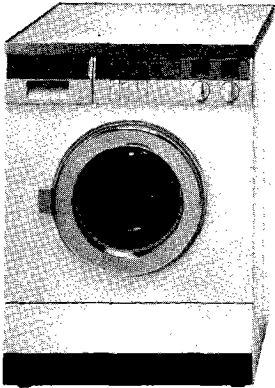
tüm çeşitleri ile BOSCH Türkiye'de

Dünyanın en ileri
Teknolojisi ile üretilen
BOSCH elektrikli ev aletleri,
rakipsiz kaliteleri ile şimdi Türkiye'de

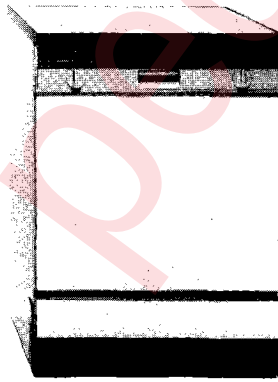
Buzdolapları, Çamaşır makineleri
Çamaşır kurutma makineleri
Bulaşık makineleri, Fırınlr
Fritözler, Tost makineleri
Ekmek kızartıcılar
Mikserler, Kahve makineleri
Elektrikli diş fırçaları
Ütüler, Ütü makineleri
Elektrikli süpürgeler
Klima cihazları ve diğerleri

Robert BOSCH GmbH
Türkiye umum mümessili
Dizel Magnet A.Ş.
bol yedek parça ve servis
garantisi ile hizmetinizdedir.

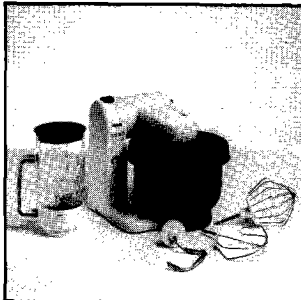
ÇAMAŞIR MAKİNASI

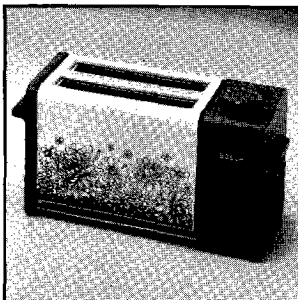
BULAŞIK MAKİNASI

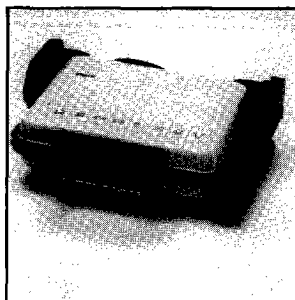
MIKSER

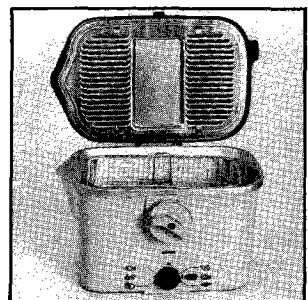
EKMEK KIZARTACIĞI

TOST MAKİNASI

FRİTÖZ

DİZEL MAGNET
TİCARET VE SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

Yeni Tarlabası Cad. Ardan Apt.
No: 6 Kat: 1 TAKSİM-İSTANBUL
Tel: 144 70 89 - 145 77 53 - 155 34 59
155 32 12 - 149 67 00
Tlx.: 24208 AVKA TR

AM AHMET VELİ MENER HOLDİNG A.Ş. KURULUŞUDUR.

ampirik olguları incelemekle yetinerek bu olguların temelindeki yapıyı bütünselliği içinde kavramaktan uzak duruyorlardı. (29)

Kısaca, antropolojinin, batı kültürünün ideolojik yapıtlarını ölçü aldığı, bu yapıların oluşturduğu sistemin dışında, ondan farklı sistemlerin varolabileceğini görmezlikten geldiği sürece, emperyalizmin egemen kılınmasına katkıda bulunmaktan öteye bir işlevinin olmadığı söylenebilir. Bu durum, çağımızın en büyük düşüncülerinden biri olan Claude Lévi-Strauss'a gelinceye kadar sürüp gitti. (30)

Lévi-Strauss, ilkellik ya da gerilik konusunda öne sürülen ampirik kanıtları çürütmekle değil, 'ilkel' sayılan toplulukların ideoloji sistemlerinin batılı ve 'uygar' ideoloji sistemlerinden değişik ve bağımsız birer yapıya dayanmış olmasını göstererek önem kazanmıştır. (31) Bir ampirik olguyu, bağlı olduğu yapısal sistemden farklı bir sisteme göre değerlendirmek ve bu sistemi ölçü alarak onu 'ilkel' ve 'geri' bulmak ise, temelli bir yöntemi yanlışlığıdır. (32) Acaba ıssız adadaki Robenson'u, evini ağaç dallarından yaptı diye 'ilkel' mi saymalıyız, yoksa elindeki malzemeye ancak bu kadarı yapılır mı demeliyiz? (33) Demir balta, taş baltadan, ondan daha «iyi yapılmış» olduğu için daha üstün değildir? İkisi de aynı ölçüde iyi yapılmışlardı, ama demir ile taş aynı şey değildir. (34)

Batı uygarlığının insan kullanımına gittikçe daha güçlü mekanik olanaklar sunmaya yöneldiğini biliyoruz. Eğer bu ölçüt benimsenirse toplumların gelişme dereceleri kişi başına düşen enerji miktarıyla ölçülecektir. Bu durumda da Kuzey Amerika'daki biçimiyle batı uygarlığı baş sırayı alacak. Eğer ölçüt, en zorlu coğrafi bölgelerin insan egemenliği altına alınması olsaydı, hiç şüphe yok ki, bir taraftan Eskimolar, diğer taraftan Bedeviler baş sırayı kaparlardı. (35)

Etnoloji kitaplarında insanın ateşi ras-

lantısal bir yıldırım ya da bir çalılık yangını sonucu öğrendiğini, böylesi durumlarda kazayla kızarmış bir av hayvanını bulmasıyla yiyeceklerini pişirmeye başladığını, çömlekçiliği buluşunun ocak yakınında unutulmuş bir kil toprağı sonucu olduğunu okuruz. Fakat bir yontma taş yapabilmek için, taş parçalanıncaya kadar vurmanın yeterli olmadığı, tarih öncesi aletlerin bazıları yeniden yapılmak istendiğinde çok iyi anlaşıldı. Aynı şekilde, doğal yangınlar kavurabilir ya da kızartabilirler, ancak kaynatmaları ya da buharla pişirebilmeleri çok zor inanılır şeylerdir. Bütün bu işlemler raslantıyla açıklanamıyacak kadar çok ve karmaşıktır. Bir işlemin, diğerlerinden yalıtılarak, tek başına ele alındığında hiç bir anlamı yoktur, başarıyı sağlayan tümünün tasarlanmış, istenmiş, aranmış ve denenmiş bileşimleridir. (36)

Lévi-Strauss, aslında benimsediği yapısalcı yaklaşımla, antropolojiyi biyolojik zamandan ve basitleştirici evrimcilikten kurtarmakla kalmıyor, antropolojiyi tarihe bağımlı olmaktan da çıkarıyor. Gerçekten de tarih, her zaman için belli bir yöne giden, birbirine eklemlenebilir, tersine çevrilmez süreçler oluşturan zamansal ardışıklıklar kuruyor. Oysa, yapısal antropoloji, değişmez, tersine çevrilebilir sistemler, değişmeyen kültürler arıyor. (37) Böylece yapı evrimin ve tarihin zamansallığından kurtulmuş oluyor.

Yaklaşık elli yıl kadar önce, bilim adamları tarihsel ilerlemeleri kafalarında canlandırmak için son derece basit şemalardan yararlanıyorlardı: Yontma Taş Çağı, Cilalı Taş Çağı, Bakır, Bronz ve Demir çağları. Bu Strauss'a göre tümüyle basit bir yöntemdi. Bugün taşın cilalanması ve yontulmasının kimi kez yanyana yer aldığı düşünülüyor artık. (38)

Tarih öncesi ve arkeolojik bilgilerin gelişimi, zaman içinde ardarda dizilmiş olarak düşünmeye zorlandığımız uygarlık biçimlerini alan içinde sezgilemek eğilimindedir.

Bu ise iki şeyi ifade etmektedir: Öncelikle «ilerleme» ne kaçınılmazdır, ne de sürekli- dir, atlamalar, sıçramalar ya da biyologla- rın dediği gibi değişimlerden kaynaklanır. Bu atlama ve sıçramalar daima daha ileri doğru ve sürekli aynı yönde olmazlar, yön değiştirerek giderler, bunu çeşitli yerlere hamle olanakları bulunan, ancak bunların hiç biri aynı yönde olmayan satrançtaki ata benzetir Strauss. (39)

Lévi-Strauss, dural ile eşsüremliliği eş- anlamlı sözcükler saymanın büyük bir yanıl- gı olduğunu vurgular. Çünkü dural kesit bir imgelem işi, düşsel ve kurmaca bir yaratıdır. Devinim algısı eş-süremlî görünümde de bu- lunur. Kısaca, artsüremlilik ile eş-süremlilik arasındaki karşıtlık büyük ölçüde bir kurun- tudur, yalnızca, araştırmanın ilk aşamaların- da işe yarayabilir. (40)

Yapısalcılar açısından söz konusu olan tarihsel oluşumu yadsımak değil, içeriksiz bir biçim olarak benimsemektir: Bir önce ve son- ra vardır, ama biricik anlamları birbirlerini yansıtmalarıdır. (41) Yani en gerçek anlamı tarihten öğrenmeye çalışmak boşunadır. (42) Ya tarihin bizden uzaklaşması ya da bizim düşüncede ondan uzaklaşmamız yeterlidir. Antropolog aslında tarihe saygı gösterir, ama ona ayrıcalıklı bir değer vermez. Kendi araştırmasını bütünleyen bir araştırma ola- rak düşünür onu: İnsan toplumlarının yelpa- zesini biri zaman içinde açmaktadır, öbürü de uzam içinde. (43)

Zamansal boyutun yardımıyla, tarihin birbirinden ayrı durumları değil, kesintisiz olarak bir durumdan bir başka duruma geçi- şini verdiği sanılmaktadır. Biz kendi kişisel oluşumumuzu sürekli bir değişim olarak al- gıladığımızı sandığımız için de tarihsel bilgi öz kesinliği ile birleşiyormuş gibimize geliyor. Sanki tarih varlıkları bze dışsalılık olarak be- timlenmekte gibi geliyor. (44)

Tarihi hiç bir zaman tarih değildi, biri- leri için tarih olduğunun unutulmaması ge-

rekiyor. İnsan Fransız Devrimi'nin tarihini yazmayı düşünür düşünmez, bu tarihin aynı zamanda ve aynı sıfatla hem devrimcinin, hem de soylunun tarihi olamayacağını bili- yor. (45)

Aslında nesnesini çözümlemek için bir izge kullanmak zorunluluğundan tarih de kurtulamıyor. Bu anlamda tarihsel bilginin çelişkisinden de söz edilebilir. Tarih süre- kliye ulaşmak savındadır, bu da sonu gelmez bir azalmaya yargılı olduğu için olanaksız- dır. Bunu olanaklı kılmak için, olayları sayı- sallaştırmak gerekir, o zaman da tarihsel bilginin ayrıcalıklı boyutunu oluşturan za- mansallık yok olur, çünkü her olay, sayısallaştırıldıktan sonra, her amaç için, önceden varolan olabilirlikler arasında bir seçimin sonucuymuş gibi ele alınabilir. İzge yokluğu aslında bir düş olmaktadır, tarihsel bilginin ayırıcı nitelikleri de izge yokluğundan de- ğil, izgenin özel yapısından kaynaklanmak- tadır. Bu izge bir «zamandizin» olmaktadır. Günleçsiz tarihin olmadığını biliyoruz. Bunu anlamak için, bir öğrencinin tarihi nasıl öğ- rendiğine bakmak yeterlidir. İskeleti günleç- lardan oluşan, kuru bir bedene dönüştürür tarihi. Haklı olarak bu kurutucu yöneme tepki gösterilmiş, ama çoğu kez de karşı yönde aşırılığa düşülmüştür. Günleçler bü- tün tarih değildir, tarihin en ilginç yanını da oluşturmazlar, ama günleç olmadı mı tarihin kendisi de silinip gider, çünkü bütün özgün- lüğü ve bütün özgüllüğü önce ile sonra ara- sındaki bağının kavranmasındadır, ögele- ri, hiç değilse gücül olarak, günlendirilme- yecek olursa, bu bağıntı eriyip gider. (46)

Bu arada Türkiye'deki tarih anlayışı da günleç ağırlıklı olmuştur. Öyle ki Türkçe'de tarih bilimi (history) ile belli bir zamanı be- lirten tarih (date) aynı sözcükle belirtilir. Halbuki batı dillerinde bunlar ayrı terimlerle belirtilir. (47)

Tarihin kimi dönemlerini izgelemek için çok, kimi dönemlerini izgelemek için de

az günleç kullanırız. Bu değişken günleç sayısı eşit dönemler üzerine getirilince, tarihin basıncı diye adlandırabileceğimiz şeyi gösterir : kimi «sıcak zamandiziner» vardır, pek çok olayın tarihçi için ayrımsal öge niteliğini taşıdığı dönemlere özgüdür. Kimi dönemlerdeyse, tam tersine, tarihçi için (bu dönemleri yaşamış olanlar için değil) pek az şey geçmiş, ya da hiç bir şey geçmemiştir. Üçüncü olarak ve özellikle günleç bir sınıfın üyesi olmaktadır. Günleç sınıfları, her günlecin sınıf içinde, gene aynı sınıftan olan günleçlere göre taşıdığı anlamlı niteliğe göre ya da başka sınıftan olan günleçler karşısında böyle bir anlamlı niteliğin yokluğuyla tanımlanır. Örneğin 1685 günleci 1610, 1648, 1715 günleçlerinin de üyesi bulundukları bir sınıfa girer, ama 1nci, 2nci, 3nci, 4ncü binyıl günleçlerinden oluşan sınıfa göre de hiçbir anlamı yoktur. (48)

O halde tarihçinin izgesi nedir? Günleçler geri dönüşlü olmadıklarına göre, hiç kuşkusuz bunlar değil. Tarihsel günleç tek başına ele alındığında hiç bir anlam taşımamaktadır, çünkü kendinden başka hiç bir şeye göndermez : yeni çağlar konusunda hiç bir şey bilmiyorsa, 1643 günleci bana hiç bir şey söylemez. Öyleyse izge her günlecin başka günleçlerle karmaşık yakınlık ve karışıklık bağıntıları kurduğu ölçüde anlam kazandığı günleç sınıflarından oluşmaz. Her sınıf bir «sıklık»la tanımlanır, ve tarih kitlesi ya da tarih alanı diye adlandırabileceğimiz şeye bağlanır. Dolayısıyla tarih her biri kendine özgü sıklık ve önce ile sonranın ayrımsal bir izgelenmesi ile tanımlanan tarih alanlarından oluşan, kesintili bir bütündür. Doğal sayılardan oransız sayılara geçmek nasıl olanaksızsa, bir tarih alanını oluşturan günleçlerden bir başka tarih alanını oluşturan günleçlere geçmek de öyle olanaksızdır. Dolayısıyla tarihi sürüp giden, kesintisiz bir gelişme olarak tasarlamak, yalnız yanıltıcı değil, çelişkindir de. (49)

Genel izge çizgisel dizi olarak düzenlenebilecek günleçler değil de her biri bir özerk gönderme dizgesi sağlayan günleç sınıfları oluşturuyorsa, tarihsel bilginin kesin-tili ve sınıflandırıcı niteliği açıkça ortaya çıkıyor demektir. (50)

L. Strauss, tarih kavramıyla insanlık kavramı arasındaki eşdeğerliliğin yadsınması gerektiğini belirtiyor:

«Açıkça söylemiyorlar ya tarihselliği aşkın bir insanlığın son sığınağı durumuna getirmek amacıyla ille de benimsetmek istiyorlar bize bu eşdeğerliliği : sanki insanlar özgürlük düşünüyorsa «biz» düzleminde, ancak fazlasıyla kof «ben»lerden el çekmek koşuluyla bulabilirlermiş gibi... Öyleyse, anlaşılabilirlik araştırmasının varış noktası olarak sonunda tarihe ulaşması şöyle dursun, her türlü anlaşılabilirlik arayışının çıkış noktasını tarih oluşturur. Kimi meslekler için söylendiği gibi, tarih her şeye götürür adamı, ama içinden çıkmak koşuluyla.» (51)

Aslında bu geleneksel «insan» nosyonu Foucault'un da belirttiği gibi 18. yüzyıl aydınlanma düşüncesinin bir «buluşundan» başka bir şey değildir. Söz konusu olan insanın «yeniden bulgulanması», düşünen akılcı bir insanın tarihselleştirilmesidir. (52)

Marxçılığın da en önemli sorunlarından biri de budur: İçinde insan olmaya bir kuramın geliştirilmesi: Bu bağlamda Marxçılık/yapısalcılık ilişkisi ve/veya etkileşimi can alıcı bir önem taşır.

Althusser'e göre, her toplumsal biçimleniş (social formation) «yapısal nedenselliği» (structuralcausality) içinde varolmaktadır : öyle ki bütün düzeylerin-ideoloji dahil-özgün etkileri ve etkilenmeleri vardır ve bu biçimleniş varlığını bu «etkiler» sayesinde sürdürebilir — her düzey diğerine göre «görece otonom»dur, bütün bunlara karşın ekonomik düzey son kerte (in the last instance) öbür düzeyleri belirler. Özneler ise, bu biçimlenişin içinde zaten varolan karmaşık ilişkilerin taşıyıcılarıdır. (ing. bearer, alm.

Traeger) (53)

Althusser'in tarihin herhangi bir öz veya özne, bu arada insani öz veya insan-özne ile açıklama girişimlerine karşı çıktığını biliyoruz. Somut insanlar, tarih içinde, zorunlu olarak, öznedirler. Çünkü, tarih içinde özneler olarak hareket ederler. Ama tarihin öznesi yoktur. Toplumdaki somut bireyler ancak bir ideoloji içinde «özne» haline gelmektedirler. Burjuva ideolojiler ise, insanları böyle özneler olarak sunmak zorundadır. Marx ise hiç bir zaman böyle soyut insanların bulunamayacağını, insanların giriştikleri bütün karşılıklı ilişkilerin tarihi olarak onların varoluşundan önce belirlenmiş nesnel yapılar olduğunu söyler. Bireylere toplum içindeki ilişkilere birer «özne» olarak girdiklerini düşündüren, buna inandıran şey de, ideoloji olmaktadır. (54)

Yapısalcı bakış açısından da bakıldığında yapı, bilinç ve irade dışı görüldüğüne göre, özne de kuşkusuz yok sayılacaktır. Daha doğrusu, özne denetleyemediği ve kendi görevini belirleyen bir dizge içine yerleştirilmiştir. Neden olmaktan uzak olan özne, yapısal düzenin ancak yüzeysel bir sonucu olmuştur. Bu artık «neden»in değil (ki bu nedenler sonsuza dek çoğaltılabilir), «nedensel yapının» araştırılacağı yeni bir nedenselliği mümkün kılmıştır. Althusser'in de dediği gibi, neden yoktur ve bu nedensizlik, yapının nedenselliğinin ta kendisidir. (55) (*)

Bu bağlamda L. Strauss'un çalışmaları büyük değer kazanıyor. Tarihsel düzlemde, Strauss'un örneğin totemicilik düşüncesinin tarihsel bağlamını tanımlayış biçimi, bir tarih-sel toplum-bilim örnekçesi oluşturuyor. (56). Onun çalışmaları toplumbilimini her zaman tedirgin etmiş üst yapılar sorununa cephe-

den bir müdahale içeriyor. Bir toplumun gerçekliği ile kendi gerçeklik imgesi arasındaki dolayımı sorununa açıklık getiriyor. Şimdiye kadar, bu dolayım oldukça sığ bir biçimde ele alınmıştı, diyalektiğe baş vurmaları da, tarihsel yaklaşımlı toplumbilimlerin, toplumun kolektif imgesini gerçeğin benzeştirimine dayalı bir ürün olarak tasarlamalarını engellemedi. Bunun arkasında yatan düşünce, her içeriğin kendi biçimini dolaysızca belirlediği savıydı. L. Strauss, buna karşıt olarak, toplumun oluşturduğu dolayimsal biçimleri bütünlüğü içinde tanımlamayı ve benzeştirime dayalı nedensellik dizilerinin yerine, türdeşliğe dayalı anlamlayan dizgeler geçirmeyi önerdi. (57)

Böylece yapısalcılık bilimsel düşüncenin işleyişine uygun düşen tek yol olan maddecilik yönünde ilerlemektedir. Hiçbir düşünce, Hegel'den de, hatta, usçu (rationalist) tutumuna bağlı kalarak ikiciliğini (dualism) aşmaya çalışılan Descartes'dan da böylesine uzaklaşmamıştır. (58)

Not : Bu yazıya başlarken yapısalcılık/Marxizm ilişkisine «farklı düşünce sistemleri bir araya gelebilir mi?» sorusu çerçevesinde de değinmek istiyordum. Bu konuda Türkçe yazında gördüğüm tek kaynak Birikim 28/29 «Yapısalcılık Özel sayı»sında Murat Belgenin «Yapısalcılık ve Marxizm» yazısıydı. Belge burada Miriam Glucksmann'ın yaptığı teorik çözümleme çerçevesinde konuyu ele alıyor, verdiği Hegel/Marx ve Darwin/Marx örnekleriyle belli şartlarda (farklı bir düzeye yerleştirmek şeklinde) —s. 20— bunun mümkün olduğunu belirtiyordu. Fakat Belge'nin «yapısalcılığın sözlüğünde dönüştürme gibi kavram yoktur. s. 25) sözüyle süren yazısından, örneğini verdiğimiz türden katılmadığımız bir yaklaşıma sahip olması nedeniyle bu çalışmada kullanmak yoluna gitmedik. Zaman sorunu nedeniyle girmedik fakat yabancı yazından yararlanarak yapılabilecek böyle bir çalışma ancak ayrı bir yazının konusu olabilirdi.

(*) Burada aklıma Roman Jakobson'un şu sözleri geliyor: «Yapıların dışında başka şeylerin sözünü edenler, bana kalırsa, bilim değil, söyleşi yapmaktadırlar.»

NOTLAR

- (1) Tahsin Yücel, **Yapısalcılık**, İstanbul, Ada Yayınları, s. 10-11.
- (2) Claude Lèvi-Strauss, **İrk ve Tarih**, İstanbul, Metis Yayınları, 1985, s. 9.
- (3) Tahsin Yücel, «Yapısalcılık», **Birikim**, İstanbul, 28/29, 1977, s. 31.
- (4) a.g.e., s. 33.
- (5) B. Vardar, «Yapısal Eleştiride yeni bir atılım», **Güneydoğu Avrupa Araştırma Dergisi**, İstanbul, sayı 2-3, 1974, s. 314 den aktaran Tahsin Yücel, «Yapısalcılık», **Birikim**, s. 33.
- (6) a.g.e., s. 34-35.
- (7) a.g.e., s. 35.
- (8) A.J. Greimas, **Semantique Structurale**, s. 19-20, 21'den aktaran Tahsin Yücel, «Yapısalcılık», **Birikim**, s. 35.
- (9) a.g.e., s. 35.
- (10) «Dilin ve Toplumun Yapısı», **Birikim**, İstanbul, 28/29, 1977, s. 47.
- (11) Jean Piaget, **Yapısalcılık**, çev. Füsün Akatlı, Ankara, Dost yayınları, 1982, s. 11.
- (12) a.g.e., s.14.
- (13) a.g.e., s. 14-15.
- (14) a.g.e., s. 15.
- (15) a.g.e., s. 16.
- (16) a.g.e., s. 125.
- (17) Roger Garaudy, «Yapısalcılık yahut 'insanın ölümü'», **Varlık**, Yapısalcılığın eleştirisine doğru — I, İstanbul, sayı 913, Ekim 1983 s. 11.
- (18) Hilmi Yavuz, «Yapısalcılık bir kuram mı, bir yöntem mi?», **Varlık**, Yapısalcılığın eleştirisine doğru — I, İstanbul, sayı 913, Ekim 1983, s. 22.
- (19) Ferdinand De Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, çeviren Berke Vardar, Ankara, TDK yayınları, 1976, s. 36.
- (20) Claude Levi Strauss, **İrk ve Tarih**, İstanbul, Metis yayınları, 1985, s. 16-17.
- (21) Hilmi Yavuz, «Yapısalcılık bir kuram mı, bir yöntem mi?», **Varlık**, Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru — I, İstanbul, sayı 913, Ekim 1983, s. 22.
- (22) Tahsin Yücel, **Yapısalcılık**, İstanbul, Ada yayınları, s. 18-19.
- (23) B. Vardar, **Une Introduction à la phonologie**, s. 12 den aktaran Tahsin Yücel, **Yapısalcılık**, s. 23.
- (24) a.g.e., s. 23.
- (25) a.g.e., s. 25.
- (26) a.g.e., s. 28-29.
- (27) C.L. Strauss, **Din ve Büyü**, çeviren, Ahmet Güngören, İstanbul, Yol yayınları, 1983, s. 12.
- (28) Hilmi Yavuz, **Felsefe ve Ulusal Kültür**, İstanbul, Çağdaş yayınları, 1975, s. 104.
- (29) a.g.e., s. 105.
- (30) a.g.e., s. 106.
- (31) a.g.e., s. 107.
- (32) a.g.e., s. 107.
- (33) a.g.e., s. 108.
- (34) C.L. Strauss, **İrk ve Tarih**, İstanbul, Metis yayınları, 1985, s. 24.
- (35) a.g.e., s. 56.
- (36) a.g.e., s. 64-65
- (37) a.g.e., s. 15.
- (38) a.g.e., s. 50.
- (39) a.g.e., s. 51.
- (40) C.L. Strauss, **Structural Anthropology**, New York, Penguin Books, 1977, s. 14.
- (41) C.L. Strauss, **Yaban Düşünce**, İstanbul, Hürriyet Vakfı yayınları, 1984, s. 251.
- (42) a.g.e. s. 269.
- (43) a.g.e., s. 271.
- (44) a.g.e., s. 272.
- (46) a.g.e., s. 274.
- (47) a.g.e., s. 274.
- (48) a.g.e., s. 275.
- (49) a.g.e., s. 275.
- (50) a.g.e., s. 276.
- (51) a.g.e., s. 278.
- (52) Orhan Tekelioğlu, «Bir Lacan Okuması», **Felsefe Yazıları**, Yazko, İstanbul, 7. kitap, 1983, s. 99.
- (53) a.g.e., s. 100.
- (54) L. Althusser, **John Lewis'e Cevap**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1978.
- (55) C.L. Strauss, **İrk ve Tarih**, İstanbul, Metis yayınları, 1985, s. 25-26.
- (56) C.L. Strauss, **Din ve Büyü**, çeviren Ahmet Güngören, İstanbul, Yol yayınları, 1983, s. 148.
- (57) a.g.e., den «Toplumbilim ve Toplumsal-Mantık», Roland Barthes, s. 146.
- (58) a.g.e., s. 123.

KİT'ler Neden Satılamaz ?

Hurşit GÜNEŞ

Hurşit Güneş, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde araştırma görevlisidir.

Anavatan Partisi seçim programında, propagandalarında ve seçim üstü beyanlarında KİT'leri özel sektöre devredeceğini sık sık ve açık seçik belirtmişti. Boğaz köprüsünün geliri dağıtılınca dek, herkes mülkiyetin devredileceğini hesaplayarak teşvik veya muhalefette bulunmuştu. Nihayet Hükümet kamu mülkiyetinde bulunan bazı işletmelerin (*), gelirinin bir kısmını pazara açmıştır. Temel olarak, piyasaya tahviller çıkarılmakta (ismi ne olursa olsun), kupon ödemeleri ise ilişkin işletmenin net hasıla oranının belli bir payından kullanılmaktadır. Bu kısaca makalede sadece KİT'lerin ve diğer kamu mallarının özel sektöre çeşitli yollarla devredilmesini inceleyeceğiz.

KİT'lerin satılması öncelikle bir siyasal tercih, normatif bir sorundur. Eğer karma iktisat amaç değil de, saf kapitalist sistem amaçlanılmış ise, bu sosyal adalet ve eşitlik açılarından sosyal bilimlere derin tartışmalar açmıştır ve belirtmek gerekir ki bu amacın sonuçları açısından yargısı kişi vicdanına kalır. KİT'lerin varlığının birçok ekonomik nedeni de vardır. Bunları şöylece özetleyebiliriz; doğal tekellik durumunda veya o iktisadi faaliyetin sosyal maliyetinin ve yararının, özel maliyet ve yararından farklılaşp, dış kontrolün idari olarak çok masraflı olduğu zaman; mülkiyet ve kontrolünün özel sektörde olması millî egemenliği sarsabilecek iktisadî faaliyet dallarında (ör. harp sanayii); ve son olarak sermaye birikiminin azlığı veya tembelliği durumunda iktisadî kalkınmayı hızlandırabilmek amacıyla kamu finansına ihtiyaç duyulduğu zamanlar KİT'ler ortaya uygun, bazen de kaçınılmaz birer iktisadî gereksinim olarak ortaya çıkarlar. Bu durum-

(*) Gerek Boğaz Köprüsü, gerekse Keban Barajı [2929 sayılı kanuna ve 233 sayılı KHK'ye] girmeyen işletmelerdir. Ancak, biz burada kamu mülkiyetinde bulunan malları hukukî anlamda ayırmadan ekonomik açıdan incelemeyi yeğliyoruz.

larda KİT'lerin satılması önemli bir iktisadi politika hatası olur.

KİT'ler iki biçimde özel sektöre devre-dilebilir... Bunlardan ilki tam devirdir. Yani söz konusu KİT bir senet veya para karşılığında, bir kişiye veya bir şirkete satılır. Bu tür devirde, doğal tekel durumunda bulunan birçok KİT, tüketiciyi fiyatlar yoluyla sömürmenin, birer aracı haline gelir. Eğer böyle bir durum yoksa fakat o kamu teşebbüsü ülkedeki sermaye birikiminin azlığından dolayı sürekli devlet yardımı görüyor ise (örneğin enerji, liman, deniz ve demiryolu ulaşımı, ve madencilik yatırımları çok yüksek finans gerektirmektedir) tam devir olanaksız duruma gelir. Başka bir durum da, maliyetler (marginal veya ortalama, hangi fiyatlandırma sistemi uygulanırsa uygulansın) o denli yüksek olabilirki, o noktada gelir ve fiyat elastikiyetinin yüksek olması dolayısıyla ancak çok yüksek gelir grupları bu mal veya hizmetten yararlanabilirler. Tam devri zorlaştıran bir başka durumda ilişkin KİT'in boyutudur. KİT'ler öylesine devleşmişlerdir ki, bugün gelişmekte olan özel sektör ancak birleşme koşulu ile KİT'leri satın alabilir. Bu da pek kolay olmasa gerek.

Kısmî devre gelince bunun da birkaç biçimi olabilir. Öncelikle KİT'ler sermaye artırımında veya sermayenin kısmî devri biçimiyle satılabilir. Şüphe yokturki bunlardan ilkinde devletin veya hazinenin payı ikincisine göre, aynı miktarda senet satılsa bile, daha yüksek oranda olacaktır. Öncelikle tam devirde olduğu gibi sosyal maliyet ve yararların, özel maliyet ve faydalarından farklı olduğu takdirde, eğer KİT'ler doğru bir fiyatlandırma sistemi uyguluyorlar ise, satış olanaksız olacaktır çünkü ilişkin KİT sürekli açık verebilir. Diğer bir deyişle temettü sürekli negatif olabilir.

Türkiye'de bugün faizler kuşkusuz yüksektir ve daha da yükselmesi olasıdır. Temettü faizle rekabet durumunda olduğuna

göre, elbette sermaye değeri tahvillerin aksine enflasyonla yükselecektir, ancak ekonomide mevcut olan stagnasyon dolayısıyla, piyasada mevcut olan riskler ve sermaye piyasasının az gelişmişliğinden doğan pazarlama güçlüklerinden dolayı (ki temettü üzerinden gelir vergisi de ödenir) satılması hayli zordur. Satılsa bile net hasıla oranı düşük geleceğinden fiyatların aşırı zam görmesi zorunluluğu doğacaktır. Diğer bir deyimle, KİT temettüleri risk, hasıla ve pazarlama güçlüklerinin mevcudiyetinde faizle dezavantajlı bir rekabete sokulacaktır.

Doğaldır ki, KİT'ler hisse senetleri yerine (yani devir olmadan da) tahviller yoluyla da piyasadan para toplayabilir. Bu bir satış sayılamayacağı gibi, temel sorunu bu tahvillerin hazine kefaleti taşıyıp taşımayacağıdır. Eğer hazine kefaleti olacaksa, siyasal karar-vericiler amaçlananın aksine KİT'ler üzerinde söz sahibi olmaya devam edeceklerdir. Ayrıca herhangi bir mali kriz durumunda veya para talebi arttığı zaman hazine bu tahvil veya bonoları satın almak zorunda kalacak ve para arzını kontrol altına alamayacaktır. Eğer bonolar hazine kefaletine haiz olmadan satılacaksa, tahviller olması gerekenden daha düşük bir fiyat fakat daha yüksek bir faiz haddi ile pazarlanabilir, çünkü piyasa riskli, tahviller kefaletsiz ve bugün Türkiye'de olduğu gibi cari faiz düzeyi yüksektir. Bu da ekonomide durgunluğu ve ilişkin KİT'lerin sermaye maliyetlerini (dolayısıyla stagflasyonu) arttıracaktır. Yüksek faizler durumunda yine kefalet söz konusu ise hazinenin herhangi bir mali piyasa krizinde ödeyeceği dehşetli yükteki paralar bütçeyi ve ekonomik dengeleri sarsacaktır. Ayrıca bono ve tahvil çıkartmak hangi koşullarda olursa olsun idari cebir ile verilmiyor ise, ekonomide yatırımları azaltacaktır çünkü faizler eskisinden daha yüksek bir düzeyde olacaktır, tasarruflar ise az gelişmiş bir ülkede sınırlı olarak artacaktır.

Aslında hisse senedi ile satış bir madalyonun iki yüzü gibidir. Bir taraftan kısa dönemde bir miktar kaynak elde edilirken, öte yandan (teşekkül eğer sürekli bir kâr makinası ise ki ancak bunların satılabilmesi söz konusudur) ekonomik kalkınmanın gereksinimleri olan kamu yatırımları uzun vadede kösteklenecektir.

Hisse senetleri yolu ile devrin bir dezavantajı da muhtemel alıcıların söz konusu KİT üzerinde söz sahibi olup olamayacaklarıdır. Bugün gerçekçi olarak konuya eğilerek dar gelirli vatandaşların elinde tasarrufu olmadığını (olsa bile, bu taksitle alınan dayanıklı tüketim mallarının peşinatı olmaktadır) ve muhtemel alıcıların yine halihazırda sermaye sahipleri olduklarını görürüz. Bunlar ise alışkanlıkları ve doğal eğilimleri dolayısıyla KİT üzerinde oy hakkı isteyecekler ve bu sermaye paylarının azlığından dolayı (KİT sermayesinin yarısından azının muhtemelinde parçalanarak satıldığını varsayıyoruz ki bu en az akılsızca olanıdır) bir teşviksizlik ögesi olacak, yani ya talep olmayacak, ya da işletme içinde yönetim uyumsuzluğu başgösterecektir.

Biraz geriye dönersek, Hükümet üyelerinin beyanatlarında, KİT'lerin çalışanlarına satılacağını veya çalışanların, bir çeşit rüçhan hakkı gibi, önceliğe haiz olacağını, belirttiklerini hatırlayacağız. Bu görüş, sosyal amaçlar taşıması gereken kamu sektörüne bir kapitalist güdü olan kârcılığı yüklemekte, ancak bazı sosyalist ülkelerin de yapısına benzetilebileceği için sol eğilimlilerin de hoşuna gidebilmektedir.

Diyelim ki hükümetin planladığı gibi KİT hisse senetleri borçlanma yolu ile satıldı. Eğer KİT, çalışanın borçlu olduğu yıllarda temettü dağıtırsa, yatırımları hayli düşecek veya bütçeye bağımlılığı artacaktır. Yok eğer vermeyecek ise borçlanan işçi kendi ücreti ile (ki Özal her geçen gün çalışanların gerçek ücretini düşürmektedir) bu yükü

nasıl kaldıracaktır?

Biz yine kaldırdığını varsayalım... Bildiğimiz gibi her sektörün doğal net hasıla oranı farklıdır. Örneğin bir altın madeninde doğal net hasıla oranı bir ekmek fabrikasından çok yüksektir, katma değer içinde emeğin yeri de en azından benzer orandadır. Bir Sümerbank kurumunun doğal net hasıla oranı Türkiye Elektrik Kurumundan çok düşüktür ve katma değer içinde işçiliğin yeri Sümerbankta daha yüksektir. Bu dağıtılan temettü çeşitli KİT işçileri arasında dehşetli gelir adaletsizliği doğurmayacak mıdır? Son olarak eğer Hükümet KİT çalışanlarının ücret taleplerini düşürebilmek için böyle bir girişimde ise, hatırlamak gerekir ki, bu girişim pek fazla bir şey getirmeyecektir çünkü karlılıktan doğan temettü artışı, artı ücret talebi yanında, görece olarak cüz'i kalacaktır.

Bazıları bütün bunları sezmekte, başka yol ve çözümleri önermektedirler. Bunların başında «kâra iştirakli tahviller» gelmektedir. Eğer tahviller sabit değerde kalır sadece kâr dağıtılsa, elbette çok yüksek kârlar gerekecek, bunun içinde aşırı zamlar kaçınılmaz olacaktır çünkü tahvilin anapara değeri enflasyonla birlikte her yıl değer yıpranmasına uğrayacaktır.

Kâra iştirakli tahvillere tipik örnekler Boğaz Köprüsü ve Keban Barajının gelir ortaklığı senetleridir. Açıkçası, bunlar gelir'in geçici olarak devredilmesini sağlar ve kullanılan «ortaklık» kelimesi sadece vatandaşları yanıltmak için çıkarılmıştır. Bu senet satışında amaç eğer fon toplamak ve kalkınma için yatırımları hızlandırmaksa bazı varsayımlar gerekir. Örneğin, kamu yatırımlarının çarpan etkisinin, özel sektörden daha fazla üretken oluşu veya kısa vadede başlanılacak büyük yatırımların diğer küçük yatırımlardan daha gerekli olduğu gibi. Bu varsayımlarda beraberinde, kamu harcamalarının, (vergiler, tahvillerin satılması ve doğrudan para arzı yolları ile), arttırılmasının da kabulünü ge-

rektirir. Bu da liberal iktisatçıların temel postülatlarıyla uyuşmaz. İkinci varsayım olan kısa vadeli yatırımların daha üretken olmasını ise az gelişmiş ülkeler için gerçekçi görmek sakıncalı olabilir.

Kâra iştirakli tahviller ile amaç uzun vadede fon toplamak yani uzun vadeli yatırımlar için kaynak sağlamak ise, faiz ödemelerinin yahut temettülerin reel olarak düşük olması ve/veya tahvilin vadesinin uzun olması gereklidir. Yukarıda da belirtildiği gibi faiz ile temettü rekabet halindedir. Tasarruf sahibinin ilgisi ancak bu koşulla sağlanabilir. Bu nedenledir ki, Başbakan Özal senetlerin en azından vadeli mevduat faizleri kadar olacağını satış arefesi televizyonda belirtti. Böylece aşağıdaki analizde temettü yerine faizi bir proxy değişken olarak kullanmakta sakınca kalmıyor.

Anlatımı basitleştirmek için enflasyonun olmadığını ve tahvilin % 10 faiz verdiğini varsayalım. Eğer tahvil 5 yıllık vade olan kupür, beş yıl sonunda toplam 61.000 TL ödeme yapılacak ve tahvilin iadesiyle birlikte 161.000 TL'yi aşan bir üretim artışı getiremezse, devlet kuşkusuz ekonomik açıdan zarardadır, yani ekonomi kaynak kaybetmiş addedilmelidir. Binaendeleh, ödenen reel faiz, elde edilen kaynak ve bu kaynağın dinamik çarpan etkisi tahvil satışı için temel faktörlerdir.

Aşağıdaki denklemde, C_a tahvil karşılığında elde edilen anapara, P_d fiyat deflatoru, $\emptyset$ bir sabit katsayı, t zaman, Y_t yatırımın üretkenliği yani çarpan etkisidir.

$$(C_a \cdot P_d) + \left(\frac{\emptyset}{t} \cdot Y_t \right) = (C_p \cdot p_d) + \sum_{t=0}^n r_t$$

Denklemin sağ tarafındaki C_p , devletin borçlandığı maktu miktar, r_t ise t zamanında ödenmesi vaadedilen reel faiz miktarıdır. Görülüyor ki, r_t sıfır olduğu zaman bile Y_t 'nin pozitif olması gereklidir. Eğer r_t pozitif ise ancak Y_t 'nin mümkün olduğu kadar daha

yüksek ve t 'nin düşük (Kısa) olması halinde devlet tahvil satışından yarar sağlayabilir. Aslında Avrupa'da millileştirilmiş sanayilerin satımıyla ilgili daha da tuhaf görüşler ortaya çıkmamış değildir. Örneğin bir öneri «tercihli hisse sermayesi»dir (preference share capital). Yani sabit bir temettü hasılası taahhüt edilecek, kârsız yıllarda bu tehir edilecek, kârlı yıllarda bu tehir edilmiş borçlar tazmin edilecektir. (Bunun bir başka biçimi de «kamu temettüsü sermayesi»dir (public dividend capital).) Öte yandan bir başka öneri «performans bonoları»dır. Bunda ise hasıla değişken olacak fakat sermaye payı dolayısıyla oy hakkı verilmeyecektir. Halbuki yatırımcı her yıl istikrarlı bir biçimde kâr arzular veya bunu sağlayabilmek için firma üzerinde söz sahibi olmayı arzular, hatta bunun gerçekleşmesi için hazine kefaletini ister. Bu nedenle tercihli hisse sermayesi yüksek bir gelir taahhüt etmezse, bu dezavantajından dolayı pazarlanamaz. Doğaldır ki, taahhüt yüksek olduğu zaman hazineye ek bir yük gelmiş veya fiyatlar sun'i zamlar görmüş olacaktır. Performans bonolarının ise yukarıda anlattığımız gibi oy hakkının olmayışı dolayısı ile önemli bir idari handikapları olacaktır. Ayrıca çoğu zaman hazine kefaletini gerektireceğinden değindiğimiz gibi devlet bir yük altına sokulacaktır.

Burada özetle KİT'lerin satılmasındaki zorlukları ve imkânsızlıkları ele aldık. Belki KİT'ler satılabilir ama ekonomik sonuçları açısından hayli hatalı olur, çünkü burada anlatamadığımız, KİT'lerin daha bir çok makro ve mikroekonomik fonksiyonları da vardır ve bunlar da ancak kamu mülkiyetinde olduğu zaman yürütülebilir. Bu nedenle, KİT'leri satmaya niyetli Hükümetimize bundan vazgeçmesini önerir, ya da ileride ağır fakat haklı eleştirilere maruz kalacaklarını hatırlatırız.

Geleneksel İktisat Cepesinde Neler Oluyor ? (IX) : Piyasalar Sıkışınca

The Economist'in 17.11.1984 günlü sayısında
yayımlanan dokuzuncu bölümü («When Markets Jam»)
Nail Satlıgan'ın çevirisiyle sunuyoruz.

İlk kez Sir John Hicks tarafından Keynes'in Genel Teori'sini özetlemek için kullanılışından neredeyse 50 yıl sonra IS-LM diyagramı, iktisat ders kitaplarındaki hâkimiyetini hâlâ koruyor. Diyagramın üstünlükleri ortada: İki ayrı piyasadaki (mal piyasası ile para piyasası) karmaşık davranışlara ilişkin bilgileri bir araya getirerek bunların birindeki olayların ötekini nasıl etkileyecebileceğini gösteriyor.

Keynes'den bu yana iktisat teorisinde meydana gelen ve daha önceki dosyalarda tartışılan gelişmelerin birçoğu, çıplak IS-LM iskeletinin et bağlaması için girişilmiş çabalar olarak görülebilir. Modele bir emek piyasasının eklenmesi, IS-LM'nin içerdği talep cephesi tahlilinin, fiyatlar ile istihdamdaki değişimleri açıklamak üzere, bir arz teorisiyle birleştirilebilmesini sağlıyordu. IS ve LM eğrilerine servet etkilerinin eklenmesi, modeldeki örtük bir tutarsızlığı gideriyor, modelin kimi koşullarda istikrarsız olabileceğini gösteriyordu. İleriki dosyalardan birinde uluslararası ticaretin eklenmesiyle modeldeki en büyük boşluk doldurulmuş olacak.

Bu ilerlemelerin pek azı, o sıralarda, hele bunları gerçekleştiren iktisatçılar tarafından, yalnızca IS-LM modeline yapılmış birer ekleme olarak görülmüştü. Kuramcının, hüküm süren Ortodoksluğu yıkmak yolundaki doğal isteği değildi bunun tek sebebi. Çoğu sentezler gibi IS-LM de, yeni fikirleri ancak onları basitleştirerek, kişiye özgü köşelerini yontarak kucaklayabilirdi. Oysa bulucuları, yeni ve önemli olanın, asıl bu köşelerde içerilmiş olduğuna inanıyorlardı. Çoğu iktisatçılar IS-LM diyagramını bir başlangıç noktası olarak almaktan hoşnutsalar da, paracı ve modern-Keynes'ci kümeleşmeler içerisindeki değişik hizipler, aynı yaklaşımı daha baştan reddederler.

Sir John Hicks'in kendisinin IS-LM'ye yönelttiği önemli bir itiraz vardır. Söz konusu olan, piyasaların çoğunlukla temizlen-

diği bir modeldir. IS ve LM eğrilerinin, mal ve para piyasalarında denge için gerekli olan koşulları belirttiğini, bu koşulların geçerli olduğunu örtük olarak varsaydığını hatırlayalım.

IS-LM çerçevesi uyarınca faiz hadleri (ve, modele bir arz cephesi eklenmişse, fiyatlar), herhangi bir sürekli talep ya da arz fazlası tehlikesinin önüne geçerek piyasaların temizlenmesini sağlayacak yönde hareket ederler. Paranın fiyatı (faiz haddi) ile mal fiyatları, bir piyasadaki olayların ötekini etkilemesini olanaklı kılan kanallardır.

Peki, IS-LM tahlili, bütün piyasaların temizlendiğini gerçekten varsayar mı? Daha önceki dosyalarda model, işsizlik —«emek piyasasında arz fazlası»— teorilerinin irde-lenmesinde kullanılmıştı. Aslında model, iradi işsizliğe iyi bir açıklama getirir: Reel ücretlerin, istihdamın istenen düzeye ulaşmasını önleyecek kadar yüksek olması. Ama işsizlik iradiyse emek piyasası temizleniyor demektir. Cari ücretle çalışmak isteyen herkes iş bulduğundan emek arz fazlası yoktur.

IS-LM modeli, gayri iradi işsizliği ancak ücretlerin (öteki fiyatların tersine) katı olduğunu varsayarak açıklayabilir. Sonuç olarak model, geniş çaplı işsizliğe —Keynes'in açıklamaya kalkıştığı görüngenye— klasik ekonominin özel bir durumu gözüyle bakar. Keynes'in Genel Teori'sinin özeti, klasik model ile buna eklenmiş keyfi bir ücret katılığı varsayımından ibaretse, onu iktisadi düşüncede bir devrim saymak zorlaşır.

Bu gözlem, Keynes'in düşüncesini yeniden yorumlamaya çalışan bir iktisadi araştırma akımını doğurdu. Bir görüşe göre Keynes'in Genel Teori'de asıl ilgilendiği şey, piyasaların durumuna ilişkin birer sinyal olarak fiyatların oynadığı roldü. Keynes, fiyatların piyasadaki piyasaya bilgi taşıyarak dengeyi sağlamakta etkili olabileceğinden kuşkuluydu. Bu söylenen doğruysa, onun teorisini fiyatların tam esnekliğini veri alan, ücret

katılığına ancak bir tür özel durum olarak izin veren bir çerçeveye sokmaktan daha saçma bir şey olabilir mi?

Yeni kuramcılar, fiyatların bütünüyle esnek-siz olması gibi aşırı bir varsayım altında ekonominin nasıl davranacağını bilmek istiyorlardı. Böyle bir varsayım bir ekonomideki uzun dönemli değişmelerin tahlili için elverişsiz olmakla birlikte, kısa dönemde reel dünyanın kimi bölümlerine fevkalade uyar. Örneğin firmalar, fiyatlarını ve ücretlerini her gün değıştirmezler. Değişen piyasa koşullarına başka türlü cevap vermek zorundadırlar — stoklarını artırıp eksilterek, işçi alıp çıkararak.

Miktarlar Değişirse

Pürüzsüz değişen fiyatların aracılığı olmadan piyasalar arasındaki etkileşim nasıl sağlanır? 1970'lerin başlarında iki profesör, Şikago Üniversitesinden Robert Barro ile Brown Üniversitesinden Herschel Grossman, bu soruyu cevaplandırmak için bir model geliştirdiler. Kudüs'teki İbrani Üniversitesinden Profesör Don Patinkin'in emek piyasasıyla ilgili bir tahlili ile Northwestern University'den Profesör Robert Clower'ın mal piyasasıyla ilgili bir tahlilini bir araya getiren Barro ile Grossman, bir piyasadaki dengesizliğin öbüründeki dengesizliği pekiştirebileceğini göstermek istiyorlardı.

Şekil 1, dikey ekseninde malları, yatay ekseninde ise emeği göstermekte. Fiyatlar ile ücretler esnek olsalardı, her iki piyasanın temizlenmesini sağlayacak yönde hareket ederlerdi. Bu tür bir dengede hane halklarının, H noktasında olduğu gibi L_1 kadar emek arz edip M_1 kadar mal talep ettiklerini varsayalım.

Bu nokta, mevcut fiyat ve ücret düzeyinde hane halklarının satın almak istedikleri mallar ile arz etmek istedikleri emeği göster-

riyor. İktisatçılar, bu miktarları hane halklarının kavramsal mal talebi ile kavramsal arz talebi olarak adlandırırlar. Piyasalar, H'de olduğu gibi temizlenirse, hane halklarının istekleri karşılanmış, kavramsal talep ve arzları efektif talep ve arz haline gelmiş olur. Ama piyasalar temizlenemezse, bu dengesizlik kavramsal ile efektif arasına bir mesafe sokabilir.

Şimdi de herhangi bir sebepten ötürü firmaların, yalnız L_2 kadar emek talep ettiğini varsayalım. Fiyatlar ile ücretler sabitse, L_2 ile L_1 arasındaki uzaklığa eşit bir emek arz fazlası ortaya çıkar. Gelirleri azalan hane halkları, sonuç olarak, hep birlikte daha az, sözgelimi B noktasındaki M_2 kadar, mal talep ederler.

L_2 üzerindeki dikey doğru, H noktasından başlayarak diyagram boyunca sola doğru kaydırıldıkça, hane halklarının mal talebi eğrisini çizer. Eğri, H noktası dışında, kavramsal değil, efektif talebi gösterir. Bu talebi bir başka biçimde anlatmak istersek, emek piyasasındaki tayinlamanın etkisi altında kaldığını söyleyebiliriz. Bu yüzden eğri, $MT(L)$ —tayinlanmış emekle mal talebi— olarak adlandırılmıştır.

Hane halkları, değişik bir tayinlama türüyle karşılaşarlarsa ne olur? Şu ya da bu sebepten ötürü mal arzının M_2 ile sınırlandığını, dolayısıyla hane halklarının M_1 kadar mala olan kavramsal taleplerini karşılayamadıklarını düşünelim. Emek arzlarını ta L_2 'ye kadar düşürseler, M_2 'yi satın almaya güçleri yeter. Ne var ki büyük olasılıkla emek arzlarını o denli düşürmeyeceklerdir. İkisinin ortasında bir seçim yaparak C gibi bir noktaya kaymaları, M_2 kadar mal tüketmeleri, B ile C arasındaki ekstra emeğin getirdiği parayı da tasarruf etmeleri mümkündür.

Şu halde bir başka eğri çizebiliriz; M_2 'deki yatay doğruyu diyagramın aşağısına doğru kaydığımızda elde edeceğimiz değişik noktalar, bize hane halklarının emek arz

eğrisini verir. Bir kez daha, eğri, yalnız H'de kavramsal emek arzını, başka her yerde efektif emek arzını ya da mal piyasasındaki tayinlamanın azalttığı emek arzını gösterir. Bu yüzden $LA(M)$ diye adlandırılır. $MT(L)$ ile $LA(M)$, bir arada, mevcut fiyat ve ücretlerde hane halklarının ne elde etmek istediklerini (H noktası) ve her iki piyasada farklı miktarlarda dengesizlikle karşılaşmaları halinde fiilen ne elde edebileceklerini gösterir.

Şekil 2'de süreç firmalar açısından tekaranır. F noktası, firmaların kavramsal emek talebi (L_3) ile kavramsal mal arzını (M_3) gösterir. Hane halklarının arz edilen emek firmaların cari ücret düzeyinde istediğinin altında kalırsa, firmalar daha az mal arz edebileceklerdir. Firmaların efektif mal arzı eğrisi, $MA(L)$, L_4 'ün üzerindeki doğrunun sola kaydırılmasıyla çizilir.

Firmaların, satmak istedikleri her şeyi satamamaları da mümkündür. Bu, onların daha az işçi istihdam edecekleri anlamına gelir. Örneğin satışların sınırı şekil 2'deki M_4 ise, Z gibi bir noktada üretim yaparak Y ile Z arasındaki ilave emekten gelen üretimi stoklarını artırmakta kullanırlar. M_4 'teki yatay doğruyu diyagramın altına doğru oynattığımızda firmaların efektif emek talebi eğrisi $LT(M)$ 'yi elde ederiz.

Nasıl IS-LM çerçevesi gayri iradi işsizliği özel bir durum olarak sunuyorsa, «kama diyagramları» denilen bu şekiller de, piyasanın temizlendiği dengenin özel bir durum olduğunu göstermekte kullanılabilir. Şekil 3, hane halkları kaması ile firmalar kamasını bir araya getirmektedir.

Dört efektif-talep ve efektif-arz eğrisinin eğimleri, modelin varsayımlarına göre değişiklik gösterir. Önemli bir sorun, hane halklarının (ve firmaların) gelecekte değil de bugün tüketmeyi (ve üretmeyi) ne ölçüde tercih edecekleridir; şekil 1'de B ile C arasındaki uzaklık (ve şekil 2'de Y ile Z arasındaki uzaklık) buna bağlıdır. Ancak daha

önemlisi, kamaların, şekil 3'te olduğu gibi, aynı noktada ($H = F$) birleşip birleşmeyeceğidir. Birleşirlerse, firmalar ile hane halkları hep birden kavramsal talep ve arzlarına — L^* kadar emek ile M^* kadar mal— ulaşabilirler. Herkes mutlu olur.

Şekil 4'te durum farklıdır. Burada firmalar, hane halklarının almak istediğinden daha fazla mal satmak, hane halklarının arz etmek istediğinden daha az emek almak istemektedirler. Dolayısıyla F , H 'nin kuzeybatısında kalır. Fiyatların değişmesi mümkün değilse, alınıp satılan mal ve emek miktarları ne olacaktır?

Sorumuza cevap bulmak için şekil 1'e dönelim. Gönüllü mübadele koşullarında, hane halkları, (emek piyasasında tayinlama koşulları altında) istediklerinden fazla mal almayı reddederler —dolayısıyla $MT(L)$ doğrusunun yukarısındaki herhangi bir noktaya razı olmazlar. Aynı şekilde, (mal piyasasında tayinlama koşulları altında) kendilerince uygun görülenden daha çok emek satmayı reddederler— dolayısıyla $LA(M)$ doğrusunun altındaki herhangi bir noktayı kabul etmezler.

Bununla birlikte, gönüllü mübadele, firmaların yeterince satış yapmamaları halinde, hane halklarının istediklerinden daha az mal satın almalarıyla tamamen tutarlı olduğu gibi, firmaların yeterince istihdam yaratmamaları halinde, istediklerinden daha az emek arz etmeleriyle de tutarlıdır. Böylece hane halkları, kamanın iki doğrusu üstündeki ya da arasındaki noktaları kabul ederler.

Aynı muhakeme firmalar için de geçerlidir — bunlar, şekil 2'deki kamanın dışındaki noktaları reddederler. Şimdi şekil 4'e dönelim. Firmalar ile hane halklarının, kamalarının dışarısına çıkmaksızın, ilk tercihlerine (sırasıyla F ve H) en çok yaklaşılabildikleri nokta K 'dir. Bu, M^* kadar mal ile L^* kadar emek alınıp satılıyor demektir — ki F ile H

arasında başlangıçta var olan eşitsizlikten hareketle kestirilemeyecek kadar kötü bir konumdur.

L^* iki ayrı gayri iradi işsizlik düzeyini içerir. Birincisi, L^* ile L_1 arasındaki fark olup hane halklarının, tüketimlerini M^* ile sınırlamak zorunda bırakılmaları halinde arz etmek isteyecekleri emek miktarıdır. İkincisi, L_1 ile L_2 arasındaki fark olup hane halklarının, her iki piyasada tayinlamanın olmaması halinde mevcut fiyat ve ücret düzeyinde arz etmek isteyecekleri emek miktarıdır. Dengesizlik kuramcıları, genellikle bu ikisini aynı kefeye koyarak «Keynes'ci işsizlik» diye adlandırırlar.

Çare Bulmak

Önceki dosyalarda hükümetlerin, talebi artırarak, ancak geçici olarak ve ancak ek talep reel ücret azalışlarına yol açtığı ölçüde işsizliği azaltabilecekleri öne sürülmüştü. Oysa şekil 4'te reel ücret azalışlarının istihdam üzerinde pek az etkili olması ya da hiç etkili olmaması mümkündür.

Maliyet düşüşleri, firmaları çıktıyı artırmaya ve daha çok işçiye işe almaya özendirceğinden, F yukarıya ve sağa doğru kayar. Ama ücret kesintileri, hane halklarını daha az çalışmaya iterek harcamalarını azaltacağından H 'yi aşağıya ve sola doğru kaydırır. K olduğu yerde kalabilir: İstihdam L^* 'a sapanır. H hareket ettikçe L_2 'nin L^* 'a doğru düşmesiyle işsizlik azıcık budanmış olur, doğru. Ama F hareket ettikçe de mal piyasasındaki arz fazlası çoğalır.

Bu modeldeki işsizliğin gerçek çözümü, geleneksel bir Keynes'ci çözüm olan ekstra derneşik taleptir. Bundan şaşılacak bir şey yoktur, çünkü modelde her iki piyasada arz fazlası vardır. Vergi indirimi, H 'yi yukarı çekerek, K 'yi de F 'ye doğru iterek hane halklarının kavramsal mal talebini yükseltir. Kamu harcamalarındaki artış ise, açığı bir baş-

ka yoldan daraltır. F, firmaların özel kesime arz etmek istedikleri malları göstermektedir. Hükümetin harcaması artarsa, özel tüketicilere kalan bölüm azalır. Böylece, F H'ye doğru alçalırken, mal piyasasındaki arz fazlası daralır, istihdam ise yükselir.

Şekil 4'te görülen, mümkün dengesizlik kalıplarının sadece biridir. Başka kalıplar, ek talebe karşı bağışık olan gayri iradi işsizliğe yol açabilir. Sözelimi, şekil 5'teki işsizlik için en iyi tedavinin daha düşük reel ücretler —klasik çare— olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu örnekte hane halkları, firmaların satmak istediklerinden daha çok mal satın almak ve firmaların satın almak istediklerinden daha çok emek arz etmek istemektedirler. Bu yüzden diyagramda görülen, hem mal hem emek arz fazlası («Keynes'ci» durum) değil, emek arz fazlasının mallara karşı talep fazlasıyla birleşmesidir.

Şekil 5'teki emek piyasası, Keynes'ci duruma çok benzer. Hane halkları, satın alabilecekleri miktara ilişkin M^* tahdidi altında, L_1 kadar emek arz etmek isterler. Mal tayinlaması olmasaydı, mevcut fiyat ve ücret düzeyinde arz etmek isteyecekleri miktar L_2 olurdu. Öyleyse L_2 ile L^* arasındaki fark gayri iradi işsizliktir.

Ama şimdi hane halkları, sahip oldukları iş sayısı kendilerince istenilenin çok altında olsa bile, firmaların satmaya istekli oldukları miktardan daha fazlasını satın almak istemektedirler. Hane halkları, istihdam L^* düzeyinde tayinlanmışken M_1 kadar; istenildiği kadar iş bulunuyorsa M_2 kadar mal satın almak isterler. Firmalar ise ancak M^* kadarını alıp satmaya isteklidirler.

Keynes'ci durumda hane halkları, bir kez —iş piyasasında— tayinlanırlar. Mallara olan taleplerini ayarlayarak söz konusu tahdit altında istediklerini alabilirler. Şekil 5'te iki kez tayinlanmaktadır. Piyasaların hiçbirinde istedikleri kadarını talep ya da arz edemezler. Firmalar, bu ayrımı yansıtıcısına

Keynes'ci durumda bir kez — mal piyasasında — tayinlanırlar. Ama şekil 5'te hiç tayinlanmazlar — mallar ve emek, F noktasında, firmaların mevcut fiyat ve ücret düzeyinde serbestce tercih edecekleri noktada, alınıp satılır.

Her iki diyagramda H'yi yukarı çeken ek talep, şekil 5'teki dengesizliği kötüleştirir. Mal piyasasındaki talep fazlası artarken, işsizlik bundan etkilenmez. Oysa reel ücretlerin azalışı, F'yi yukarıya, H'yi ise aşağıya kaydırarak açığı her iki yandan daraltır.

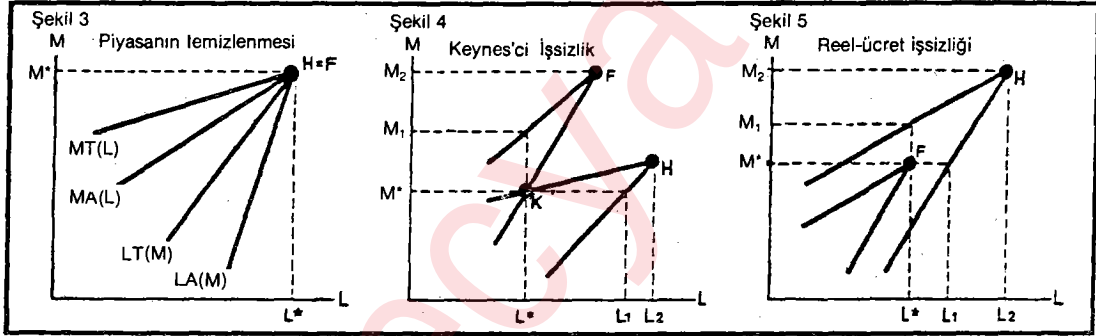
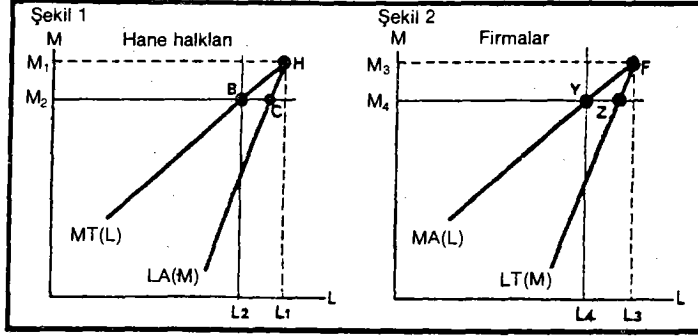
Şekil 4 ile şekil 5 arasındaki bir başka farka dikkat edelim. Reel ücret işsizliği söz konusu olduğunda, hane halklarının satın almak istedikleri miktar, elde edebileceklerinden çoktur. Bu durum, daha uzun dönemde, fiyatları artırarak mallara karşı olan talep fazlasını azaltır. Modelin, en sonunda piyasayı temizleyecek bir biçimde davranması beklenir. Keynes'ci durumda firmalar stok biriktirirler ($M_1 - M^*$), ama, emek üzerindeki L^* tahdidi verilmişken, bu birikimin hızı kendi istediklerinden fazla değildir. Kendilerini fiyatları düşürmeye ve mal arz fazlasını azaltmaya yöneltecek hiçbir sebep yoktur. Bu model, sürekli olarak dengesizlik durumunda kalabilir.

Dengesizlik yaklaşımının öncülerinden Profesör Barro, şimdilerde ondan vazgeçmiş bulunuyor. Fiyatların yapışkan olduğunu varsayan teorileri savunmak şöyle dursun, artık yeni klasik okulun önderlerinden biri ve piyasaların temizlenmesi teorilerinden yana çıkıyor.

Yeni klasik iktisatçılara göre, fiyatların yapışkan olduğu varsayımıyla yetinmek yanlış; iktisat teorisi, firmalar ile hane halklarının rasyonel davranmaları halinde fiyatların nasıl yapışabileceğini açıklamak zorundadır. (Bundan önceki dosya buna bir cevap getirmişti — alıcılar ile satıcılar arasındaki zımnî anlaşmalar.) Modern Keynes'ciler, buna, piyasaların çabucak ve pürüzsüzce temiz-

lendiğini varsaymakla teori ile kanıtlar arasındaki aykırılığın azalmayacağını ileri sürerek cevap verebilirler. Tartışma hakkında ka-

rar vermenin en iyi yolu, belki de, dengesiz-

AKBANK VE TÜRKİYE

Bankacılık tasarruf
sahibine ve ülke
ekonomisine hizmettir.
Tasarrufu özendirmek,
yatırımları geliştirmektir.

Bankacılık güvendir, güvencedir. Akbank ciddi
ve istikrarlı yönetimiyle milyonlarca tasarruf
sahibinin güvenini kazanmış, tasarruflarına
güvence altında yön vermiş, kazançlarını
yüksek ve sürekli kılmıştır.

Akbank titiz kredi
politikası ve
kuruluşunun temelinde
yatan "Türkiye'ye hizmet"
anlayışıyla, tasarrufları

yatırımlara dönüştürmüş, ülke ekonomisi için
büyük önem taşıyan sanayi kollarına destek
sağlamış, katkıda bulunmuştur. Akbank,
Türkiye'ye ve Türk ekonomisine hizmet
vermektedir. Güvenle, başarıyla...

AKBANK

"Güveninizin eseri"

Garanti Bankası Ekonomik Gelişme İçin “İstikrarlı Bankacılık”a inanıyor.

Ülkemiz ekonomisinin gelişmesinde üzerine düşen sorumlulukların idraki içinde olan Garanti Bankası, her zaman istikrarlı hareket etmiş ve böylece itibar kazanmıştır.

GARANTİ BANKASI

DÖVİZ ALIRKEN KAZANIN

İktisat'taki ithalat ve diğer transferlerinizde döviz daha ucuz.
İktisat Bankası şubelerinden istediğiniz
döviz daha az Türk Lirası ödeyerek alabilirsiniz.
İktisat'taki kurları mutlaka öğrenin.
İktisat'ın rasyonel ve düşük maliyetli işletmeciliğinin
sağladığı bu büyük avantajdan yararlanın.
Alırken kazanın.

İktisat Bankası Genel Müdürlük
Tel: 172 7000

İktisat Bankası Merkez Şubesi
Erkan Sezer, Tel: 167 4138

İktisat Bankası Bahçekapı Şubesi
Özer Algan, Tel: 522 4809

İktisat Bankası Mecidiyeköy Şubesi
Leoman Moray, Tel: 167 5983

İktisat Bankası Kadıköy Şubesi
Ada Turna, Tel: 338 9838

İktisat Bankası Karaköy Şubesi
Tuluğ Sıyavuş, Tel: 145 7084

İktisat Bankası Bakırköy Şubesi
Yaşar Debreli, Tel: 570 1680

İktisat Bankası Ankara Şubesi
Unver Gültemir, Tel: 33 08 70

İktisat Bankası İzmir Şubesi
Aziz Yayla, Tel: 25 66 86

İktisat Bankası Bursa Şubesi
Ali Sedat Unal, Tel: 230 23

İktisat Bankası Adana Şubesi
Halit Özsoy Tel: 217 53

İktisat Bankası Mersin Şubesi
Atilla Türkkal, 223 78

İktisat Bankası Gaziantep Şubesi
Atilla Taşdelen, Tel: 247 18

İktisat Bankası Denizli Şubesi
Erol Ergin, Tel: 130 10

İKTİSAT BANKASI

